

Лариса ГЛОВАЦЬКА

ЖИТТЄВІ ПОРОГИ

Оповідання, новели, есе

**Рівне
2021**

УДК 821.161.2

Г 54

В авторському редагуванні
Технічне оформлення *Наталії Романів*

Г 54. Гловацька Лариса Петрівна.

Життєві пороги. Оповідання, новели, есе. – Рівне, 2021. – 236 с.

Проза Лариси Гловацької – це розповіді про людські випробування, про тих, з ким довелося познайомитися на різних життєвих перехрестях. Авторка занурюється у світ своїх, почасти невігаданих, героїв, проходить разом з ними ті нелегкі, часом кострубаті, життєві пороги, які окреслила їм доля.

УДК 821.161.2

*Авторка висловлює щиру вдячність
усім спонсорам за надання фінансової допомоги
у виданні книги*

© Лариса Гловацька, 2021

ЖИТТЄВІ ПОРОГИ

Життя, як та швидкоплинна річка. Здавалося б, її стрім-ка течія своєю силою може змивати усе, що трапляється на шляху, і нести у невідомість. Та й тут є свої перешкоди – пороги. Коли вони бувають великими, то вносять свої корективи, заважають судноплавству. Такі місця називають небезпечними. Вони часто приносять людям лихо, а разом з ним – гіркі сльози.

Невідомо, коли і де у людському житті з'являться «пороги», і якими вони будуть. Не одна людина спотикається об них. Вони бувають і не дуже великими. Такі можна якось обминути. А бувають такими, що руйнують усе життя.

Хотілося б розповісти про одну закохану пару – Івана та Марійку, про їхні «пороги», важкі і складні. Марійці було вісімнадцять, а Івану – двадцять років, коли вони відчули, що кохають один одного. Уже цілий рік зустрічалися. Та й так зналися, бо ходили до однієї школи. Вони народилися і вирости у мальовничому селі поблизу міста. Через село протікала річка – не така вже й швидкоплинна, але досить велика. Біля берегів росли верби. Вони опускали своє довге віття аж до самісінької води, ніби хотіли його виполоскати.

Коли дивишся на пишність того гілля, то, здається, що потрапляєш у казкове царство. І так розпустила свої шати не одна верба. Їх було там чимало.

– Бачиш, Іване, як тут гарно, – мовила Марійка.

– Так, дуже гарно. Мені здається, що такого села, як наше, ніде немає, – відповів Іван.

– Я дуже рада, що ми в ньому живемо.

– І я, і наші діти будуть тут жити.

– Авже ж, хіба є де краще, – відповіла дівчина.

Вони так часто мріяли, ховаючись під зеленим шатром. Сиділи собі на лавочці, котру змайстрував чоловік, який полюбляв це казкове місце. Іван з Марійкою теж облюбували цю місцину, що стала куточком їх побачень. Тут і освідчився дівчині Іванко. У цю мить їм здавалося, що вони найщасливіші у цілому світі. Так і було. Вони не могли довго не бачитися. Прагнули пронести ці почуття через усе життя.

– Марійко, я хочу в цю, що буде, неділю заслати до тебе сватів.

– Так швидко? – здивувалася дівчина.

– Ну, чому ж швидко? Я тебе давно знаю, та й зустрічаємося вже рік. А знаєш, як то буде славно, ми ще молоді, а у нас уже великі діти! Я їх любитиму так, як тебе, – говорив хлопець, ніжно обіймаючи свою кохану.

Марійка притиснулась до Івана і промовила: «Я згідна».

За місяць відгуляли весілля. Молода пара оселилася у мачушиній хаті. І захазяйнували. Почали заводити невеличке господарство. У сім'ї все ладилося. Іван працював у місті, бо до нього було рукою подати. Марійка наводила лад

у хаті і біля неї, у квітнику. Не було такої роботи, яку б не могла виконати. І господа ожила, повеселішала.

А як смачно готувала! Іванко навіть хлопцям хвалився: «Ну, моя Марія й готує їсти, я ніколи й не думав. Ще ж молодда, а любу господиню за пояс заткне. Правду кажу, повірте, хлопці».

До року у родині народилася Ганнуся. Марійка, як та пташка, упала біля дитини. Та й Іван любив донечку, тишився нею. Дівчинка була завжди доглянута, гарно зодягнена. Коли піросла, то як побачить, що йде тато, тільки ноженятами лопотить, біжучи назустріч. Тато брав її на руки, а вона обійме за шию і ніжно пригорнеться.

Минули роки. Ось уже й до школи пора Ганнусі. Батьки, радіючи, відвели доньку до першого класу. Усі були щасливі. Дівчинка старанно вчилася. Коли вона була вже в четвертому класі, у родині народився хлопчик – Назарчик. Радості не було меж.

Як мама мала щось зробити, то садила синочка у манеж. Так і цього разу було. Мали заготовити сіно для корови. Марійка зголосилася теж підсобити, укласти сіно на віз. Її просили не їхати, аби дітей не полишати. Та вона все ж поїхала. Дорогою сіно на хурі розсунулося і всі, хто сидів зверху, злетіли на землю. Ніхто, крім Марійки, не травмувався. Вона ж пошкодила хребет.

Лікувалася і в лікарнях і в санаторіях не один раз, та надія на одужання виявилася марною. Ходити не могла, та й руки не слухалися. Так і залишалася прикутою до інвалідного візка, потребуючи постійного догляду. На Іванові плечі

звалилася уся ця нелегка ноша.

До них часто навідувалася мачуха Фаїна Іванівна. Була вона доброю та чуйною жінкою. Допомогала, чим могла. Іван ще й на роботу їздив. Звісно, що йому було складно з усім справлятися. Коли ж діти підросли, почали допомагати. Ганнуса не по роках стала маленькою господинею. Діти горнулися до немічної мами, їм так бракувало її тепла.

– Діточки мої, як я вас люблю! Ви мої найдорожчі. Чому ж я не послухалася і таки поїхала за тим сіном, сама не відаю, – примовляла Марія до дітей. – А тепер – он що...

Дружина відчувала постійну Іванову підтримку. Він навіть до санаторію з нею їздив. Після процедур віз до парку, гуляли містом. Їй було приємно. «Це ж її Іванко, більше такого нема», – тішилася подумки жінка.

Так в облозі хвороби вони прожили багато років. Ганнуса закінчила училище, влаштувалася на роботу. Іван крутився, як міг. І на роботу ходив, і підробіток знаходив, бо гроші родині ой як потрібні були.

Марія раділа, коли чоловік повертався додому, всміхалася, про все розпитувала. Усі разом вечеряли, разом і спати лягали. Так тривало щоразу.

Жінка гадала: так буде завжди. Та у щоденному пліні життя з'явилися свої пороги, що стали руйнівними. Іван почав затримуватися на роботі. На запитання дружини «Де ж ти так довго був, ми уже заперезивались?», він нехотя відповідав: «Ти ж знаєш, яка в мене робота». Чоловік працював водієм на «швидкій» при лікарні. Затримуючись, вишукував різні пояснення, відмовки. Та шила в мішку, як то

кажуть, не сховаєш. Згодом з'ясувалося, що знайшов собі коханку. Молода медсестра бачила в Іванові добру людину і не хотіла його відпускати. А чоловік, напевно, стомився від такої сімейної ноші. Адже дружині було лише двадцять шість, коли травмувалася.

Марії було важко на душі, коли про все дізналася. Та Іванові не докоряла. Змирилася – нехай так і буде. Але розлучниця звела новий поріг: вирішила забрати Івана з родини, від дітей.

Він розривався між Таїсою (так звалася медсестра) та сім'єю. Та у Таїси був свій план. Вона згодом народила сина, назвавши Іваном. А чоловік, стомившись від життєвих перипетій, одного разу сказав Марії:

– Чого Таїса буде микатися з дитиною по чужих квартирах, я заберу її додому. Зрозумій мене, Маріє.

Цей «поріг» ніяка вода вже не могла знести. Марія відчула, що її зламали остаточно. Плакала, але завадити нічим не могла. Тож Іван привів Таю у родину. Так і жили разом багато років. Таїса доглядала за Марією.

Згодом з сім'ї пішла Ганнуся. Вона теж вісімнадцятирічною вийшла заміж. Там і Назарчик подався до міста вчитися. Діти навідувалися до матері, та їй однаково було сумно.

Таїса ж відчула полегшення, та думка стати законною господинею не полишала її. Невдовзі так і трапилося. Іван, після довгих вмовлянь, розлучився з Марією, визнав Івася своїм сином. Та так усі разом і проживали.

Таїсі і цього виявилось замало. Стала тиснути на Івана, аби виписав з хати колишню дружину:

– Ну чому вона має бути тут прописана? У неї є брат, має хату і живе сам. А ми своєю сім'єю повинні жити, розумієш!

– А ти знаєш, що її брат інвалід, до того, ще й глухонімиий. Куди її віддаси? Усе буде так, як є.

Таким було рішення Івана. Та для Марії ж настали важкі часи. Вона довго тримала в собі той біль, що сталевим обручем стискав серце. Молила Бога, щоб якомога швидше визволив з цієї неволі. Згадувала те щасливе минуле у парі з її Іваном, порівнюючи з сьогоднішнім днем. Чоловік, уже колишній, навіть з днем народження не привітав. А от Таїсі подарунок зробив.

Довго тамувала в собі гіркі сльози, та Бог, очевидно, дослухався до невимовного болю її згорьованого серця, пославши в підтримку небайдужих людей. Вони й забрали Марію до своєї оселі, стали опікуватися.

Діти часто відвідують матір, виявляючи свою любов та підтримку. Ганнуса перестала спілкуватися з батьком. А Таїса стала нарешті повновладною господинею, хоча і в чужій оселі, бо ж хата так і залишилася власністю Іванової мачухи.

Ніхто не відає, які пороги доведеться ще долати учасникам нашої оповіді, спокутуючи наслідки своїх діянь. Зазвичай, вони мають здатність повертатися бумерангом. Та лише Всевишньому належить право судити нас за вчинками нашими...

ПОКИНУТІ ГНІЗДА

У народі казуть: де людина росла, там мила й лоза. Та так воно, мабуть, і є. Найкраще таки там, де є батько, мати, тепло їхньої любові, що зігріває протягом усього життя. А коли відходять, то зостається теплий спогад і добра пам'ять. Згадується те гніздечко, де пестила мама, добру навчав тато. Бо ж діти, мов ті пташенята, вилітають з сімейного гнізда і в'ють свої, народжують дітей. Але згодом, якщо не наяву, то хоча б у помислах, обов'язково повертаються до батьківського порогу, отого свого гнізда, де завжди знаходили тепло і прихисток.

Добре у чужому гнізді почуває себе тільки зозуля. Та буває інколи і виняток із правил життя. Так як це трапилось у родині Ганни та Нестора. Одружилися вони по великій любові. Нестор був видним парубком, високим, статним та кремезним. Йому було усе під силу. Був дуже працьовитим. Сподобав собі дівчину Ганну, таку тендітну, русявоволосу, з голубими, як небо, очима. Вона була спокійною, розважливою, вміла шити, гарно вишивала, завжди була помічницею своїй мамі. Сусіди завжди її хвалили: «Ото вже дівчина у Ольги, ціни їй немає, і гарна, і працьовита». Її давно за-примітив Нестор.

– Вона буде тільки моєю, – говорив хлопець. – Нікого не допущу, щоб навіть наблизився до її двору.

Так і було. Навіть боялися Нестора із-за його кремезності. А сам по собі хлопець був добряк. Сім'я була у них багатодітна, а він – наймолодший син. Старші діти створили собі родини, лише Нестор був неодружений і жив із батьками. Коли батько помер, то залишився із мамою, довелося бути за господаря. Якось одного разу Нестор вирішив поговорити з матір'ю.

– Мамо, я думаю одружитися. Приведу вам до хати невістку.

– А що мені, синку, ти бери собі дружину, щоб була тобі доброю, а я із усім змирюся. Як буде тобі добре, то й мені теж добре буде біля вас.

– Значить, ви мене підтримуєте щодо одруження?

– Звичайно, підтримую. Але хто ж ця незнайомка, синку, ти мені не казав.

– Мамо, це тітки Олени дочка – Ганна.

– Гарну дівчину, синку, вибрав, гарну. Вона мені подобається.

– Скажу хресному і у неділю підемо в свати.

– Бог у поміч тобі, синку, – відповіла мати, бо із усім була згідна.

Після Успіння Пресвятої Богородиці у їхній родині з'явилася невістка, сором'язлива Ганна. Вона була гарною помічницею свекрусі, всяку роботу вміла виконувати, завжди запитає її: «Мамо, що на завтра будемо планувати, а може, так зробимо, а може – ні». Із усім радилась, що дуже матері подобалося. Свекрухою була вона не вередливою, бо

сили здавали, уже сама була не та, дуже спрацьована... Земля виснажує, забирає сили. Молодою вона теж була жадна до роботи, а тепер уже ні, як той кінь перегонистий.

Невістку свою вона дуже любила, шкодувала. На друге літо Ганна народила синочка. А воно хоч і маленьке, та геть на Нестора схоже – смуглявеньке, чорне волоссячко на голівці і таке миленьке. Нестор сплів з лози колиску і стара Уляна часто гойдала внуча. Дуже любила маленького Василька. На руки боялася брати, бо вони уже могли підвести. А в неділю, коли усі були в хаті, по обіді сиділи, гомоніли, то Ганна дасть їй на руки Василька, та під її пильним оком. Бабуся так раділа, бо бачила, що невістка її шанує.

У їхній хаті панували мир та злагода. Деяких сусідів аж розпирало від заavidків.

– Ти подивися, як живуть, ніхто ні з ким не свариться, – говорили сердито.

– А хіба там буде сварка, коли панує любов, – відповідала Уляна.

– Ну, ще всього буде, Уляно, це ж життя, – продовжували своє.

Та цього «ще буде всього» не було ніколи.

Малий Василько уже став ходити, говорити, усі раділи славному хлопчику. Коли йому виповнилося два з половиною рочки, бабуся раптом занедужала. Покликала Нестора, щоб запросив священника. Той спочатку вагався, але потім послухав. Уляна ж себе дуже зле почувала.

– Синку, сядь біля мене, – попросила мати. – Я уже відчуваю свою кончину і хочу благословити тебе на добро. Нехай тобі завжди буде добре. Гляди свою Ганну, бо вона тобі благословенна Богом. У неї, синку, одна доброта.

– А як же, мамо, я ж її люблю, і синочка, і вас.

– Синку, Нес... – і вхопила повітря, ніби щось сказати хотіла, та не змогла.

Вона віддала Богу душу і відійшла за межу, у інший світ.

Оплакала родина добру Уляну, засумували, але мусили жити далі, працювати, бо життя продовжувалось у дітях, онуках. Його закономірність ще ніхто не відміняв.

Часто у сім'ї згадували маму і бабусю Уляну не лише у поминальні дні, адже вона була їм дорога.

Жили молоді у хаті, ще батьківській. Та Нестор задумав собі: «Колись побудую своїм дітям нову хату, зроблю її найкращою у селі. Люди питатимуть, а чия це така гарна хата? А їм відповідатимуть, це ж Несторова, він сам її побудував».

Молодий господар тішив себе думкою.

– Дай Боже, Несторе, щоб твої мрії збулися, – говорила йому Ганна. – Спочатку нам слід мати за що будувати.

Бажаний Василько ріс допитливим, розумним, тулився до мами, а коли бачив, що тато щось майструє, – він уже там. І так пильно дивиться. Коли хлопчикові виповнилося шість років, у нього з'явився братик Віктор.

Так і далі родина жила у злагоді. Хлопці підростали, батьки тішилися ними.

– Ганнусю, я буду помаленьку збирати на будівельні матеріали і таки колись побудую хату для наших синів.

– Як знаєш, любий, ти у мене мудрий і думаю, що ти правильно робиш.

Нестор так загорівся своїм бажанням, що йому навіть наснилася хата його мрії, і він почав таки звозити будматеріали.

– А коли уже все зберу, тоді й будуватися почну, – часто повторював він. – Спочатку нам слід мати за що будувати.

Час спливав, а він, що міг, те звозив до старої хати, там складав, робив накриття, щоб дощ не попадав. Усе ладнав по-хазяйськи.

Уже й хлопці підросли. Васильку було десять, він вже ходив до школи, а Віктору – чотири роки.

Якось Нестор прокинувся вранці з поганим настроєм.

– Що з тобою, Несторе, чому ти такий сумний? – запитала Ганна.

– Ой, щось таке наснилося, що й розказувать не хочу.

– Ну, як знаєш, – відповіла жінка і пішла на кухню поратися.

Чоловік зібрався і пішов працювати на те місце, що було відведене під забудову. Там було чимало пеньків, від яких слід було очистити землю. Нестор приступив до роботи. Пеньки здоровенні. Він на цій роботі підірвався і захворів. А ще були й супутні хвороби. Нестор все слабшав, не дивлячись, що за природою богатирем був.

Помирає Нестор. Ганна плакала, голосила, а потім лише скиглила, мов побитий пес.

– Несторе, навіщо ти мене полишив? Що я без тебе робитиму, я не зможу без тебе жити, мені кінець.

Поховали Нестора на сільському цвинтарі, біля батьків. Ганна кожного дня ходила до нього на могилу. Люди вже почали її просити: «Що ти робиш? У тебе ж діти!»

Одного разу знайшли Ганну на могилі Нестора мертвою. Серце не витримало тих жалів. Залишились дві сирітки: Василько та Віктор. Спочатку самі жили. Дещо було вдома з їжі, часом люди щось приносили. Отак і перебивалися.

Коли настала зима, родичі забрали їх до себе. То в одних, то в других, то в третіх, як цигани кочували. Але яким би не було чуже гніздо – воно холодне. Та іншого виходу не було. Свое не гріло, бо опустіло. Василько у шістнадцять років, а може й у п'ятнадцять, іде у ФЗО. Потрібно якийсь було вихід шукати, оволодіти робітничою професією, щоб можна було на життя заробляти.

Уже перший крок у важкому дитинстві зроблено. Далі – Донбас, робота на шахті. Важко, ще навіть було привалило, але нічого – вижив. Там уже хлопець мав свої гроші. У той же час Віктор жив у хрещеної, ходив до школи.

Василько дуже любив свого брата і хотів зробити йому подарунок. Він вислав на адресу хрещеної гроші, щоб вона купила Віктору велосипед. Але жінка вчинила по-іншому: гроші отримала, нікому нічого не сказала, а велосипед купила, тільки він належав не Віктору, а сину хрещеної. Про це довідався Василь лише тоді, коли повернувся з Донбасу.

Після того випадку Василь вирішив піти іншою дорогою у житті. Він поїхав до обласного центру шукати роботу. Знайшов. На роботі знайомиться з хлопцем із передмістя – Григорієм. Вони потоваришували. Друг забирав Василя до себе у гості. Жили, мов брати. Там Василь познайомився із Софією. Вона нагадувала по характеру його матір. І хлопець вирішив одружитися.

Відгуляли весілля. На весілля приїхав Віктор. У місті сподобалось, і з роботою проблем не було.

– Брате, я тебе не лишу там самого, – сказав старший.

На весіллі уподобав Віктор Зіну, сусідку Софії. Знайомство закінчилось теж весіллям.

Таким чином родинне гніздо опустіло. Хоча, ого, як тягнуло до нього, але що там лишилося: напіврозвалена хата, непридатна до життя, пустка, лише вітер гуляє як власний господар і глухо в комині реве, не допускає, ніби каже: «Тут все моє».

Нема й нової хати, усе розтягнули люди, не лише чужі, але й свої. Тягнули все, бо нічیه, хоч належало таки дітям. Ні сорому, ні стиду – тягни, що можеш. Люди, люди, не боїтеся ви гріха. Кожному Господь заплатить за те, що скривдили сиріт.

Сам Бог наказував не кривдити вдовиць і сиріт, та не до кожного доходять ці слова.

Отож натерпілися діти – Василь та Віктор – у житті, та Бог не залишив їх у біді. У них родини склалися гарні, дружини народили їм синів. В одного – двоє, у другого – троє. Бог послав. Мають все: обійстя гарні, онуків дочекалися і у сім'ях щасливі.

Та линуть серцем до того гнізда, де мати їм життя дала, до тих могилок дорогих, де спокій знайшли батьки. Вони шлють їм низький уклін, схиляючись перед хрестом за подароване життя.

Батьківська хата для дитини, як той рай земний. Не залишайте свої гнізда навіки, бо прийде час і будете згадувати усе прожите з болем, не дивлячись, що будуть уже інші гнізда. Нехай Бог допоможе вам в усьому, нехай посилає вам власну мудрість і доброту у серці.

ВРОЖАЙ ДОБРА

Весна, чудова пора року. Пробуджується природа після холодної зими. А яка краса, коли наступають теплі погожі дні і довкола усе живе зацвітає. Дуже гарно і довго буяє бузок. Його раніше висаджували по селах вздовж доріг. Бузковий аромат ніжний та приємний. Дівчата у своїх оселях ставили букети із цього п'яного фіолету. Коли хлопці сходились на вечорниці до дівчат, то часто приносили ці квітучі гілочки.

Любила бузкові квіти і Христина. Вона посадила біля хати кущі білого і фіолетового бузку. Там же і лавку змайстрували для посиденьок, де можна було почути сільські новини, просто погомоніти.

Ріс Христинин бузок, а з ним і дівчина росла. Рік за роком, уже й дівувати стала. Правда, вона не дуже часто бігала на вечорниці, бо вважала ті посиденьки марною тратою часу. У неї були свої погляди на життя.

– От закінчу школу і поїду у місто, буду вчитися, – говорила Христя.

– А хто тебе відпустить з дому, дівчино, – мовила тітка Уляна.

– Відпустять, тітонько, відпустять. А як не відпустять,

то сама втечу. Я хочу здобути освіту, мати фах і працювати.

– У селі люди теж живуть, Христіно, і нікуди не їдуть, – все збивала її з толку Уляна.

– Я ж не кажу, що поїду із села назавжди. Це тільки на певний час, доки вивчуся, а потім повернуся, в селі працюватиму. Ви ж знаєте, тітко Уляно, як я люблю село.

– Дай Боже, дитино, щоб твої мрії збулися, – промовила тітка Уляна до Христини.

Христинина мама вийняла пироги з печі, поклала на тарілочку і винесла пригостити дочку та сусідку. Пироги з сиром пахли на весь двір.

– А що ви там удвох обмірковуєте? – запитала мама Оля. – Краще беріть пиріжки та пригощайтесь, ще тепленькі.

– Та ми тут з Христіною про майбутнє розмірковуємо.

– А хіба його можна передбачити..., – не то запитально, не то ствердно мовила мама Оля.

– Ну так, зовсім передбачити – то ні, але дівчина мудро мислить, – мовила Уляна.

– Ох, мої мрійники, беріть краще пиріжечки. А коли з'їсте, то ще принесу.

Пиріжки були смачні, і тарілочка швидко спорожніла. Та більше уже не хотіли куштувати.

Уляна ненадякувалась Олі за пироги. Ще ж із собою дала Улянці два. І сусідка пішла додому. Її хата стояла поряд з Олиною. Жила вона одна, тому часто до них приходила. Був у неї син, та десь далеко у світ чужий подався. Спочатку писав, а потім, мабуть, забув про матір. А Уляна, яка більше рідні не мала, хилилася до Ольги. Чи про щось запитати, чи

порадитися – то все до неї, до сусідки. Бо хто ж рідніший?! Такого принципу дотримувалася.

Ольжин чоловік їздив у далекі відрядження, перевозив вантажі. Тому дома бував рідко. Часом, як приїде з поїздки, то обов'язково з гостинцями для дружини та донечки, яку дуже любив. Не забував і про гостинці для Уляни. А вона так уже тішилася, як мала дитина: «Бачиш, казала, що Роман і про мене не забуває, знає, що одинока».

Уляні було дуже важко справлятися з господарством, хоч і не великим. Садила ще сама город, обробляла, тримала гуси, кури, порося, kota та собаку. Ніби і не багато, але все живе їсти хоче. Усіх треба нагодувати. Часом Христина забіжить, щось підсобне. Отак і минають дні. Та Уляна не скаржилася. Так їй було долею окреслено.

Якось Христина забігла до тітки Уляни, наламала безу їй на букет.

– Це ти мені, Христинко, принесла?

– Так, вам. Бачите, який гарний!

– Дуже гарний. Хочу тебе щось попросити, Христе.

– Просіть. Допоможу, чим зможу.

– Коли я помру, то посади у мене на могилі бужку кущ. Тільки не забудь, дуже прошу.

– Та що ви таке кажете? Вам ще жити і жити. Я маю вивчитись, в село повернутись і вас лікувати буду, я ж медиком стати хочу. Тож давайте домовимось, що на такі теми більше говорити зі мною не будете.

– Добре, Христинко, але ж такий час рано чи пізно настане, то ж про мою прозьбу пам'ятай.

На цьому розмова завершилась, бо дівчину покликала мама, і вона побігла.

Час збігав. Не зогляділися як люба донечка закінчила школу. Уже й випускний. Мама подбала заздалегідь і про сукню, і про босоніжки, щоб Христина гарно виглядала поміж ровесників.

Попереду чекала незвіданість і перші кроки у самостійне життя. Христина таки обрала медицину, вступивши до медичного коледжу на фельдшерський факультет. Вдома усі раділи за Христину. І тітка Уляна прийшла привітати з букетом ромашок, що у себе на городі нарвала.

З такої okazji мама приготувала обід. І саме тато повернувся з відрядження. Запросили до столу і тітку Уляну. Мама Оля заварила духмяний чай і, як завжди, були пироги.

Вчилася дівчина старанно. Не помітила як і прийшов час отримувати диплом. Канікули Христина весь час проводила у селі. Дуже любила влітку ходити до річки. Біля моста у воду сходили цементні плити, де було добре прати білизну. Було відведене і спеціальне місце для сушіння, натягнуті дрти. Випране сохло і пахло свіжістю, висушене вітром та сонцем.

Христина була маминою помічницею. І мама дуже з того тішилася. Село, в якому жили, було чималим. Середня школа, лікарня, аптека і т. п. При лікарні, як зазвичай, була швидка допомога. Фельдшером працював поважний чоловік Йосип Іванович, уже давно пенсійного віку. Отож, коли почув, що Христина закінчила навчання, сам прийшов.

– Христинко, приймай роботу, я вже зовсім сили не маю. Що тобі потрібно, я підкажу.

Христина погодилась і стала працювати на «швидкій». Усе йшло добре. Вникала в роботу. Тітка Уляна стала часто

хворіти. А Христинка тут як тут, на підхваті. Часто робила їй уколи, купувала ліки.

– Бачиш, Христинко, я таки дочекалась, доки ти вивчишся. Дякую Богу, що ти мене не лишаєш.

Минув рік. Направили в лікарню молодих інтернів. Одному з них сподобалась Христина, і вони одружились. Дмитро працював хірургом. Поки жили з батьками Христини. Ладились, усе складалося гарно, Бог послав молодим донечку Варвару. Таке миле дитятко. Навіть Уляна, як прийде, то поколише її, а вона тільки оченятами голубими, як волюшки, водить і усміхається.

Коли Варварі виповнилося три роки раптом захворіла тітка Уляна – інсульт, і вивести її з того стану було неможливо. Вона відійшла в інший світ. Родина Христини хоронила Уляну, плакали як за своєю. Вона була доброю жінкою, долею обділеною, бо одинока, маючи десь сина, а може його вже й не було. Усе своє немудре господарство переписала Христині, але про це ніхто не відав. Дізнались уже набагато пізніше, після похорону.

Христина з Дмитром поставили їй пам'ятник і так, як вона, будучи живою, просила посадити на могилі бузок, посадили поза хрестом з одного боку калину, а з іншого – бузок. Надгробок був завжди уквітчаний. Вона ніколи не була забута своїми сусідами. Пам'ятаймо: хто сіє добро, той збирає урожай сторицею. На те воля Божа.

БІЛА ПТАХА ЩАСТЯ

Не раз Марійка, сидячи на лаві біля батьківського обійстя, любила дивитися на небо, споглядала за птахами. Їй здавалося, що вона й сама повертається у дитячі роки, які тут пройшли. Дівчина тут виросла, подорослішала і ступила на стежку самостійного та дорослого життя. Та стежка не була прямою, а зі своїми викрутасами. Так і повертіло у житті. Проте, як би не було, повертала до рідного дому, бо від нього йшли корені її життя. Тут усе рідне і ніжним спогадом наповнює усе єство. Найбільша радість, що виросла у повній сім'ї, догледіла батьків і провела, як годиться, в останню дорогу, у вічність. З болем в душі проводила їх в останнє, плакала над ними, бо прощалася навіки і лишалася самотньою.

Хто не пережив почуття самоти, той не зможе відчутти стан тієї душі, якій він належить. Їй боляче, ой, як ще боляче, але нічого не вдієш, такий хрест долі.

Вона часто приїздить до села, в котрому виросла, відвідує кладовище, де спочивають її найрідніші, а подумки собі розмірковує: хто ж до мене прийде, коли так розпорядилася доля, і якщо мені прийде пора відходити? Хіба їй думалось,

що по життю в обнімку буде іти з самотністю? О, ні. Зовсім не так. Вона мріяла мати трійко діток, а вони не з'явилися у неї. Жалі рвали душу. Марія півтора десятка літ надіялась, що вони колись з'являться, вона стане мамою і буде їх любити понад усе на світі.

Кожної весни з появою лелек у її душі оживала надія. Адже ці птахи, за легендами, приносять людям радість, дарують малят. А насправді, прилетівши із місць зимівлі, освоюються, вертаються у старі гнізда, часом будують собі нові, виводять лелеченят і піклуються про них, щоб росли і набирались сил. Як мило спостерігати за ними, як лелечиха-мати приносить їм їжу, і над гніздом чути лелечий клекіт. Піклується матуся про них, щоб росли здоровими і сильними та були готові до перельотів.

Не раз простоювала Марійка біля лелечинового гнізда. Так хотілося їй гукнути лелекам: «Чому ви забули про мене, адже я так давно чекаю на ваш приліт з дарунком щастя». Та вони не розуміли людської мови, а вона – лелечої.

Усім чеканням наступив кінець, сім'я рухнула. Сподівання виявилися марними. Вона назавжди залишилась одна. Уже марно було чекати лелек. Марійка не раз плакала, ридаючи, промовляла: «О, Боже, чому моя лелека заблукала, чому? Невже я тебе чимось прогнівила? Я б була доброю матір'ю. Усю ніжність і тепло душі я б віддала малюку».

Як це важко, коли головне призначення жінки бути матір'ю втрачено. Ніхто ніколи не промовить до тебе того чарівного слова «мама». Не скрасить собою твою старість і не закрие тобі очі в хвилини відходу у інший світ.

Не раз Марійка думала і передумувала про прожиті дні на матінці-Землі. І знову подумки поверталася до лелек: «От цікаво, чи є серед них одинокі, чи ні, – мовила вона про себе. – Ой, мабуть, що ні. У них все по-іншому».

Після жнив прилітають лелеки на поля, щоб підживитися зерном, підкріпити молодняк, а потім усім разом полетіти у вирій.

«А де ж мій вирій, де мої лелеченята? – плакала Марійка. Нехай би одне своє лелеченя мені підкинула лелека. Та ні. Справжня мати не покине своєї дитини ніде, це правда, і я це розумію».

Коли птахи відлітали з насиджених місць, Марія старалась їх провести, махаючи їм услід рукою і промовляла: «Щасливої вам дороги, повертайтеся наступної весни, я чекатиму, бо більше у мене нікого немає. Ви мене чуєте?!»

І так не один рік скривджена долею Марія зустрічала і проводжала в далеку дорогу лелек. Їй здавалося, що вони їй співчують і навіть на батьківській хаті звили гніздо, щоб бути ближче до неї і повертатися в наступні роки, виводити в ньому лелечат. Так було до самісінької старості. Білі птахи з чорною ознакою стали її розрадою, бо більше нікому було розраджувати. Так буває, бо майбутнє непередбачуване, а жити потрібно, коли Господь подарував тобі життя.

ЧУЖИНА – НЕ МАТИ

У нас час дуже поширеним стало заробітчанство. Їдуть усі, хто може відірватися від свого гнізда. Їдучи, тішаються, що матимуть можливість заробити, а разом з тим вирішити свої матеріальні проблеми. Це так у мріях. Та, власне, мрії не завжди збуваються. Хоча мріяти властиво кожній людині. Інакше не було б стремління жити, працювати і таке інше. Щоб мрія переросла у дійсність, потрібно багато чинників, котрі змогли б вплинути на фактори їх здійснення.

А скільки людей десь пропадають у світах. От моїх знайомих красуня-родичка поїхала на заробітки невідомо куди і зникла. Рідні з болем у серці розшукували її, та марно. Вона пропала. А скільки людей поневіряється на чужині, не можуть повернутися до рідного дому. Руйнуються сім'ї, морально травмуються діти.

Теж пригадую декілька родин, сім'ї котрих зруйнувалися повністю, діти розбрелися хто куди, хати опустіли. А були колись гарні господарства, доглянуті діти, облаштовані двори. Та усе зійшло на абсолютний нуль.

Моя приятелька якось зі мною завела мову про своє село:
– Якби ви знали, як наше село стало старіти. Багато мо-

лодих виїхали на заробітки. Діти підросли, та не було батьківського нагляду і стали вони некерованими. Від них ні користі для родини, а ні для держави. Ведуть бродячий спосіб життя. А це нічим добрим не закінчується. Та, не дивлячись ні на що, люди їдуть. Над тим, що чекає їх далеко від рідної батьківщини, вони не замислюються. Скільки будинків зараз стоять пустками. Ось у нашому селі, візьмемо одну вулицю, на якій я живу: порожніми стоять сім чи вісім хат. А на інших вулицях теж саме. Двори позаростали здоровенними бур'янами. Щоб з дороги зайти до хати, потрібно вирізати його, бо немає й стежки. А колись у кожному дворі вирувало життя, стрибали дітлахи, лунав дитячий сміх, часом і плач, коли малеча спіткнеться від неухважності і впаде на землю, а мама десь далеко пореється. Душа болить за селом, за людьми. Я ж їх усіх знала, бо тут виросла і живу у цьому селі.

– Я з вами погоджуюсь. Це правда, що ви сказали, а взагалі – це страшно. Я чомусь надіюся, що все зміниться і колись настане той час, коли село оживе. Адже там, далеко від дому – чужина, а чужина – не матір. Про це я можу розповісти із свого гіркого досвіду, що таке чужина.

Волею долі я поїхала до Штатів, це було багато років тому. Мрійлива поїздка. Ніколи не думала, що мені доведеться побувати в Америці, тому що не було у мене ані знайомих, ані родичів. Я вийшла заміж за чоловіка, родич котрого проживав там. Спочатку поїхав чоловік, а через рік до нього приїхала я. Мені надіслали запрошення. Я вирішила не відмовлятися від поїздки.

Вирушила в далеку дорогу одна, без друзів, без знайомих. Нью-Йорк зустрів мене не дуже гостинно. Літак не міг здійснити посадку, гадаю, хвилин сорок. Він то набирав висоту, то знижувався, бо не міг випустити шасі.

Дякуючи Богу, усе обійшлося. Далі моя дорога попрямувала до м. Сан-Баумбрук. Це приблизно від Нью-Йорка одна година їзди на авто. Мені було усе дуже цікаво. Хотілося якось більше всього побачити, зрівняти з нашим краєм, але порівнювати було складно.

Перші дні перебування пролетіли миттєво. Особливої гостинності із боку запрошуючих я не відчула. Потрібно було зорієнтуватися у ситуації і давати раду самій. А давати раду не так просто. Складно із пошуком роботи. Великою перешкодою в усьому був мовний бар'єр. Поспілкуватися можна було тільки біля церкви, куди приїздили українці на службу Божу. Тут вперше відчула, що я на чужині і нікому до мене немає діла. Повертатись теж не було як. Вкрай була необхідна будь-яка робота. Траплялася вона дуже рідко і то на нетривалий час. Доводилося по-всякому: прибирати моголи на кладовищі, доглядати дітей, прибирати у квартирах, мити посуд у кафе та інше. Зустрічалось багато добрих людей, а, бувало, що й не зовсім.

Мені багато чого запам'яталося на все життя. Платня була дуже низькою (я ж по гостьовій візі). Потрібно було миритися з тим, що є. Наприклад, домовилась прибирати у квартирі. Прийшла наступного дня. Господиня навіть двері не відчинила, сказавши, що передумала. Бавила шестирічного хлопчика. Батьки його працювали у магазині. Я з ним

мала бути цілий день. Мені слід було все по дому зробити: прибрати, попрати, приготувати обід, хлопчика помити доки прийдуть батьки. Виношу сміття у сміттєвий бак, що на вулиці, а він закриває двері і не пускає мене до будинку, а на плиті обід готується. Хлопець із другого поверху махає мені рукою і гукає: «Лара, я здесь». Молю до милого Бога: «Відчини». А коли гуляла з ним у дворі, то він сказав друзям, що вона не розмовляє англійською. Тоді ці хлопці стали кидати на мене камінцями та обливати водою із водяних автоматів. Чула я від свого підопічного у свою адресу і чимало лайливих слів.

Мені було дуже важко. Сумувала за своїм краєм. Коли в Українському домі виступав Черкаський хор і співав пісню:

*Кру-кру, на Україні вмру,
Доки море перелечу, кріленька зітру, –*

як я плакала навзрид, а люди з усіх боків дивилися на мене. З моїх очей сльози лилися річкою. Внутрішній же голос заспокоював: «Не плач, ти мусиш повернутися додому. Там твоє місце».

Оцінивши ситуацію, я прийняла рішення повертатися на Україну. Окрім Господа сподіватися було ні на кого.

Я приходила до Андріївської церкви у будні дні. Над дверима висів образ Матері Божої. Я ставала на коліна, молилася і просила у неї помочі: «Матінко Божа, зроби так, щоб я повернулася на Україну».

Часто я приходила помолитися. Згодом і робота знайшлася – гляділа п'ятирічну дівчинку. Дитина була дуже хороша. Очевидно Мати Божа почула мої молитви, пославши хоро-

ших людей. Це були українські емігранти. Вони погодилися мені допомогти і відправили на Україну. Я їм дуже вдячна.

Коли прибула до Києва, готова була цілувати землю, та боялася це зробити, бо сторонні могли б подумати, що у мене не все гаразд з головою.

Не шкодую, що повернулася на Україну – до своєї родини та батьківщини мого роду.

Дуже хочу, щоб блудні вівці повернулися до свого стада. Подивіться, який чудовий наш край! А так, як є, так завжди не буде. Гадаю, що життя зміниться на краще. Не стане спустошених домівок, об'єднаються родини і будуть щасливими. Отож нехай Бог допоможе бути сильними, здоровими і мудрими. Бо чужина, як мачуха: обніме, та не обігріє. І дорожимо ж землею наших предків, бережимо її для майбутніх поколінь.

СИРОТА НЕ БЕЗ ДОЛІ

Антоніна народилася у селі. Село велике. Хто потрапляв до нього, не міг намілюватися його красою. Через се-ло протікала річка, а поряд – ліс. У центрі – школа, лікарня, церква, пошта, будинок культури, кафе, парк. Та цієї краси Антоніна не помічала тому, що рано осиротіла.

У її пам'яті залишилася тільки любляча мама з усмішкою на вустах. Коли матуся приходила у садочок за своїм чадом, а вони саме були на вулиці, то мама прямувала просто до дитячого гурту. Вона тільки встигали виголосити ім'я Тоні. Дівчинка лишала товариство і бігла назустріч мамі, котра, усміхаючись, розкривала свої обійми для малої донечки. Цілувала дівчинку у щічки, а Тоня обнімала маму своїми маленькими рученятами за шию і тулилася до неї, мов те пташеня. Потім, взявши дівчинку за ручку, йшли додому. Яка у Тоні була гарна мама! Та коли Антоніні потрібно було йти до школи, найрідніша матуся померла. Вона лише з небес спостерігала за своєю донею. Тато залишився з маленькою школяркою.

Дівчинка дуже сумувала за мамою. Батько бідкався з усім сам, та не все виходило. Сусіди бачили, що йому склад-

но справлятися, то й говорили йому:

– Іване, ти б собі шукав якусь жіночку, легше було б та й Тоні мама потрібна.

Він довго віднікувався, а згодом погодився. Привів з сусіднього села Мар'яну. Жінка дітей своїх не мала, жила самотньо. Іван гадав, що вона стане гарною мамою для Тоні.

Спочатку ніби усе ладилось. Та незадовго, не доведи, Боже, проявилось усе її ество: горлата, грубіянка, навіть Тоню могла вдарити. Дівчинка, плачучи, поскаржилася татові. І той пригрозив мачусі: «Мар'яно, якщо таке ще раз повториться, то забирай свої вузлики і прямуй туди, звідки прийшла».

Жінка не хотіла повертатися в стару батьківську хату, тому і втихомирила свої пристрасті, зацаївши образу.

Батько шкодував доньку. Завжди перед Великоднем поїде на базар, накупить Тоні гостинців, одягу, щоб не виглядала гірше за інших дітей.

– Таточку, ти в мене найкращий, – щебетала Тоня, обнімаючи і цілуючи батька. А він часом і просльозиться.

Коли Антоніна була вже в старших класах, захворів батько. Возив гній на поле, де йому і стало недобре, зірвав шлунка. До лікаря так і не пішов.

– От закінчу з гноєм, отоді – може, – казав.

До лікарні Івана завезли вже запізно. Піднялася температура. Апендицит лопнув, розвинувся сепсис. Врятувати не вдалося. Батько помер. А Тоня залишилась круглою сиротою.

Мачуха дуже погано ставилася до дівчини. Доводилося

терпіти образи, та йти було нікуди. «Хоч би школу закінчити, – думала дівчина, – а там якось буде. Бог управить, бо ж сироти залишаються під його опікою».

Антоніна знаходила в собі сили вистояти у цьому складному житті. Часто відвідувала кладовище, аби там поплакати, полегшити душу.

Тітка Текля помітила, що дівчина змарніла, що зачатила на цвинтар. Хотіла поговорити з дівчиною, та боялася якось нашкодити своїми балачками. Може, поговорити з мачухою? Але з ким там балакати: не жінка – солдафон. Втім, Текля ніби прозріла: сусідка ж директором школи працює, з нею і порадитися можна. Не зволікаючи, пішла до Галини Іванівни.

– Галино Іванівно, ви вдома? – постукала в двері Текля.

Назустріч вийшла привітна жінка.

– Заходьте у кімнату. Що вас до мене привело, у школі ж з ваших ніхто не вчиться?

– Так, не навчається. Я прийшла до вас у делікатній справі. Це стосується сироти Антоніни.

– А що трапилося? – запитала директорка.

– Поки ще нічого не сталося, але все може бути. Поговоріть з дівчинкою, ви краще знаєте як це зробити.

– Дякую, що сповістили, обов'язково побалакаю.

Текля пішла до своєї садиби, все розмірковуючи, як то воно повернеться. Але директорка жінка грамотна, тож і розумно діятиме.

Наступного дня Галина Іванівна взяла кошика, сапку і пішла на кладовище прибрати бабусину могилу. Від Теклі

дізналася о якій порі на цвинтар навідується Антоніна. Коли директорка прийшла, то дівчина уже була там. Вона плакала і про щось вголос говорила з покійними батьками:

– Мамо, тату, заберіть мене до себе, бо я вже не можу терпіти ті мачушині знущання. Зі світу живе.

Не наближаючись впритул до Антоніни, Галина Іванівна зумисне опустила відро з рук. Воно брязнуло об землю, і дівчина обернулася.

– Це ви, Галино Іванівно?

– Я. Допоможи-но мені справитися, Тоню, бо маю ще до школи встигнути.

– Звичайно.

Вони удвох пішли до могили бабці Анни. Особливого прибирання не потрібно було робити. Директорка обняла дівчину, притиснула до себе і мовила:

– Тоню, не плач, сльозами не зарадиш, знаю, що тобі батьків шкода, але зрозумій – життя продовжується. Маєш жити, вчитися, мати сім'ю. Про все на небесах знатимуть твої батьки. Як у тебе буде все гаразд, вони тільки порадіють. Пробач мені, але я мимоволі почула, що тобі мачуха дошкуляє, свою злість на тебе виливає?

– Ой, Галино Іванівно, вона вчепилася до мене, щоб я з її племінником, отим рудим Федором після випускного побралася. Він же з буфету не вилазить...

– Ну, ніхто тебе змусити не може. Ти ж добре вчилася у школі, тож тобі сам Бог велів і далі продовжувати освіту здобувати. Тоню, якщо якісь проблеми виникнуть, не соромся, звертайся, разом поміркуємо, як діяти.

Антоніні стало якось спокійно і легко від цих слів Галини Іванівни, ніби янгол-охоронець примостився на плече.

Галина Іванівна від слів перейшла до діла. Переговоривши з головою сільради Катериною Степанівною, обидві жінки вирішили поспілкуватися з мачухою Антоніни. Голова викликала Мар'яну на розмову. Вони добре її там пропісочили, а тій нічого не лишалося, як залишити дівчину у спокої.

Тим часом Тоня склала випускні іспити на «відмінно».

Галина Іванівна закликала її до кабінету і поцікавилась:

– Куди ж далі підеш?

– Я хотіла б до педагогічного.

– Це добре. Але послухай, що я тобі хочу запропонувати. Нам у школі потрібен лаборант. Я тобі пропоную цю посаду. Матимеш свою копійчину. А вчитися можна, працюючи, заочно. То як?

Антоніна зиркнула на Галину Іванівну своїми великими, сповненими доброти та жалю очима, і заплакала.

– Я згідна, – промовила, – і дала волю сльозам.

Наступного дня Тоню прийняли на роботу, а ще через кілька днів вона подала документи в педінститут. Її зарахували на навчання студенткою філфаку.

Інститут Тоня закінчила з червоним дипломом і продовжила працювати вчителем української мови та літератури. А ще через рік стала невісткою Галини Іванівни. З чоловіком Ярославом подарувала бабусі внуків Олега та Олю. Ярослав теж працював вчителем, викладав інформатику.

Родина жила у злагоді і достатку. Уже й онуки підростили.

Але так гладко і розмірено завжди не буває. Галина Іванівна одного разу ввечері поверталася з міста з чергової наради. Виходячи з маршрутки, вона оступилася і впала. Водій не зауважив і проїхався заднім колесом по нозі. Швидка забрала травмовану жінку до лікарні. Була операція, тривале лікування, реабілітація і... ціпок.

Обіймати директорську посаду вона вже не хотіла, та й, зрештою, не могла повноцінно виконувати обов'язки. Справи передала невістці Антоніні. На неї усі надії покладала.

Тож усе у Тоні – Антоніни Іванівни – склалося добре. У народі кажуть: сирота не без долі, а Бог не без милості. Треба лише вірити, і Він обов'язково прийде на поміч.

МІСТ ДО ЩАСТЯ

Було це досить давно. В одному українському селі, на Рівненщині, народилася дівчинка і назвали її, на честь бабусі Єлизаветою, Лізунею. У родині було уже двоє старших дітей – брат Ляоня та дівчинка Соня. Коли з’явилася на світ найменшенька, то старші ходили вже до школи. Їм не дуже хотілося гратися з Лізою. Після уроків їх не знайдеш. Ганяють селом, де хочуть.

Село їх було дуже мальовниче. Протікала річка. На ній ще стояв старий водяний млин, що свідчило про давність села. Весняне пасовисько для худоби було ліворуч млина, де хлопці ганяли м’яча, доки не побудували стадіон. Навіть бовванів невеликий прилісок. Його насадили селяни там, де була земля не дуже придатна для сільгоспробіт. Молодий соснячок досить швидко розрісся і здавалося, що він там був давним-давно. Маслюків там було неміряно.

Характерним для села було те, що люди з нього нікуди не виїжджали. Усі знали один одного і все про кожного. Родина Гаврилюків тут жила з діда-прадіда. Коли будувались у селі, то старались, щоб поближче одне від одного. Батьки Лізуні побудувалися на одній вулиці з бабусиною хатою. Їхня була

третьою. Старші діти бігали до бабусі, коли батьки були зайняті. Там і пообідають. Часом і бабусину корівку попасуть.

Бабуся їх любила. А найбільше Лізочку. Сусідки не раз їй говорили:

– І то треба, щоб дитя так на бабусю схоже було. Ну як дві краплі води.

Бабуся раділа з того і дуже багато уваги стала приділяти Лізуні. Дівчинка завжди бігала за бабусею. А потім так звикла, що не хотіла йти від неї до мами. Та якось бабуся каже до своєї дочки та зятя:

– Ви не гнівайтесь на мене за те, про що я говоритиму. От уже скоро Лізуні до школи. Нехай вона буде зі мною. Після смерті мого Івана мені дуже сумно, а з нею буде веселіше. Вона ж ваша доня, а зі мною тільки житиме. Це ж з вами по-сусідству, усе на виду.

– Ну нехай, – відповів зять Антон. – Але спершу ми повинні з Лізою поговорити.

Поговорили. Дівчинка погодилась. Сказала, що буде до них приходити, а житиме з бабусею.

Ще коли тільки народилася Ліза, бабуся посадила біля колодязя калину. З часом вона виросла і стала окрасою двору. Поряд насадила бабуся квітів – кущі бородатої гвоздики, що цвіла різнобарв'ям усеньке літо. Коли стала Лізуня старшою, то бабуся розказала їй про калину. Кожного року вона була всипана білястими квітками, а восени кущ яскравів пурпуровими ягодами.

Бабуся завжди заготовляла ці чарівні ягоди на зиму. Пили чай із них. Часом підліковувала й сусідів, бо калина мала

цілющу силу. Часто до них у гості приходила Лізіна хресна тьотя Валя. Вона теж жила на цій вулиці. «Як то добре, коли родина близько живе, – говорила бабуся Лізі, – усіх часто бачиш, коли щось треба, то можна за допомогою звернутися».

Коли Лізі довелося йти до школи, то бабуся її повела. Нарвала гарних квітів, зайшли до мами з татом, щоб ті благословили доню на навчання.

– Мамо, нехай бабуся відведе мене у школу, добре?

– Ну, нехай, як ти так хочеш.

І вони удвох пішли до школи. Після урочистої лінійки дітей повели у класи. Бабуся дочекалась дівчинки, коли та звільниться, і пішли додому. На зворотньому шляху зустріли Василю.

– Що, уже із школи йдете з вихованкою?

– Бабусе Василю, я не вихованка. У мене є мама і тато, а це моя любима бабуся. Не помиляйтеся більше, добре?

– Добре. Бач, яка розумниця, – відповіла Василина і звернула до магазину.

Розмірковувала: бачиш, з язиком до бабусі вдалася.

Бабуся ж з Лізуною прийшли до хати, помили руки, розігріли обід, зварений ще вранці. Сіли обідати.

– Лізо, з завтрашнього дня ти уже школярка. Треба гарно вчитися, поводитись добре. Дасть Бог, закінчиш школу, підеш кудись вчитися.

– Бабусю, я ще не знаю, ким би я хотіла стати.

– Усе стане з часом відомо, доню.

Тільки закінчили вони обідати, хтось постукав у двері. Це забігла хресна. Вона принесла велику коробку цукерок

і привітала Лізуню із першим навчальним роком у школі і побажала найкращих успіхів у навчанні, поцілувала похресницю і побігла, бо поспішала до міста.

Наступного дня Лізуня з великою радістю пішла до школи. Бабуся ще довго стояла біля хвіртки і дивилася услід онуці, яка з кожним кроком віддалялася від неї. І так не один рік бабуся Ліза проводила цей ранковий ритуал.

Лізі подобалося вчитися і вона була однією з кращих учениць. Дорослішаючи, дівчина ставала все красивішою. Коли йшла до школи, від неї не можна було відірвати погляд. Струнка, чорнобрива, з косою за пояс, великим червоним бантом у волоссі та у білій вишиванці. Їй не було рівних. Із сусідньої вулиці на неї задивлявся Олексій. Він трохи товаришував із Лізиним братом Леонідом, часом забігав до нього, але не завжди там зустрічав дівчину, бо більше часу вона перебувала в бабусі.

Коли Ліза стала старшою, то не раз Олексій зі школи проводжав дівчину додому, ніс її сумку. Так тривало чимало часу. Тоді Ліза навчалась у восьмому класі, а Олексій у десятому.

Закінчивши десятирічку хлопець вступає на будівельний факультет, хоче стати інженером. Ліза всупає до медичного училища. Їй подобається медицина. Вона успішно закінчила навчання і повернулася у село. Завідуюча медпунктом Галина Тимофіївна виходила на пенсію, а тому звільнялося місце.

– Йди, Лізуню, я тобі допоможу, підкажу, не хвилюйся. Усе буде гаразд. Ти ж і людей усіх у селі знаєш, а це пів

справи. Усі починають в житті з першої букви, а ти в нас розумниця. Все в тебе вийде.

– Добре, Галино Тимофіївно, я спробую.

– Тут не треба пробувати, а почувати себе впевнено і працювати.

– Лізуню, як ти? – запитувала її бабуся. – Потягнеш? Я так за тебе переживаю.

– Потягну, бабусечко, бо на підмогу у мене є ти.

– Яка там з мене підмога...

– Велика. Твоя любов і ласка щодо мене – це велика сила, і я за це тобі дякую.

Олексій же продовжував навчатися. Ліза вирішила усе раптово і влаштувалася на роботу. Коли хлопець приїхав у село, то по дорозі назустріч йшла Софія. Він запитав її:

– Не знаєш, Ліза вдома?

– Ні, вона на медпункт пішла.

Олексієві було по дорозі. Вирішив і сам заглянути туди. Коли відкрив двері, то за столом у білому халаті сиділа Лізуня.

– О, моя ти радість! Тут тебе я не думав побачити. А де Галина Тимофіївна?

– Тепер я за неї. Вона розрахувалась, на пенсію вийшла.

– Лізо, я дивлюсь і не можу повірити: це ти насправді чи це сон? Дай хоч доторкнуся до тебе.

Він підійшов до Лізи, легенько рукою обійняв її, ніжно поцілував.

– Вітаю тебе. Нехай усе складеться якнайкраще.

– Я теж дуже рада бачити тебе, Олексію. Як твої справи?

– Нормально. Не дочекаюсь, коли уже буде фініш.

– Тобі ж уже мало зосталось. Як був початок, то буде й кінець.

– Ну, я побіжу додому. Давай зустрінемося ввечері. Я ж не можу зривати тобі робочий графік, – і помахав дівчині рукою.

– Тоді до вечора, Олексію.

Хлопець у хорошому настрої вибіг на вулицю.

– Значить до вечора, до вечора..., – повторював під ніс.

Мама з татом раділи, що приїхав син. Цікавилися, як у нього з навчанням, чи вистачало харчів. Мама показувала, що купила для Олексія з одягу. Хороші емоції переповнювали його.

Настав вечір, бажана зустріч, котрої він чекав з нетерпінням, настала. Олексій приніс Лізі квіти і коробку цукерок.

– Візьми, це для тебе. Я тебе привітав, та був з порожніми руками, і таке привітання із початком трудової діяльності не зараховується. Хочу виправитись.

Ліза взяла презент і подякувала.

– Лізуню, це ще один привід тебе поцілувати, – і він міцно-міцно її поцілував. – Ти моя найкраща, наймиліша, ти моя кохана. Я приїжджатиму тепер кожен тиждень. Відчуваю, що мені без тебе буде сумно.

– Не сумуй. Усе буде добре. Ти ж мусиш закінчити своє навчання.

Усе так і було у молодих людей. Лізуня вникала в роботу, опановувала її премудрості, а Олексій гриз граніт науки. Бачилися, скучали одне за одним, але так мало бути.

Час збіг, і дипломований інженер повернувся спеціалістом у родину. Палке кохання між молодими людьми розгорілося полум'ям. Вони відчували, що дійсно є половиною одне одного, і вирішили ніколи в житті не розлучатися. Олексій про це розповів батькам і попросив згоди на їх шлюб. Вони погодилися, бо Ліза завжди їм подобалася.

Відгуляли гучне весілля.

– Олексійчику, я так хочу далі жити з бабусею, вона така добра, ось побачиш!

– Я не проти, Лізо, аби тобі було добре.

Бабуся була така рада, що молоді житимуть з нею. Хата ж велика, місця вистачає.

Жили добре. Ніхто нікого не кривдив. За рік Ліза подарувала Олексієві хлопчика Романа. Тішилися усі. А воно таке чудове хлоп'я! Олексій уже влаштувався на роботу. Синок підріс. Радіють життю й один одному. Чоловік і по господарству допоможе.

Якось запитав Лізу про той кущ калини.

– А то на честь мого дня народження бабуся посадила, – відповіла дружина.

– Можна, я його трохи підстрижу, надам форму куща?

– Чом ні! Можна.

Олексій його так підчистив, що і не впізнати. Підремонував лавочку, яку ще раніше тато Лізи змайстрував. Змастив корбу, що порипувала, коли витягали воду з колодязя.

Заздрісники завидували молодій родині і все хотіли напакостити. Та нічого з того не виходило. Кохання перемогло. Та, очевидно, знайшовся спеціаліст по тих чорних справах,

хто зна, і відшукав таку брехню у своїй голові, яку можна було сприйняти за правду. І донесли її до Олексія. Чоловіка це так зачепило, що він, нічого не з'ясовуючи, прихопив з собою дещо з особистих речей, поцілував сина і нічого нікому не пояснюючи покинув оселю.

Ліза намагалася поговорити, біжучи за ним. Але Олексій вперто йшов, не озираючись. Заплакана Ліза повернулася до хати. Хлопчик почув мамине голосіння і собі почав плакати. Плакала і бабуся, бо дуже шкодувала онуку.

Отак невідомо куди подався Олексій, навіть батькам своїм нічого не пояснив. На роботу надіслав заяву, аби розрахували за власним бажанням.

Лізуня ходила на роботу. Бабуся водила правнучка в садочок. І татова мама приходила до внука. А той, ніби хто підмовив, допитувався:

– А де мій татко, бабусю, може, ти мені скажеш?

Та ніхто нічого не міг сказати. Олексій лише написав батькам короткого листа, щоб за нього не хвилювалися, живий, здоровий.

Минуло півроку, а Ліза так нічого не знала про Олексія. Змарніла, похудала. А синочок кожного дня нагадував про татка: «Мамо, коли вже тато приїде?».

Якось зайшла хресна Валя і запитала Лізу:

– Що та думає робити?

– Нічого. Я й сама не знаю...

– От я дістала адресу, де працює Олексій і де проживає. Це гуртожиток. Ото тобі, Лізо, добре підстроїли. Бери Ромчика та їдь до міста, адресу маєш.

– Не поїду, я нічим його не скривдила.

– Поїдеш, якщо кохаєш і не хочеш, щоб син без батька ріс. Знаєш – дві сторони єднає міст. А він буде міцним, коли обидві сторони міцно скріплені. Їдь. Якщо щось буде не так, ніколи більше тобі нічого не радитиму.

– Добре. Завтра поїду.

Вранці Ліза зібралась їхати. Взяла з собою Ромчика. Йому поїсти, попити, поцілувала бабусю і вийшла з двору.

– Бог тобі в поміч, моє голуб'ятко, – і перехрестила вслід дорогу.

Добралися добре. Знайшли роботу. Там сказали, що тільки пішов у гуртожиток. Йому нога заболіла, бо цегла впала на неї.

Добралася Ліза з сином до гуртожитку. Постукала в двері.

– Заходьте.

Роман почув батьків голос і радо вигукнув: «Тато!»

Ліза відкрила двері. На ліжку лежав Олексій. До ноги був прикладений холод. Та враз піднявся з ліжка:

– Мої дорогенькі!

Спочатку підхопив Ромчика, підійшов до Лізи,

– Пробач, якщо зможеш. Я не розібрався з брехнями. А коли похопився, було вже соромно повертатися. Тепер я вас нікуди не відпущу.

Ліза пробула два дні з сином та Олексієм і повернулася до села. Та незабаром Олексію виділили однокімнатну квартиру і він забрав сім'ю до міста. Бабуся Єлизавета посадила плакуччу вербу біля колодязя, коли Ліза від'їжджала.

Родина зажила по-новому. Олексій настільки довіряв Лізі, що ніхто і нізачо не міг зруйнувати міст, який пролягав між ними.

Робіть так, щоб сторони добре кріпилися, тоді міст між вами буде міцним. Ніхто й ніколи його не зруйнує. А цьому повинна слідувати віра, правда і любов. Нехай же Бог посилає силу, щоб ці три чинники були твердими, як криця, тоді неодмінно будете щасливими.

ВСЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ З ЛЮБОВІ

Звичайна випадковість звела мене з чарівною незнайомкою. Спочатку ми з нею, можна сказати, говорили ні про що, просто аби не мовчати. Та згодом я відчула якийсь потяг до цієї милої співрозмовниці. Родом вона була із Дядькович, що на Рівненщині.

Село це я знала досить добре. Воно давнє і відоме в околиці, розташоване за 16-17 кілометрів від обласного центру. В селі був млин, міжколгоспбуд, великий клуб, церква, сільпо, середня школа, де навчалися учні з прилеглих сіл, також районна лікарня, що розміщувалася у колишньому панському маєтку з великим садом. Мені навіть довелося у ній працювати. Хороші люди жили у цьому селі. Багатьох з них знала, а тут ще й таке знайомство з Галиною Павлівною.

У нас зав'язалась, можна сказати, задушевна розмова. Приємне відчуття полонило моє ество і мені хотілося побути з нею якнайдовше. Не могла відірвати від неї свого погляду.

– Галино Павлівно, от я з вами зовсім недавно розговорила, а мені здається, що я вас давно знаю, і ви для мене ніби якась близька людина, тільки просто загубилася в часі,

а тепер знайшлася.

– Можливо, – усміхнулася співбесідниця.

– Подаруйте мені, будь ласка, якийсь час, розкажіть про себе, родину. Мені дуже цікаво.

– Добре, – відповіла Галина. – Постараюсь. Народилась я у звичайній селянській сім'ї, у родині Павла Андрійовича та Наталії Харитонівни Мовчанців (до заміжжя її прізвище було Прончук). Родом мама моя була з села Омеляна. У Дядьковичі прийшла в невістки.

– Вибачте, пані Галино, що перебила вашу розповідь. Я знала вашу маму і її родину. То, можливо, наша зустріч не випадкова, а якийсь знак згори! Я рада цьому. Тож продовжуйте свої спогади.

– У 1958 році мій тато з мамою одружилися, а у 1959-му народилася я. Жили ми у дідусевому будинку, який він звів посеред свого поля, поблизу Добровольки – так називалася вулиця. Мій тато був глухонімий, тому, коли я народилася, дуже переживав, чи я хоч чую.

– А як же ваші батьки познайомилися? – поцікавилась.

– В Омеляні у дядька Романа він робив столярку, а мама жила по-сусідству. Там і познайомились.

– Я пам'ятаю, що знайомі люди говорили про Павла, як про хорошого столяра. Де він цій справі навчився?

– До 1957 року родина дідуса Андрія проживала в Підгаї, щось схоже на хутір. Там знаходився вітряк, власником якого був німець. Тато був дуже допитливим хлопцем, спостережливим. Міг годинами пропадати на тому вітрякові. А коли родина перебралася в нове помешкання, тоді Павлусь,

як мама його називала, зробив макет вітряка з маленькими віконцями, а з них виглядали мельники. Дідусь звернув увагу на сина, на його дар до майстрування і віддав вчитися до хорошого майстра.

Тато був обдарованою людиною: гарно малював, копав колодязі, шалював хати, встеляв підлоги, підстригав чоловіків, мов справжній перукар. Однак життя його було не легким. Здавалося, на новому місці багатодітна сім'я заживе щасливо. Є поле, нова хата під бляхою на шість кімнат, невеличкий садок, роботящі руки у всієї сім'ї, і всі будуть щасливі. Та не так сталося, як гадалося.

У родині було три сини – Володимир, Яків та Павло і дві доньки – Пелагея та Хіонія. Володимир пішов в УПА, був станичним, мав псевдо «Ясний». Павло і Яків були глухонімі. Дівчата вийшли заміж і вже стали членами інших родин. До них ніхто не мав ніякого діла. А от за брата, що був в УПА, депортували їх з дідусем до Сибіру, в Омськ. Засудили на десять років. Бабуся на той час дуже хворіла, то її залишили.

Володимир загинув. Бабуся тільки оплакувала рідних, нічого про них не відаючи. Хату понівечили, з даху зірвали бляху і нею покрили клуб. Забрали весь сільськогосподарський реманент, худобу теж. Все було і враз, в якусь мить, нічого не залишилось. Хто б міг про таке подумати, передбачити горе?!

У хаті поселили переселенців Гаєвських. Тітка Хіонія з двома дітьми не мала де дітися, бо її чоловік (холериком був) підпалив власну хату. Сільський голова посприям, щоб

вона поселилася у батьківській хаті – хоч якийсь притулок.

Дідусь Андрій повернувся з Сибіру аж у 1956 році, а сини у 1957-му. Яків привіз звідти собі дружину Марту, і вони оселилися у Новому Дворі. Вони завжди приїжджали до нас у гості. Мама з радістю їх приймала.

Наша мама була дуже працьовитою жінкою. Завжди була у роботі. Працювала на фермі дояркою. До ферми шлях не близький, через поля. А зими тоді суворими були. Бувало, замете, вона до ферми стежку протопче, а назад знову в снігу копатися доводиться. Зазнала вона, як у народі кажуть, «сорок смутків».

Я до школи теж пішла з цієї хати, що на хуторі. Мама майже не бачили. Йшла вона на роботу, коли ми ще спали, а поверталася, коли ми вже спали. За нами дивилася бабуся Анна, татова мама. Вона була дуже доброю. Коли ми вранці прокидалися, вона і сніданок приготує, і молока у чашку наллє. Ми з братом Василем на піч повилазимо і те молоко попиваємо, мов ті кошенята. А на печі всіляка сушенина, горох – найтепліше місце.

– Ви, мабуть, дуже любили свою бабусю? – запитую.

– Дуже, дуже. Це була одна доброта. Дякувать Богу, що Господь її зберіг, подарував нам люблячу бабуню – так її називали. А могло б бути і по-іншому.

– Чому саме по-іншому, Галино Павлівно?

– Наша бабуня Анна була напівсиротою. У ранньому віці залишилася без мами. Її їй замінила мачуха. Але вона називала її мамою, бо ця жінка була варта того. Хоч у бабуні були дві рідні тітки, добра їй вони не бажали. А вся таємниця

полягала в тому, що бабусина мама була із заможного роду, мала гарний земельний наділ. А коли її не стало, то та земля мала б бути бабусиним спадком. Якби її не було, то тіткам усе дісталось б. Ото й хотіли понад усе її позбутися.

Мале ж дівча так потребувало ласки. Тому і горнулося до мачухи. Вона не раз приголубить дівчинку, попестить по голівці, поцілує. У сім'ї кожен мав свої обов'язки. Були вони і у Анни – корову пасти. Названа мати завжди давала дівчинці гарні настанови. Одного разу, ніби щось передчуваючи, вона застерегла: «Анно, я тебе дуже прошу, якщо тобі хтось щось буде давати – не бери, особливо від тітки своєї. Добре?». Дівчинка ствердно кивнула. Минуло кілька днів. Дівчинка якраз гнала корову пастися, як зустріла тітку, і та пригостила її пирогом, свіжим, пахучим. Їй так бажалося його відкусити, але згадала материні застережливі слова, тому не зачепила, принесла додому. Мати той пиріг віддала собаці, згодом той здох. Отак бабуня наша залишилася живою.

Ми з братом її любили і шкодували. Тепер, коли ми вже дорослі, а бабці давно немає, я завжди молюся за упокій її душі: «Боже, всели її душу в оселю праведних, бо наша бабуня варта того, Ти ж сам знаєш».

В очах у Галини Павлівни забриніла сльоза. Її чуйна душа, сповнена доброти, як і бабунина. Діти з великою любов'ю ставились до бабуні, мами, до батька і називали його татком, тільки шкода, що він не міг почути цього слова, але відчував. Любили вони й свою родину.

Мама, Наталя Харитонівна, дуже переймалася долею

своїх дітей. Вона їм завжди приносила у хустці зв'язану цілу купу книжок. Коли мала час, то читала їм, найчастіше зимою, всією душею бажала легшого життя, ніж мала сама. Діти, як діти, гралися, вигадували собі якісь ігри. Галя ще змалечку хотіла стати учителькою. Вона ставила крісло посеред хати, брала у руки крейду і на спинці його писала – так вона ніби вчила меншого братика, котрий сидів на стільчику і тільки кліпав очима, дивлячись на свою учительку.

Мама Наталка уміла виконувати будь-яку сільську роботу по дому, вміла шити, навіть людей обшивала. Була дуже ощадною жінкою, кожну копійку берегла, бо дуже ж хотіла вирватись із того далекого хутора у село. І її мрія збулася. Вони купили в селі хату, добротну, недалеко від школи, та й Наталі Харитонівні було ближче десь втричі до ферми.

– Як же вам, пані Галино, жилося на новому місці? – запитала я.

– Ого, що ви, не розказати як добре, бо було близенько до школи, тільки бабусі не було з нами. Вони залишились на хуторі. Не захотіли йти з нами. Видно, якийсь спогад її там тримав. Але ходили ми до неї, вона до нас. У 1973 році мама сказала: «Діти, бачте, бабуся вже стала слабшати здоров'ям, і ми повинні її забрати. Вона вже не може сама себе обслужити». Тоді бабуся погодилась на переїзд. Через рік, який прожила у новій хаті, вона померла, через два – помер татко. Нам так його не вистачало. Мама залишилась одна, як та птаха з підбитим крилом. Усе звалилось на неї. Але вона у нас була сильна, вольова жінка. Встигала і дома, і на роботі була передовою дояркою. Про неї писали в газетах «Чер-

воний прапор», «Слово правди». Доводилось ще обробляти наділи кормових буряків. Я не раз приходила їй на поміч. Але, щоб і де я не робила, моя мрія завжди залишалась зі мною. І вона здійснилась. Я поступила і успішно закінчила факультет англійської мови Луцького педагогічного інституту. Брат Василь зайнявся фермерством, його тягнуло до землі, як дідуся Андрія.

– А як у вас з особистим життям?

– Та ніби нічого. Після інституту спочатку працювала у Рудні Почаївській, пізніше у Рівному. Я вийшла заміж за Петра Федоровича Кіткайла. У нас народилося двоє хороших синів – Юрій та Андрій. Наша сім'я проживала у Рівному, де зараз мешкають сини, а ми з чоловіком змушені були повернутися у село. Його мама, Галина Андронівна, захворіла. Перестала ходити, а в неї була господарка, і не маленька. От ми вирішили стати для неї підмогою. Так і живемо з його мамою, по-сусідству – мій брат Василь. Отак одне одному і допомагаємо, адже ми родина. Діти теж приїжджають, їхне коріння звідси.

Наш син Юрій почав працювати над генеалогічним деревом нашого роду. Правда, ще робота остаточно не завершена. Хлопці тягнуться до родини, як по лінії татка, так і мами.

– Це дуже добре. І усе – завдячуючи тісному зв'язку поколінь. Не кожна родина може похвалитися таким сильним родом, правда, Галино Павліно?!

– Та так. Я рада, що належу до цієї родини і вдячна батькам та бабуні, що навчили нас любити один одного, поважа-

ти і цінувати. Адже разом ми – міцний горішок, і ніхто не в змозі нас роз'єднати.

Наша розмова з цією прекрасною жінкою наближалася до кінця. А мені хотілося її слухати й слухати, бо впевнена, що вона мені ще не все розповіла про свою дорогу родину. Можливо, ще колись випаде нагода продовжити історію роду Галини Павлівни. До речі, її син Юрій облюбував собі місце у селі Омеляна, збирається будуватись, хоче бути ближче до маминого роду по бабусі Наталі. Там проживає багато її рідні, зокрема, хресна Галини Павлівни Надія Василівна, котру я добре знаю. Це – моя однокласниця.

Ви тільки подивіться який великий світ, а разом з тим і тісний. Отож, дорогі мої, любіть одне одного, бо в житті все починається з любові. Сказав Господь: «Любіть батьків своїх і Я продовжу ваші дні на землі». Живімо ж і ми за його благословенням, тоді і не будемо нарікати на свою долю.

ОСІННІ РОЗДУМИ

Настала чудова пора – осінь. Різними барвами вимальовувала листя на деревах, як умілий та мудрий художник. Лише ялини та сосни стояли гордими мовчунами і тішилися своєю зеленою окрасою. Якщо суха, а не плаксива, із своїми затяжними дощами осінь, то це найкрасивіша і найбагатша пора року.

Оля любила осінь, та за домашніми клопотами не помітила, як вона вже наближається до завершення відведеного природою часу. «Встигнути б усе зробити, доки ще тепло», – думала Оля. У неї було ще чимало незавершених справ. От і сьогодні прокинулася дуже рано. Наснився якийсь чудний сон. Він її не на жарт схвилював. Їй приснився чоловік Назар. Зрідка снівся раніше, але якось не турбував. А цієї ночі не було спокою. Уже чотири роки як він помер. Оля й молилася, й плакала тихенько. Тільки закриє очі і бачить його обличчя біля себе. Ніби живий. Усе розпитує про дітей, родину і все просить у неї прощення.

– Ні, Олю, я знаю, що ти мене остаточно не простила. І я буду приходити до тебе у снах доти, доки ти мене не пробачиш. Знаю, що завинив перед тобою, але я тепер далеко від

тебе і нічого не можу зробити на виправдання. Та повір, я любив тебе щиро, хоч і спіткнувся.

Оля бачила сон у кольорі, отож не пустий. «Що мені робити? – подумала вона. – Не знаю, але щось робити треба. Зараз начищу овочів, підготую усе, щоб приготувати обід, зварю борщ, гречану кашу із шкварочками, компот і піду до Назара». Так усе і зробила. Нікому з хатніх нічого не казала. Старші, тобто діти, пішли до роботи, внучата – до школи.

Оля вийшла надвір, наламала в квітнику осінніх квітів і потихеньку попрямувала на кладовище. Там було тихо-тихо. Оля поставила квіти, помолилась, поцілувала хрест і звернулась, до чоловіка, як до живого:

– Назаре, чого хочеш від мене? Не муч мене більше, я і так уже знесилена від твоїх снів. Я тебе давно пробачила, ще тоді, коли дізналася, що жити тобі зосталося недовго. Ти й тоді уже просив прощення, я пам'ятаю. Нехай тебе Бог простить, а я, сам знаєш як я тебе доглядала, отож, простила.

Потім Ольга присіла на лавочку, яку син змайстрував біля могили. Вирішила ще трохи побути. Довкола було тихо. Раптом десь узявся легенький вітерець і ввійшов їй в обличчя. Ніби своїм дотиком торкнувся Олиної щоки й полетів далі. І знову стало тихо. Може, це Назарова душа вітром-пустуном прилетіла до неї, щоб подякувати їй за все.

Насидівшись, жінка підвелася, перехрестилася і вклонилася перед хрестом. Вона рушила додому, та її внутрішнє ество не давало спокою, повернувши у давнє минуле, коли багато років назад вона вперше, ще зовсім юна, з'явилась у цьому містечку.

Оля приїхала на державну практику після закінчення медучилища. Йшла тоді саме цією дорогою, якою нині поверталася з кладовища. На ній обабіч росла висока пишна береза. Там вперше її побачив Назар. Тепер дерево зустрічало Олю, уже вдову. Тремтячі на вітрі листочки уже зовсім пожовтіли. І коли вона проходила біля берези, білокора красуня стрепенула своїм листям і осипала Олю згори, ніби хотіла сказати: «Олюню, я тебе пам'ятаю, але ти не розумієш моєї мови, на жаль. Ви з Назаром вперше побачились тут. Не раз він зустрічав тебе, коли ти йшла з лікарні. Пам'ятай і ти про мене».

Ще раз листя сипнулось їй на долоні. Оля взяла його в пригорщі і пішла тихою ходою в напрямку до свого дому. У неї з очей котилися сльози. Вона згадала усе своє життя. Згадала своє кохання, свого Назара, як він їй вперше зізнався, що покохав її з першого погляду. Він завжди був поруч Олі. Боявся, щоб не дісталась комусь іншому, бо була дуже видимою дівчиною. У неї була дуже пишна красива зачіска, приємна усмішка. Дівчина була середнього зросту, мала тонкий стан, одне слово – красуня. На неї задивлялись хлопці, але Назар не допускав до неї нікого.

Після складання державних іспитів в медучилищі Назар засватав Ольгу. Відгуляли весілля і він забрав її у своє невелике містечко. Тут і робота для неї знайшлася. Розпочалося щасливе сімейне життя. Оля народила двох синів, побудували новий дім. Назар працював учителем. Оля була гарною господинею, люблячою мамою та коханою дружиною.

Сини вирости, одружилися. Усе було гаразд. Назар умів

все зробити власноруч. Допомагав дружині, коли багато було роботи. Життя було безхмарним. Та невідомо звідки, ніби тайфун, прийшла біда. Хороший, добрий, люблячий чоловік став «перевертнем». А усе це – «добрі друзі», якщо можна так висловитись. Вони вели безладний спосіб життя, пиячили, ніколи не поспішали додому, не шанували своїх дружин, дозволяли собі різні «вольності».

Назар раніше їх обминав, але якось випадково потрапив у їхню компанію і пішло-поїхало... Ні меж, ні кордонів. А тут ще зустрів одну заїжджу у їх містечко жінку, котра гостювала у родичів. Зв'язався з нею і перекреслив усе своє вірцеве життя. Покинув родину і помандрував з нею до Росії.

Оля жила з дітьми.

– Як він міг? Невже йому бракувало моєї любові, невже був без уваги, недоглянутий? Було йому й зварено і спечено, – плакала Ольга. – Поїхав у світ за очі, чого?

Минали роки. Назара використали по всіх правилах. З часом він відчув, що занеджує. Тож і прийняв рішення повернутися в родину, хоч не знав, як його приймуть. І ось настала та хвилинка, коли він відкрив двері у свій дім, до дружини, до дітей.

– Добридень, – промовив Назар, – приймете?

– Ти ж у свій дім прийшов, – відповіла Ольга.

Жалі розривали їй душу, але щось недобре вона не могла сказати Назареві, його вигляд промовляв сам за себе. Так він і оселився у покинутій ним давно рідній хаті.

Із перших днів зайнялися його здоров'ям. Обстежили

Назара в лікарні. Висновки лікарів були невтішними. Через деякий час він зліг остаточно. Ольга його доглядала. Прожив він, дякуючи хорошому догляду, півтора роки і відійшов у інший світ, де немає ні сліз, ні зітхань. Родина похоронила його на міському кладовищі, як годиться.

Оля оплакувала свою долю, що лишила її на перехресті життя. Коли б не «бажані друзі», життя закінчилося б не так рано і не з таким фіналом для Назара.

Роздумуючи над своїм життям, Оля дійшла з кладовища додому. Відчувала, що ці відвідини були немарними. Назар, вочевидь, зрозумів, що прощений. А Ользі звалився із душі тягар, завданий сном. Вона з легкістю попрямувала по опалому золотистому листі до своєї оселі, де на неї завжди чекає любляча родина. Тож цінуйте тих, хто поряд з вами, і даруйте їм свою любов.

УКРАЇНСЬКІ «МАДОННИ»

Нині потрібно було б виокремити українських жінок, які вартували б називатися українськими мадоннами. Українки – одні з найкрасивіших жінок світу. Вони наділені розумом, працелюбністю, гарні господині, люблячі дружини, ніжні матері. Недарма закордонні женихи шукають собі пари серед українок. Та повернемось у ті роки, які давно уже спливли і очевидців немає, а лише їх нащадки, котрі трепетно зберігають пам'ять свого роду. Такою моєю співрозмовницею стала Галина Андронівна Кіткайло.

Розмовляючи з нею, мені вдалося довідатись про життя жінок її родини у трьох поколіннях. Це життя не назвеш життям мадонн, а життям страждальниць, які тягнули на собі ярма сімейного життя мовчки, спокійно, називаючи його просто – долею.

Свою розповідь розпочну із села Іваничі, що на Рівненщині, колись його називали Яневичі. За народними переказами люди увіковічили ім'я польського шляхтича Яна Полонського, котрий мав тут двір і 24 сім'ї кріпаків. З часом назву села змінили.

Через село протікала невеличка річечка Гнилушка. Бра-

ла свій початок за Грушвицею і впадала під Заріцьком у Стублу. Місцями вода мала неприємний запах, тому таку, мабуть, і назву їй дали – Гнилушка.

– У Іваничах жили ваші бабуся і дідусь, чи не так? – запитую у співрозмовниці.

– Так, саме вони з цього села. Бабусю звали Анною, а дідуся Федором. І належали до числа середняків. Родини працювали на своїй землі. Мали пару коней, весь сільгоспреманент, хлів, худобу, криницю, пасовище «Пастовень», місце, де стояв панський двір. Поряд був невеликий городець. Там садили капусту на п'яти сотах та багато квітів: чорнобривці, півонії, кампостелю (нині айстри). Квітами уквітчували всю хату, закладали за образи. Хто до нас приходив, говорили, що у хаті, як у церкві. Завжди було чисто і охайно. Біля садиби теж.

– А діти були у родині?

– Так, були. Донька Ліда. Народилася вона у 1914 році, а ще двоє молодших – це сестра Уляна та брат Арсен. Розповім вам таку історію: коли народилася перша донька у бабусі Анни, то не могли вибрати імені і зупинились на тому, що буде Ліда. Дитя носили хрестити до церкви. Але чи то кума не дочула, чи, може, забула, хто зна, але нарекли дівчинку Людою, Людмилою. Коли прийшли додому і бабуся зачула про ім'я, не сприйняла його. Тому на все життя дівчинка зоставалася Лідою.

– Дітям до школи далеко було ходити? – запитую.

– Про яку школу ви говорите? Ніхто до неї не ходив, бо у селі такої не було. Ще раніше один учень, конфлікуючи

з учителькою, вирішив помститися і ні до чого іншого не додумався, як школу спалити. Будівля згоріла до тла, ніхто і не думав її відновлювати. Батьки брата наймали вчителя, тому він умів читати, писати. Дівчата ж ні, хоч дуже хотіли вчитися. Брат міг би навчити їх хоча б читати, але не хотів. Хіба що пару літер покаже, та і то за якусь вигоду: чоботи помити, наприклад. Так і залишились безграмотними. Згодом підросли, стали гарними, та крім роботи нічого не бачили. Зрідка ходили на вечорниці, на службу Божу до церкви. Храм святого Миколая був у Дворовичах одним на усі присілки. Збудували його приблизно на початку XVII століття. Молодь часто зустрічалась та знайомилась біля церкви.

Доньки Анни та Федора теж там бували. Саме Ліда у Дворовичах знайомиться із Андрonom, з родини Бережнюка Никифора. Уже після нетривалих зустрічей Андрон засилає до Ліди сватів. Бабуся дівчини похитала головою та й каже дівчині: «Лідочко, мені шкода, що ти йдеш у погану сім'ю». Більше нічого не сказала.

Бережнюки мали дванадцять моргів землі. А разом з тим і шестеро дітей: чотири сини та дві дочки. Та те Ліду не лякало. Вона була надто юна, щоб оцінити життя мірками своєї бабусі. Їй було лише вісімнадцять. Матері у Андрона не було. Зате була зла мачуха. Ось для прикладу: наступають великі релігійні свята – Пасха чи Різдво. Мачуха готує м'ясні страви, але дітям нічого не перепадає. Все для батька. Дітям спартолить якогось супу чи борщу, галушок наварить. Ліді там було не з медом. З часом молодих відділили, купивши їм стареньку хатинку, дали два морги землі, мовляв,

живіть як хочете. Лідин батько теж дав молодим два морги землі. Тож вже мали власну господарку.

Восени 1933-го у молодій родині народилася дівчинка. Назвали Галею. Це була я. Коли батьки перейшли до власної хатини, то нічого не мали. Попросили у сусідів лавку, щоб хоч на неї поскладати подушки, мамине придане. Згодом батько став зносити все необхідне. Колиску мав зробити сам, аби було куди немовля покласти. «А що її там робити, – мовив батько до мами, – головне лоза». І заспішив до хутора Гнилушки, до озера. Там, під самісіньким берегом, ріс верболіз. Уже тоді підмерзло, та крига була ще крихкою. Тато провалився у крижану воду, але верболозу нарізав. З ним і повернувся. Але дуже застудившись, потрапив у Дядьковичі до лікарні. Саме там працював лікар Снопков.

Хвороба прогресувала і ніяк не хотіла відступати. Коли виписали з лікарні, якимось треба було жити і на щось жити. Працював дома кравцем, умів гарно шити. Навіть мама біля нього навчилася.

У 1937 році родину поповнила ще одна донечка – Анастасія. Батько обшивав свою родину. Коли ми підрости, то пішли у дитсадок. Там усім керувала пані Галіна. Садочок називався «Пши школе». При владі тоді були поляки. Нас у дитсадку було з двадцять. Із дітьми займалася пані Галіна. Дітей навчали ліпити різні фігурки з пластиліну, малювати, водили на «вищечки» (діалект з польської – екскурсії, прогулянки). Дома ж іграшок не було ніяких. Якимось мама пішла до річки і випадково знайшла погруддя ляльки. Принесла додому, доробила ручки, ніжки, одяг пошила. Так у нас і з'явилася лялька.

Коли я підросла, то мріяла стати медсестрою. Та коли довідалась, що медсестер можуть забрати на війну, то й передумала враз і до цієї теми більше не поверталась.

У 1940 р. я пішла до першого класу, закінчила семерічку, а сестра лише чотири роки науки осилила, бо не мала відповідного одягу, а в тому, що мала, до школи не пускали.

– А вам, Галино, у школі було цікаво?

– Дуже. Я любила ходити до школи. Вивчали Закон Божий, арифметику, історію, географію, читання, малювання і співи. Урок розпочинався з молитви, а закінчувався подякою Богу, вчителям і батькам, що нас виховали. Писати ми не мали на чому. Зошитів теж не було, писали на сірому папері. Чорнило виготовляли з бузини, пізніше були якісь спеціальні таблетки, що розчинялись у воді. Сумки нам шили з полотна.

У 30-х роках трапилося горе – загинув дідусь Федір. Бабуся Анна овдовіла. Жити було дуже важко.

Мої батьки між собою гарно ладили. Коли мама йшла до церкви, батько лишався дома і читав Євангеліє. Коли мама поверталася, усі сідали за стіл і обідали. Майже щодня до нас приходила бабуня Анна. Вона завжди приносила смачні пироги.

І тут раптом сталося неочікуване – родину чоловіка вивозять до Сибіру, хату забирають під контору. Та вже згодом віддають батьківську хату чоловіка сім'ї мами Ліди. У цій хаті помирає чоловік, наш тато. Молода вдова залишається з двома дітьми. Уся господарка звалюється на її плечі, мов снігова лавина. Та жінка працює з усіх сил, аби вижити.

У 50-х роках брат чоловіка Микола повертається з Сибіру.

Він навідався до матері, подивився, як вона господарює і каже: «Залишайся тут з дітьми, хазяйнуй». Але згодом свою думку змінює, виганяючи її з дітьми з оселі. На цей вчинок надумила його сестра Надія. Якби не вона, то все було б інакше. І знову починаються мандри по сусідах.

У тій маленькій залишеній хатинці була столярня. Хата зовсім осунулася. Жити в ній було неможливо. Ліда, як могла, підліплювала її. Якось перезимували, та халупа обвалилася. Ліда знову змушена була іти по людях. Та без свого кутка не вижити.

От і вирішила зібрати толоку. Гуртом їдуть в ліс, ріжуть дубину і починають зводити невеличку хатину. Ліда все примовляла: «Чужий хлівець не родить овець».

Поряд з попередньою розвалюхою звели маленьку хатинку. Сім'я нарешті зажила у своїй оселі.

Тим часом усю родину чоловікового брата Миколи виставляють з його ж оселі і спроваджують до Сибіру. У батьківській же хаті оселяється дільничний. А пізніше там обладнали медпункт. Війна – горе для усіх. Особливо тяжко самотнім жінкам. Ліду з кіньми посилають у село Решуцьк копати окопи. Діти, зоставшись одні, виглядають матір у вікно, не відаючи, де так довго забарилася.

Настали тяжкі часи. Де і ким тільки Ліда не працювала: і дояркою, і у ланці, вміла виконувати будь-яку роботу, як жіночу, так і чоловічу. І вистояла.

Дівчата вирости. У 1957 р. я виходжу заміж за Федора у с. Дядьковичі. Його родина була не з місцевих. Батько Яків Кіткайло із сім'єю переїхав у село із Сморжева – це Клеван-

ський куш. На Добровольці купив землю і побудував хату. Федір, його син, привів мене у батькову оселю. В одній половині жили ми, а в іншій батьки. Мама Ліда лишилася одна у Дворовичах. Друга донька вийшла заміж у Крим, та потім переїхала з сім'єю у Приморський край. Так там вона і залишилася назавжди.

– У 1958 році я мала тяжкі пологи, – продовжує свою розповідь Галина Андронівна. – Дитина не вижила, померла.

Сум розривав душу, але доводилося якось миритися. Через деякий час відчула, що ношу під серцем дитину. Як просила Бога, щоб все було гаразд. Так хотіла стати мамою. Бо жінка для того й створена, щоб продовжувалося життя. Дякуючи Всевишньому, 26 березня 1959 року я народила здорового хлопчика. Хотіла назвати Богданом, але трапилася мені жінка, яка вела за ручку малого світловолосого хлопчика, називаючи його Петрусем. Мені так припав той хлопчик до душі, такий гарнесенький. І подумала, що, може, і мій таким буде, тому і назвала сина Петриком. Чоловік не був проти. Усі раділи народженню сина, а як уже Федір – не передати.

Чоловік працював електриком і любив свою роботу. Одного літнього дня трапилася страшна трагедія для нашої родини. Федір піднявся на електричний стовп, аби усунути несправність. Та у той час хтось увімкнув напругу. В одну мить не стало мого коханого, загинув, уражений струмом. Скільки сліз було пролито. І я, така молода, залишилась вдовою з малою дитиною на руках. Петрусеві було лише чо-

тири місяці. Через нервовий зрив у мене пропало в грудях молоко.

З дитиною було дуже складно. Свекор, приміром, жене свою корову на пашу, а мою не хоче взяти. Прошу матір, аби забрала корову до себе, бо не справляюсь. Мати забрала годувальницю. Молоко приносила, долаючи снігові замети. Часом брала молоко у сусідів. Свекор ніколи не приносив, лише казав: «Нам самим мало буде». Мама Ліда, усвідомлюючи, що від доччиного свекра помічі не діждешся, не могла прийняти рішення, що далі робити. Та, коли свекри переїхали до дочки, я лишилася із сином удвох у хаті. Бабуся Ліда, продавши свою хатину у Дворовичах, переїжджає до мене. І відразу пішла працювати у колгоспний сад. Брала з собою і онука. Я ж працювала у колгоспній конторі, в сільпо, в магазинах продавчиною, навіть листоношею. Роботами не перебирала, яка траплялася, за ту і чіплялася.

Жили ми з мамою на Добровольці, та так хотілося звідти вирватися. Але як? І у цих двох жінок з'явилася задумка – будуватися. Та без чоловічих рук ніяк не обійтися. У Петруся ж ще рученята малі...

Та бажання перевершило усі сумніви. Крутилися обоє, мов білка у колесі. Не дивлячись, що бабуся Ліда була уже на пенсії, не сиділа, склавши руки: варила обіди комбайнерам, студентам, задіяним на сільськогосподарських роботах, готувала на весіллях, шила одяг людям. Завжди у русі. Сама їздила по будівельні матеріали, по круги для колодязя, посадила садок. Одне слово, прожила важке життя, та не марно. Вивчила з дочкою внука Петра. Здобув він вищу освіту.

Уже у Петра з дружиною, теж Галею, свої онуки. Вони згадують покоління трьох жінок, котрі, залишившись вдовами, брали силу від землі, аби міцно триматися на ногах.

Допитливий внук Петра і Галини Женя якось запитав у своєї бабусі: «Хто цю хату побудував, де ви зараз живете?». Бабуся відповідає: «Бабуся Ліда, і хлів вона теж, і криницю – теж бабуся Ліда, і сад посадила теж вона». Внук продовжує допитуватись: «Усе, усе бабуся Ліда? Ну й сильна жінка!». «Так, любий внучку, усе вона, – продовжує бабуся, – сильна».

Прожила старенька 97 років. Хотіла набрати води у чашку, та в останню мить упала. Її більше не стало. Померла якраз на Благовіщення, велике православне свято, на те була воля Божа, так розпорядились небеса.

Цим жінкам однієї родини, жінкам трьох поколінь, довелося пережити ой, як немало. І їх по-праву можна назвати українськими мадоннами.

ЦИГАНКА НАГАДАЛА

Віра з Надійкою дружили ще із шкільної парти. Дівували разом і далі по життю теж ішли поряд. В один рік заміж виходили. Віра – влітку, а Надійка – восени. Багато хто гадав, що вони сестри. Дружба у них була міцна. Та Вірі не поталанило, ще молодою овдовіла, залишившись з малим синочком Назарчиком на руках. Надійці було легше. Чоловік був майстром на всі руки, усе вмів зробити. Бувало, що й Вірі щось по господарству пособить. Траплялись і їй чоловіки, та вона усім відмовляла, казала: «Хіба я знайду для Назарчика тата? Ні. То все чужі батьки. Такого, як мій Вадим був, мені не знайти».

Так і жили удвох із синочком. Тримали корову, була їм за годувальницю. Вистачало ще й на базарі щось продати. Кожного тижня їздили на торги. Бувало і двічі. Чого ж бо лінуватися, коли автобус прямісінько від хати і до самого базару їде.

Одного осіннього дня подруги приготували такий-сякий крам і поїхали до міста. Базар був вдалим, швидко продалися і уже збиралися додому з тим, що залишилося. Ще, правда, підійшла жіночка і виторгувала кілька бурячків. Ну,

ніби і все. Та тут, ніби з-під землі, де не візьмись, з'явилася циганка. Стала просити у них грошей. Надія ткнула їй гривню і застигла, мов вкопана.

– Ідемо вже, нам додому треба, – підганяла подругу Віра, взявши її за руку і тягнучи за собою.

Циганка, зрозумівши, що більше нічого не отримає, гукнула вслід:

– А ти, гордячко, маєш сина, знай – матимеш двох невісток.

– Надійко, йдемо швидше, бо я ці нісенітниці слухати не хочу, – підганяла Віра подругу.

– Можеш не слухати, – продовжила циганка, – та прийде час, згадаєш.

З базару Віра поверталася геть без настрою.

– Бач, яка провидиця, – ніби жалілася подрузі Надії, – ні у нашій родині, ні в родині покійного чоловіка ніхто не мав по дві жінки.

Та швидко ця балачка призабулася. Про яких жінок може йти мова, коли дитя ще в школу ходить.

Навчався Назар добре. Майже не сидів над уроками, усе давалося йому легко. Поведінку та успішність мав зразкову. А Віра все тішилася, розмірковуючи: «От би гордився сином Вадим. Він же його копія. Вадим гарно малював, і Назар малює, на що гляне, те і викладе на папері. А ще ходить в музичну школу, вчиться грати на акордеоні». Дуже вже їй хотілося, щоб син вивчився і не тягав таких сумок, як вона тягає. Син був єдиним світлим промінчиком серед сірих буднів. Здавалося, якби могла, то небо б до нього прихилила.

Що не рік, то Назар все більше радував матір. Вчиться добре, в олімпіадах бере участь, у хорі співає та і в спортивних змаганнях перемогу здобуває. У них з сином були довірливі стосунки. І радилися при потребі, і успіхам раділи. Назар, як і мама, любив квіти та доглядав за ними, порпаючись на грядках. Яких там тільки не було! Несли вони їх і на могилу до батька. А на випускний прийшов чи не з найкращим букетом.

Коли син подорослішав, Вірі стало легше, бо він багато в чому їй пособляв. А нині вже і випускного дочекалася. Як же там далі складеться у нього в житті, як правильну дорогу обрати?

Назар, не вагаючись подав документи до педінституту на історичний факультет і став студентом. Вчитися хлопцеві було цікаво. І він впевнився, що обрав правильний фах. Третій курс – то вже половина науки, з усім освоївся, звикся. На вихідні приїздив до матері, аби допогти по господарству найріднішій людині.

А Віра, тільки но заступить субота, виходить до хвіртки виглядати автобуса з міста. Чи, бува, не їде її Назар.

За роки навчання син змужнів, став справжнім красенем. Не одній дівчині подобався. Але Назар знайомитися не поспішав, бо мав успішно завершити навчання. Годинами просиджував у бібліотеках, читальних залах. Здавалося, крім книг його більше нічого не цікавить. Та якось, працюючи над курсовою в обласній бібліотеці, його погляд зупинився на постаті дівчини, що якраз зайшла до читальної зали. Висока, струнка, гарно вбрана, вона подала список потрібних

книг бібліотекарці. Дві пшеничні, мов перевесла, коси падали за плечі, сягаючи пояса. Коли вона уже з книгами йшла до столу, щоб сісти і працювати, їх погляди зустрілися. Назар немов втопився у голубіні її очей, а вона від того пильного погляду зашарілася. Та й сам Назар був вражений: ну й дівчина, просто красуня. Такої не міг раніше прогледіти, отож, мабуть, не з їхнього факультету. Хлопець ще довго розмірковував, як з нею познайомитись. Швидкоруч вправшись з допоміжною літературою, попрямував до її столу.

– Доброго дня, помічників не треба?

– Ні, наразі, – відповіла дівчина.

Назар заглянув до її книг і випалив:

– Це наука не для мене. Вибачте, я не представився – Назар. А вас як звати?

– Марта. Я навчаюся на економічному. Мені подобається.

– А я на історичному. Мені теж подобається.

З бібліотеки уже вийшли разом. Говорили легко, невимушено. Такі бібліотечні зустрічі не припинялися до самих державних іспитів.

Скінчивши навчання, вони побралися. Віра дуже раділа за дітей, тішилася невісткою. Бо щоб не зодягла Марта, усе на ній сиділо ладно. А коли йшла дорогою, то погляду від неї не можна було відвести.

Через рік Марта народила двох хлопчиків – Олексія та Олександра. Назар працював у своїй школі, Марта з дітками. Бабуся Віра допомагала їх бавити. Вона їх дуже любила і їй здавалося, що це найкращі діти у світі. Один білявий,

як мама, другий, як тато чорнявий. Марта завжди, взявши хлопчиків за ручки, зустрічала чоловіка з роботи. Назар посміхався їм услід, дивлячись як вони ще невміло тупотіли, перевалюючись з ніжок на ніжки. Один у тата на руках, другий у мами. Поспішають до хати тата годувати. Сміх і гамір панував в оселі.

Невдовзі Назар повернувся зі школи з новою – його переводять у районний відділ освіти. Мабуть, помітили його старанність, наполегливість в роботі. А ще – мужчина. Таких на пальцях порахувати можна. Назар же закінчив школу з медаллю, інститут з червоним дипломом.

Віра не дуже зраділа цій новині. Але від неї мало що залежало. Попоїздив Назар на ту нову роботу років з три. І переводять на солідну й відповідальну посаду директора школи. Сім'я переїздить до міста. А Віра залишилась одна. Правда, діти часто навідували і допомагали по господарству.

Обжилися на новому місці. Хлопці пішли до школи, перший клас закінчили. Але так не буває, щоб усе гладко складалося. Раптово захворіла Марта. Де тільки не обвозив її Назар – нічого не допомагало. Відійшла в інший світ. Зостався Назар з двома малолітніми синами. Смерть дружини пережив тяжко. Чорняве волосся вкрила паморозь.

Мати Віра чим тільки могла, допомагала синові рости хлоп'ят. Уже і сили не ті були, і здоров'я часто підводило. Друзі бачили усю складність ситуації і вирішили познайомити товариша з їх колегою Анною. Вона була одинокою жінкою, дітей не мала. Назар не відразу погодився на те знайомство. Однак, дітям потрібна була материнська ласка і

турбота. Він це добре розумів, хоч у серці жили спогади про кохану дружину. Та все ж якось зважився і привів до хати знайомити з синами.

Хлопцям жінка відразу сподобалась. Була доброю і лагідною. Діти відразу стали називати її мамою. І Анна віддавала себе дітям сповна. Полегшення відчув і Назар. Віра ж, зрозумівши, що життя у сина налагоджується, повернулася до своєї домівки. Анна взяла під свій контроль навчання хлопців. Вони були здібними і слухняними дітьми, в усьому їй допомагали.

Скинувши зі своїх плечей минулі турботи, Назар додому не став тепер поспішати. Невдовзі завів собі коханку. Анна нічого не сказала, дізнавшись, лише заплакала. А хлопчики, побачивши її сльози, міцно обняли, притулилися і щиро прохали:

– Мамусю, ми тебе ніколи не залишимо, не покидай нас.

– Та я і не думала від вас іти. Ви ж уся моя рідня. Просто це моя душа розкисла.

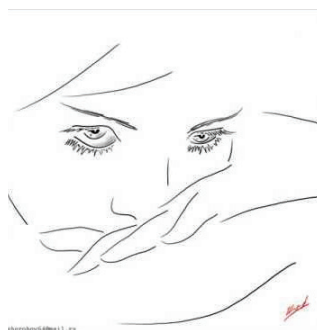
Олексій та Сашко завжди були поряд з нею. А коли завітала бабуся Віра, вона усе зрозуміла, годі було й щось розповідати. Про себе ж подумала: «Правду циганка колись віщувала, що дві невістки матиму...»

Віра переконалася, що добрішої за Анну людину вона ніколи не зустрічала, хоч чимало літ прожила. Онуки провели бабуню, бо вже зібралася додому. Однак, вчинила по-іншому – поїхала до сина на роботу. Про що вони там говорили, ніхто не знає і не дізнається. Але вечеряв Назар уже зі своєю родиною. Попросив пробачення у дітей та Анни. Відтоді жили у злагоді.

Хлопці закінчили технічний вуз, одружилися, створили міцні родини і проживали окремо. А Назар з Анною дожили в парі до глибокої старості. Назар відійшов першим, потім Анна. Сини похоронили їх поряд з могилою Марти. Вони приходять сюди часто, аби вклонитися пам'яті найдорожчих людей, які дали їм життя і які вивели їх в люди, подарували материнську відданість і тепло, ставши єдиними і найдорожчими дітьми.

Тож пам'ятаймо Божу заповідь: хто скривдить сиріт, тому немає прощення, а хто дарує їм свою любов, тому Господь пошле з небес своє благословення і подарує довге життя.

ПРО ЩО ШУМІВ ЛІС

Ліси – легені землі, окраса природи. Завітаєш у ту зелену царину і не можеш надихатись. Його неповторний аромат п'янить, а дари неоціненні. Не любити ліс неможливо. Він завжди заворожує своєю красою у будь-яку пору року.

У казках розповідали, що дерева уміють говорити, мають свою мову, яка незрозуміла людині. Можливо і говорять між собою дерева, але я, скільки була у лісі, чула лише скрип старих прадавніх дубів та сосен. І скриплять вони по-різному, і шумлять у верховіттях по-своєму. Уявляєте, якби дерева могли говорити, скільки б таємниць нам повідали. Коли ніщо, здавалося б не шелесне, повний штиль, дерева стоять на сторожі своїх шат, мов ті мовчуни, а як вітер розкуйовдить зелені гриви верховіть, вони зашумлять-заговорять там, у високості, про щось своє, тільки їм зрозуміле.

Іра жила недалеко від лісу. Любила відвідувати цей чудовий храм природи. Кожної весни ходила по соснові шишки, аби запастися на зиму цими перевіреними ліками від простуди та кашлю. А восени любила збирати гриби. Знайомі кепкували, мовляв, що вона там загубила, коли так часто туди навідується. А Ірина відповідала на ті кпини: «Це ж

сором до лісу, що поруч, не ходити, просто гріх. Люди за кілька кілометрів з міста сюди приїздять».

З лісу жили. Мали завжди березовий сік, ягоди, гриби. Господиня усьому уміла дати лад. Ірина з чоловіком жили добре. Ходили на роботу, виховували двох синів. Діти стали дорослими, знайшли собі пари, побралися та й випурхнули з батьківського гнізда.

Молоді ще батьки жили самі. Часто ходили до знайомих та родичів в гості, на різні okazji. Тож одного разу у своїх родичів вони зустрілися з Іриною давньою подругою Катериною. Та теж була з чоловіком. Ірина зиркнула на Костю (так звали Катерининою чоловіка) своїми грайливими оченятами. Цей погляд перехопив її Іван і вже вдома став допитуватися про жінчині загравання.

– Іване, ти що, ревнуєш мене? Та крім тебе мені ніхто більше не потрібний. Я ж тебе одного кохаю.

Насправді Ірині дуже був до вподоби той Катрин Костя. Але, усе зваживши, а жінка вона була обережна, свої залицяння спустила на гальмах. Ще багато разів вони зустрічалися, гостюючи сім'ями один в одного. А потім сім'ями і здружилися.

Та не довго та дружба тривала. Раптово помер Іван. Ірина, яка була за ним, як за кам'яною стіною, важко звикала до самотності та трудових буднів. Як мовиться, пересіла з фаєтона на віз. Тепер і по хліб до магазину сама ходила, і не до гостин було, і не до лісу. Життя скоригувало свій напрямок.

Одного разу сусідка покликала Ірину по опеньки. Та так далеко зайшли вони у ліс, стільки нарізали того букетно-

пенькового дива, що вертатися вже не було сили. Якось йшли, перепочивали і знову йшли.

– Я вже, мабуть, Галю, не скоро до лісу піду, – мовила до сусідки Ірина. – Ти мене так виводила, що не доберусь уже й до хати. А ти що. Не пристала?

– Та не дуже. Я звикла до роботи, до важких сумок. Та все нормально, – запевнила Галя. – Знаю, тобі складно звикати до труднощів, але людина до всього звикає. Втягнешся і ти.

Так перемовляючи та ідучи, вони зачули звук легковика. З ними на лісовій дорозі порівнявся білий «Жигуль». Водій уже хотів об'їхати молодиць, скерувавши вліво, та, впізнавши Ірину і проїхавши трохи вперед, призупинився.

– Часом не продасте грибів, бо я нічого не назбирав? – запитав Костянтин.

Ірина не відразу його впізнала. Точніше, навіть не очікувала його тут зустріти, але зраділа.

– Сідайте, жіночки, бо я бачу, що ви дуже притомилися, підвезу.

– Ой, вдячні вам дуже, що мимо не проїхали, – мовила Галя на знак подяки.

Жінки вмостилися на задньому сидінні, гриби залишили у багажнику і поїхали до села. Біля Ірининої оселі Галина вийшла, забрала свої торби і пішла до свого подвір'я. Костик підняв Іринині пакунки і поніс до її помешкання.

– Усе доставив тобі без втрат, – промовив до Ірини.

– Ой, дякую гречно, мені тебе сам Бог послав, бо та Галька мене так вимотала, що сил уже більше йти не було. Вона

ж постійно по тих лісах вештається, а для мене, повір, ціле випробування.

– Я ж помітив, що ти ледь на ногах тримаєшся.

– Ой, більше я з нею ні-ні.

– А чого тобі з нею ходити? Поїдемо удвох, якщо не проти?

Ірина нічого не відповіла. Але запропонувала гостеві кави. Той погодився. Вмить на столі з'явилися бутерброди, пироги з вишнями, цукерки. Аромат кави заповонив кімнату. Хоч і нашвидкуруч, але прийом Ірина влаштувала гарний.

Її чорні, мов тернини, очі пронизували наскрізь, збуджували, зваблювали. І щоб бути подалі від гріха, Костянтин промовив:

– Мені Ірино, пора, дякую за гостинність. То що, поїдемо до лісу? – запитав на прощання.

– Я готова, але затям, коли нас побачать і Катерині донесуть, обом непереливки будуть.

– Не хвилюйся, поїдемо десь далі, де нас ніхто не знає. Я зателефоную, згода?

– Авжеж, – і поспішила відчинити йому двері.

Рівно через два дні Костя зателефонував. Домовились про зустріч. Ірина повклала до кошика усе для обіду, причепурилася. Одягла спортивний костюм, кросівки, голову пов'язала косинкою. Оглядаючись, мов метелик впорхнула до автівки і вони поїхали. Костянтин теж виглядав охайно.

У лісі заїхали далеко, куди мало хто з грибників доходив, хіба автомобілем доїжджав. Їм було не до грибів. Костик наспішився і міцно притиснув Ірину до себе. А коли спротиву

не відчув, то ще тісніше стиснув. Ірина танула в його обіймах, відчуваючи палкі поцілунки на своєму тілі. Свідком їхніх спокус був лише ліс. Додому поверталися з сутінками. Ірина відчувала задоволення і аж вся світилася.

Подібні зустрічі стали частими. Ірина уже і не згадувала про Івана. А Костянтин розривався між дружиною та Іриною, втомившись від брехні. Так тривало майже рік. Зрештою, Костянтин зібрав свої такі-сякі пожитки і переїхав до Іри. Та була рада і щаслива.

Катерина відчувала себе ображеною і покинутою. Розрадою були домашні клопоти, діти, онуки. У старшого сина підросла донечка, названа на честь бабусі Катєю. У меншого була кохана дівчина Зоряна.

Якось при зустрічі Костянтин прагнув пояснити їй, що кохає Ірину, і вона для нього багато значить. Тож у сім'ю не повернеться.

– А як же діти, Костю? – стримуючи сльози, запитала дружина.

– З часом вони мене зрозуміють, – відповів сердито чоловік і скочив до авто.

Раділа своєму щастю Ірина. Правда, знайомі дошкуляли запитаннями, мовляв, навіщо так підло вчинила зі своєю колишньою подругою:

– Наперед не знаєш, що на тебе чекає, Іро. Ще повернеться Костянтин до дружини, що тоді скажеш?

– О ні, він завжди зі мною буде, – різко відповідала.

Та минули роки. Вони нагадали про себе недугами. Костянтин занедужав, його поклали до лікарні з інсультом. По-

дивилася Ірина на ще недавно такого справного Костю і у розпач впала: навіщо він їй такий. Більше до лікарні не приходила. Хворого, немічного батька забрав додому старший син. Менший згодом теж пом'якшав у своєму ставленні до нього. Коли Костянтин міг уже трохи говорити, покликав до себе синів і попросив, аби передали матері, що він хоче її бачити. Зважаючи, що то була чи не остання його просьба, Катя прийшла. Вона пробачила все... Була ж родина, спільні діти, які продовжили рід в онуках, спільна кров.

Про це шумів ліс, коли Костянтин спіткнувся вперше...

ТАЄМНИЦЯ СТАРОЇ ХАТИ

Поскрипує старий кособокий ясен, живий свідок подій, що завершилися пожежею. На жаль, крім скрипу він нічого не може нам повідати, а так хотілося б дізнатися правду. Прямих очевидців того, що трапилося, не було. Історія так і залишилася нерозгаданою.

Стара дерев'яна хатина, у якій колись мешкала родина, з часом зосталася пусткою. Діти подорослішали і розбіглися своїми дорогами. Батьки залишилися самі у своєму незavidному обійсті. Проживали як і всі у селі. Мали господарку: город, худобу, птицю. Поралися, поки дозволяло здоров'я.

Подейкували, що в молодості були вони заможними господарями. Було у них багато поля і, щоб його обробити, наймали людей, бо самі впоратися не могли.

Уляна розповідала, що дід був дуже скупим. І вона пригадала один випадок.

– Нас покликав хазяїн на роботу. Бачимо, посеред двору колють кабана. Думаємо, на вечерю хоч супом зі свіжини почастують. Працювало нас небагато. Після праці повернулися до двору. І що ви думаєте? Нам на вечерю подали – юшку, затовчену старим жовтим салом. Оцим усе й сказано.

– Скільки часу минуло, а ви це пам'ятаєте?

– Так, все життя пам’ятатиму ту скнарість, – сумно мовила Уляна.

До них і люди не дуже заходили, були вони людьми замкнутими. Жили собі, нікого не чіпали і їх ніхто не турбував. Баба Зінька вічно біля плити поралася. Дід любив пироги. Отож щосуботи вона їх йому пекла, варила печеню і капустак з пшоном. Це були улюблені страви діда Олександра.

У неділю зранку йшли до церкви, потім полуднали, сідали собі й балакали на лаві. Так тривало багато літ. Їм здавалося, що живуть вони правильно, що так і треба жити і нічого міняти не збирались. Та роки брали своє, їх не впростиш і не вмолиш сповільнити ходу. Постаріли господарі. Дід ще якось тримався, а от баба Зінька дуже здала. До того ж ще і впала у хліві, послизнувшись, як до худоби навідувалася. Забилася дуже. Навіть піднятися не могла. Дід Олександр кликав на допомогу сусіда Степана, що якраз проходив мимо, аби хоч якось втягнути жінку до хати.

Довго пролежала стара Зінька, але згодом якось вишкреблася, почала ходити, спираючись на палицю. Та не вспіла оговтатись від однієї болячки, як наспіла друга – побила корова. Ні тобі лежати, ні повернутись. Дід навіть лікаря викликав, аби оглянув та щось призначив. Баба стогнала від болю, плакала.

– Зінько, не плач, бо я теж плакати буду, – казав дід Олександр. – Мені тебе дуже шкода. Скажи, що зробити, я все зроблю.

– І що ти, Олександр, зробиш. Видно, мені уже ніхто і ніщо не допоможе. За одне переживаю: як сам будеш жити?

– Не говори дурниць, Зінько. Ти одужаєш, от побачиш.

Зінька не вставала. Весь час лежала, ще й підкашлювати почала. Застій у легенях спричинив запальний процес. Та й вік своє брав. Зовсім слабка стала.

– Діду, хто ж тобі пироги пектиме?

– Не кажи мені дурного, – огризався той.

А сам бачив, що дружина на очах згасає. Дід Олександр довго оплакував смерть баби Зіньки. Перших дев'ять днів не полишав кладовища, днював там. Приходив додому надвечір переночувати. Осунувся, похудав, аж ніби зсохся весь. Якось прийшли копачі на цвинтар, якраз моросив дощ, чергову могилу копати, і бачать, що якийсь дід біля могили сидить. Придивились, та це ж Олександр.

– Діду, це ви? – здалеку гукнув до нього Ярослав. – Що там робите, хіба не чуєте, як дощ розходиться.

– Чом ні, чую.

– То чого додому не йдете?

– Та нема до кого йти, хлопці, – відповів Олександр.

– Діду, хіба не знаєте, що на могилки не можна часто ходити. Про це і священник казав. Є ж для цього спеціальні дні поминальні. Ото вставайте та додому йдіть.

– Ти не жартуєш, Ярославе?

– Та ні, діду. Як не вірите, то у батюшки спитайте.

Ярослав підійшов до діда, підняв, застебнув гудзики на куртці і направив до хати. Дід помаленьку подибав. Переступив поріг, вніс дровець до плити, почав розпалювати. Аби зігрітися, поставив варити картопляну юшку. Та й котів з собакою щось всипати треба. В хаті потепліло. Дід повечеряв і ліг спати. Йому наснилась Зінька.

– Олександр, не ходи до мене так часто, не треба. Тобі

ще не пора цей світ лишати, кожному свій час відведений. Молись за мене, – промовила і зникла.

Дід враз прокинувся і ще спросоння пробурмотів:

– Ти ба, вони усе там на небесах про нас знають.

Він перехрестився і перевернувся на другий бік, бо вставати було ще зарано. Ніяк старий не міг змиритися, що дружини вже немає. Спав, мов заець. Удень ще якось нічого, а ніч – то ціла каторга.

Одного погожого дня старий Олександр сидів на лавці біля хати над самою дорогою. Хто йде, усіх бачить. Із сільради поверталася додому Санька. Жила вона одна, дітей не мала. Та жінка була ще справна молодиця. Молодша набагато від Олександра, з виду непогана.

– Добридень, Олександре, що поробляєш?

– Як бачиш, сиджу, як той старий гриб. Зайди і ти, присядь біля мене, – запросив дід.

Скрипнула фіртка, і Санька зайшла, сіла поруч. Розговорились. Та все в толк. Олександр придивлявся до жінки, а потім мовив сам до себе: «От мені б таку помічницю...» Та вголос пристаркуватий кавалер висловити свої побажання не наважився.

– Ти до сільради у якихось справах ходила?

– Так, дещо треба було рішити.

– Вирішила?

– Не зовсім. Сказали прийти в понеділок.

– То як ітимеш, зайди, поговоримо. Буду ждять. Може, мені якогось борщу зварю, – ніби казав-просив Олександр.

– Чого ні, зварю. Та йду уже, бо сусідка має по обіді прийти, – мовила Санька і заспішила додому.

Олександр не міг дочекатися понеділка. Йому кортіло побачити чепурну Саньку. З самого ранку задощило. Дід засумував: «Мабуть не прийде». Та у двері постукали. На порозі стояла Санька з хлібиною у пакетику.

– Можна зайти?

– Заходь. Я вже цей дощ проклинаю. Думав – не прийдеш.

– Та хай собі йде. За комір не капає. Ми ж у хаті.

– Правду кажеш. Саме так. А я так скучив за борщем, що усе наготував уже для цього варива, подивись.

Жінка оцінила принесене, почистила овочі, помила посуд, підлогу, розтопила в плиті і заходилася варити. Смачно запахло в хаті. Санька ще нажарила дерунів. Сіли обідати. Олександр відчув турботу про себе і на душі стало веселіше. Він навіть посміхнувся.

– Яка смакота, Саню. Умієш ти готувати. А для мене це складно. Я тільки картоплю вмію зварити в мундирах та ще яйце. Ото й уся моя кулінарія. А тобі вдячний, ти для мене свято зробила.

– Яке там свято, Олександрє.

– А ти приходь до мене, я сам і ти сама, удвох якось легше буде.

Санька посміхнулась, і це було виявом згоди. Спочатку зрідка, а потім все частіше вона стала приходити до діда Олександра. Разом з господарем ожила і хата. Та в селі уже жваво обговорювали єднання цих двох самотніх людей. Дійшли пересуди і до дітей Олександра. Ох як вони верещали: «Полічи, старий, свої роки. Нічого тій господині тут робити. Їй хата потрібна, а не ти...».

– А для чого їй моя хата, коли свою має, – відповідав дід Олександр. – Не говоріть дурниць і дайте мені спокій.

Діти покинули старого, погрожуючи, аби нікого в оселю більше не приводив. А Олександр засумував: «І чим я перед ними завинив...».

Про все дізналася і сама Санька. Вона більше не з'являлася в Олександровій хаті. Та якось серед ночі він відчув, що забракло повітря і не сила дихати. Подивився у вікно і побачив вогонь. А коли вийшов на вулицю, то побачив, що хату вже повністю охопило полум'я. Повернутися вже не було куди. Сухе старе дерево тріщало.

Коли приїхали пожежні машини, вогонь загасили. Від половини хати залишились одні стіни. Так вони і досі стоять. І обійстя нікому не треба, і ніхто вже не воює за ті недопалки. Лише сови ночами подають свої сумні звуки.

У ту палаючу ніч не стало діда Олександра. Не змогла його душа витримати того пекучого жару, що охопив усе ество. Похитнувся, упав і вже нікого було рятувати. Ніч понесла його душу до Зіньки.

Довго ще сусіди, знайомі обговорювали те, що трапилося. Але про причину пожежі правди так ніхто і не дізнався. Її прикрила та злополучна ніч.

Що і як саме сталося, відомо лише Господу. І саме він судитиме за провини наші. У чужу доля втручатися нікому права не дано. Про це потрібно пам'ятати завжди.

КОЛИ ВІТЕР В ОБЛИЧЧЯ...

*Світлій пам'яті своєї приятельки і колеги
Тетяни Арсентіївни Жереб'ятьєвої-Сіденко,
якої не стало одинадцять років тому*

Коли Тетяна з'явилася у нашому селі – не пам'ятаю. Працювала вона в бактеріологічній лабораторії районної лікарні лаборантом. У ті часи я була ще школяркою, але час – як весняна вода. Я закінчила школу, вступила до медичного училища, після закінчення якого почала працювати поряд із Тетяною Арсентіївною. Тоді я дуже зблизилася з нею. Родом вона була із далекого Казахстану, та й зовнішність мала особливу: смаглява шкіра, чорне, як воронове крило, волосся, сама тоненька та висока. Вона завжди носила пишні, високо підняті зачіски, форму яких не змінювала роками.

Жила Тетяна на квартирі неподалік лікарні. Коли поспішала на роботу, то ми здалеку чули дрібний стукіт каблучків її модельних туфельок на шпильках. Привітну медичку, як її називали в селі, не лякала чужина. Вона швидко прижилася серед місцевих, так само легко влилася у медичний колектив. Характер мала вольовий: за необхідності вміла постояти за себе, була практичною і принциповою. Саме ці риси допомагали Тетяні Арсентіївні вистояти у важкі часи.

А життя у неї й справді було нелегким. Першим серйозним випробуванням на життєвому шляху молодої жінки стала зрада коханого. Він теж був медичним працівником. Високий, світловолосий Жора зовні був повною протилежністю смаглявій Тані. За характером молоді люди теж кардинально відрізнялися. Вона – сильна особистість, готова тягнути на собі віз усіх життєвих проблем. Він – єдиний син у мами-вчительки, випещений і винижений турботливою матусею. Його життя завжди було легким та безхмарним. Побачив молоду красиву дівчину, вона йому сподобалася – закохав у себе. Коли ж Тетяна відчула, що вона вже не одна, то обранець просто відійшов убік, бо «не уявляв себе у ролі тата». Довелося народжувати та виховувати сина Олега самотужки. І вона це змогла. Тетянина мама, тьотя Клава, дуже переживала за доньку, тому вирішила перебраться до неї в село, аби допомагати виховувати внука. Вона також влаштувалася на роботу в лікарні, – у цій родині жодна копійка не була зайвою.

Отак і жили. Тато хлопчика довгий час просто спостерігав за ними збоку. Але минули роки, і він відчув, що такої, як Таня, йому більше не зустріти. Приходячи в черговий раз відвідати сина, запропонував жити разом. Як виявилось, Тетяна, незважаючи ні на що, продовжувала кохати свого Георгія. Вона пробачила йому все, постаралася забути біль, який він завдав їй у минулому. Після одруження розпочалася нова сторінка її життя. Таня вдруге завагітніла, з радістю чекала на поповнення. Та на останньому місяці вагітності, як грім серед ясного неба, у новоспечену родину прийшла біда: Жора розбився на мотоциклі. Новонароджена дитинка

прийшла у цей світ, не маючи батька. Єдине, що син отримав від тата – це його ім'я Георгій.

А Таня і далі продовжила нести свій важкий хрест. Спочатку нестримно плакала, не в змозі перенести своє горе, та поряд лежав новонароджений синочок, і вона дала собі слово: «Я більше не плакатиму. У мене діти. Я вистою!».

Від лікарні їй дали квартиру – стало трохи легше. Але згодом Тетяна вирішила збудувати власний дім. Були «доброзичливці», які говорили: «Жінко, за що ти берешся? Таке будівництво не всякому чоловікові під силу». Та вона не звертала на них уваги, просто взялася за роботу, аби не думати про власну біду. Все, що могла, робила, наймала майстрів.

Нарешті дім був готовий. Біля нього – великий город. Господиня завела живність і навіть купила корову. Працювала, виховувала дітей, доглядала стареньку маму.

Час ішов, вирости діти. Олег вступив до медінституту, Жорик захопився технікою. У власній хаті – зовсім інше життя, здавалося б, усе налагодилося. Та на порозі – нові зміни. Районну лікарню перевели за 30 кілометрів від її оселі. Що робити? Тетяна вирішила, що розраховуватися і шукати іншу роботу не буде. Продовжувала так само працювати лаборантом у бактеріологічній лабораторії районної санстанції. До роботи щодня добиралася попутним транспортом. І це тривало не рік і не два, а багато років поспіль. Згодом померла її мама, одружився старший син. Передчасно народився внук, і знову Тетяна Арсентіївна докладає усіх зусиль, виходжуючи дитину.

Коли старший син із родиною перебрався до міста, вона залишилася одна із молодшим сином. Працювала так само,

не покладаючи рук. Дорога на роботу й назад займала багато часу і сил, а потрібно ще ж дати лад і господарству. Тому часто мало не вночі йшла на поле обрізати гичку для голодної корови, але не сама, а в супроводі вірного друга – собаки на ім'я Вулкан. А у вихідні возила молочне на базар.

Колись я її запитала:

– Тетяно Арсентіївно, а коли ви спите?

– Коли вдається, а часом обходжуся і без сну. Життя сільське нелегке, потрібно все встигнути, – відповіла вона.

А я собі подумала: «Так із усім справлятися може тільки дуже впевнена у собі людина. Я, мабуть, не змогла б». Але колега і мене налаштувала на позитив. Розповідала, що людині усе під силу, тому не потрібно складати руки і піддаватися сумним думкам. Втім, для неї випробування не закінчувалися ніколи...

Коли молодший син Жорик пішов із рідного дому, Тетяна захворіла. Працювати ставало все важче, але вона не здавалася. Я на той час вже мешкала у Рівному і довгий час нічого не чула про свою подругу. Та одного разу ми зустрілися на дорозі, яка вела до нашого села – вона на полі збирала залишки кукурудзи після комбайна. Махнула мені, щоб я її почекала, і ми трохи поговорили. Тоді я бачила Тетяну Арсентіївну востаннє.

Дуже шкода, що цієї людини вже немає поряд із нами. Та світлі спогади про неї завжди живуть у моїй душі. Я згадую її як сильну, вольову, дуже працьовиту і мудру жінку, якій вітер завжди віяв в обличчя, навіть валив із ніг, а вона не здавалася до останнього подиху. Йшла вперед, долаючи всі перешкоди. Сподіваюся, що там, на небесах, її душа нарешті отримала довгожданий спокій.

ПІДКИДЬОК

Сумними були сторінки життя Надії. Росла сиротою. Думала, що коли матиме свою сім'ю, то життя зміниться на краще. З виду дівчина була гарна. Чорноволоса смуглянка з темними, як терен, очима подобалася хлопцям. Та вона не дуже відповідала на їх залицяння. Коли ж зустріла Василя, то ніби щось зачепило її серце. Про це нікому нічого не говорила. Усе тримала у своїй душі. Бувало, як зустріне хлопця, то сама відчувала як тріпоче її серденько. Адже йому не накажеш і нічого з тим не вдієш.

Василь тим часом шукав підхід до дівчини, і через деякий час вони почали зустрічатися. Ввічливий, гарний, привітний та вміру спокійний Василь кожної зустрічі все більше розкривався в Надійчиних очах. Він зумів її закохати у себе. На кожне побачення вона бігла як на свято. Так тривало хоч не надто довго, однак Надійка уже не уявляла, як би вона жила, коли б у її житті не з'явився Василь.

Якось Василь звернувся до Надійки:

– Надю, давай у неділю зустрінемося на Набережній. Там так гарно. Завжди так свіжо від води і ти любиш ту місцину.

– Добре, – відповіла дівчина. – Ми давно там уже не гуляли.

Надя нічого не запідозрювала у його словах.

– Василю, може, підемо по домівках? Бачиш, розходиться дощ, а я й парасольки не взяла.

– Боїшся, кохана, що змокнемо? Не бійся, забіжимо в кафе «Фортуна», що на Набережній, поп'ємо кави, там і дощ перечекаємо. Згода?

– Так, Васильку, згода.

Вони пришвидшили крок, а потім і побігли, бо дощ посилювався. Їм разом було добре, якось так легко, невимушено, тягнуло одне до одного.

Молоді люди гарно провели час. Василь провів Надійку і сам попрямував додому.

У неділю погода видалася ясною, сонячною. Обоє раділи, що день без дощу. Наближався час побачення. Василь купив великий букет троянд, ще мало розквітлих, червоного кольору, і летів на Набережню, ніби на крилах. Прийшов трохи раніше. Тут і Надія з'явилась.

– Добридень! Які гарні квіти! Яке ж свято сьогодні, Василю?

– Сьогодні свято особливе, Надійко. Це саме має бути нашим святом, у тому і полягає його особливість. Прошу тебе, прийми ці квіти від мене.

– Дякую, вони чудові.

Дівчина притулила букет до грудей, бо він справді був дорогий для неї.

– Надю, моя мила, я давно тебе дуже кохаю і хотів би, щоб ти стала моєю дружиною. Чи згідна?

Надія не могла промовити і слова, проте за мить видих-

нула коротко: «Так». Василь підніс їй маленьку коробочку. А коли відкрив її, то зблиснув перстень з рубіновим каменем. Хлопець одягнув його дівчині на палець.

– Спасибі, дуже гарний. І як ти вгадав розмір?

– Я ж очі маю, Надійко, – відповів Василь, цілуючи свою наречену.

Тут Надія ніби розчинилася у обіймах свого коханого. Їй хотілося, щоб ця мить тривала вічність.

Наступного дня Василь познайомив Надію зі своєю родиною і почали домовлятися про весілля. Згодом пішли до Надійчиної бабусі за благословінням та стали готуватися до весілля. Воно було невеличким, скромним – лише сусіди та близькі родичі. А через кілька днів Василь переїхав до Надійки. З ними проживала й бабуся, та недовго вона тішилася молодятами – відійшла в інший світ.

Сплакалась Надійка за бабусею Анною, та поряд був Василь, уважний, добрий, рідко таку людину й зустрінеш. Та його доброта ніби захищала дружину від усіх негараздів. Коли випадала вільна хвилинка, завжди були поряд. Надія навіть не уявляла як це люди сваряться і чому. Перед виходом на роботу Василь не покине квартиру, щоб не поцілувати дружину, так само як і повернувшись з роботи. Він її щиро кохав, а вона відповідала взаємністю.

Сусіди дивувалися: «Як це так можна жити? Ніколи не почуєш ні грубого слова, ніякої суперечки. А у житті ж всяке буває».

– А чого нам сперечатися? Ми усе вирішуємо спокійно, за згодою, тому й живемо у злагоді, – відповідала заздрісникам Надія.

Та очевидно, як мовиться, «накаркали». Василь часто їздив у відрядження. Та останнє для нього стало навіки останнім. Поверталися автомобілем. Був туман. Їх було троє. Зустрічне авто засліпило їхнього водія, і той не встиг звернути в сторону. Василь від удару загинув на місці. Надія залишилась вдовою з малим сином на руках, теж названим Васильком.

Надію від сліз та горя не можна було заспокоїти. Кума забрала дворічну дитину до себе. Маленький Василько ні з ким не буде, крім мами та хресної. Отож і мусила та дивитися за похресником.

На кладовищі, як почали засипати гріб, від болю і розпачу Надія зомліла і впала на могилу. Її, ледь живу, принесли до хати. Кума взяла відпустку і підтримувала її, як могла, доки туга трохи відлягла. Якщо кажуть, що час лікує, то це не так. Він лише притуплює той смуток на певний час.

Синочок весь час нагадував їй чоловіка. Такий же світловолосий, голубоокий, із ямочками на щоках. «Як добре, що назвала сина Василем», – повторювала про себе Надія. Усю себе вона віддавала йому, усе тепло та ласку. Працювала на двох роботах, аби Василько усе мав.

– Чого ти рвешся, Надю, – перепитували сусіди. Так з ніг впадеш, не перевтомлюйся.

– А хто ж про нього потурбується, як не рідна мати? Ще й вивчити треба, бо як без професії жити, – відповідала на ті перестороги.

Надія тягнулася, як мовиться, «на хату». Хлопчик ріс слухняним. Згодом закінчив вуз, став працювати. А мати раділа, що син не з гірших. Роботу любив, вона була йому

до вподоби, але грошей усе ж бракувало. Друзі пропонували поїхати у Росію чи Прибалтику, щоб трохи підзаробити. Василь погодився і відмовити його було важко, впертий був, мов віслук.

Перечити синові Надія вже не мала сил. Отож він і поїхав.

Через трохи повернувся з копійками в кишені. Але Василь на падав духом, повторюючи: «Там не вдалося – далі подамося. Усе добре буде».

Однак Надія стала помічати, що сина наче підмінили. Дома не затримався. Подався знову в інші краї. Минув рік, минув другий. Отримала лише кілька листів, та три телефонних дзвінки. Мати хвилювалася, розшукувала. Листи поверталися з поміткою «не проживає».

«Боже милий, – бідкалася Надія, – він же так зі мною ніколи не поступав. Чи хоч живий? Що світ робить з людиною?»

Ще довгих три роки Надія не мала жодної звісточки від сина. Та одного дня хтось зненацька постукав у двері. Перед нею стояв її Василько – худий, змарнілий, обдертий, з жінкою поряд. На руках Маша, так звалася, тримала маленьку дівчинку, років півтора, яка лише блимала оченятами.

– Ну, заходьте, коли приїхали. Як же маля звати?

– Надєжда, – відповіла Маша. – Так захотел Васілій.

Подивилась Надія на це горе, що за довгим рублем подалося, та й шкода стало, бо з собою ж ще одне горе привіз.

– Є гаряча вода, – кажу, – ідіть з дороги помийтеся, та й будемо обідати. Гадаю, добре зголодніли.

– Да ми уже два дня нічого не елі, – сказала Маша.

– То рухайтесь і будемо проганяти голод.

Доки вони мились, Надія накрила на стіл. Сіли обідати. За обідом дізналася, що вони з дитиною поневірялися. Складно на чужині, та ще й з дитям. Тепер хочуть залишити Надійку – це у них там Надежда – і поїхати знову. А як влаштуються та обживуться, мовляв, заберуть. «Ніби й розсудливо, але чи так воно буде», – подумки розмірковувала Надія старша.

Пожили місяць, трохи від'їлися та ще й з собою на дорогу взяли харчів. За цей час мала Надійка звикла до бабусі і простягала до неї свої рученята. Куди діватися, хіба це янгелятко винне, коли батьки безголові?! Отож і залишилася дівчинка біля бабусі. Незадовго пішла до садочка.

Надія ще ходила на роботу, бо була не пенсійного віку. Дівча було напрочуд спокійне, ніби відчувало сімейні складнощі. Як побачить бабусю, що йде за нею, то біжить стрімголов назустріч, простягаючи рученята. Бабуся візьме на руки, а воно притулиться, мов пташеня, обхопить за шию і пильно-пильно подивиться у вічі, ніби промовити хоче: «Не залишай мене, бабусю». Полюбила Надія онуку. У вихідні завжди гуляла з нею в парку, ходили до дідуся на кладовище, гуляли по Набережній. У вільні від роботи години Надійка бавилася з дітлахами на дитячому майданчику.

Час спливав. Від батьків був лише один дзвінок про те, що ще не влаштувалися і на тому все. Надія розуміла, що світ той до добра не приведе, із сина вже толку не буде, а дитина не повинна страждати.

Мала все запитувала про маму і татка, де вони, чому не

приїжджають. Бабуся, як могла, пояснювала. Минули роки. Сусідка Марія Федорівна працювала у школі і цікавилася, чи не хоче бабуся віддати дівчинку до школи.

– Я ще не думала про це, – відповідала.

– А слід подумати, бо осінь не за горами.

– Так-так, слід подумати...

– До речі, я цієї осені набиратиму перший клас. Тож ласкаво просимо до нас.

– Ого, Маріє Федорівно, як ви мене потішили, це ж як добре. Ви там і придивитесь до Надійки. Коли дівчинка буде у вашому класі, то буду спокійна.

Так і сталося. Бабуся з онукою 1 вересня пішли до школи. Дівчинка тримала величезного букета, який хотіла обов'язково нести сама. Усе сподобалося. Надійка сиділа за першою партою, була уважною, слухняною, здібною до навчання.

Батьки ж навіть не згадали за дитину, що вона вже до першого класу пішла. А донька з часом уже стала про них забувати.

Шестикласники писали якомсь розповідь про свою маму. Тема звучала так: «Моя мама, яка вона?». Надійка написала так: «Моя мама – це бабуся. Я її дуже люблю. Вона найкраща у світі. Її б не проміняла на жодну з мам. Вона така лише одна...».

Прийшовши з роботи, бабуся вперше побачила онуку заплаканою.

– Що трапилося, моє сонечко?

– Бабусю, сьогодні діти писали про маму, яка вона. А я

про тебе писала, – і розповіла, про що вона писала. – Ти ж у мене мама-бабуся, правда?

Вони обоє обнялися, плачучи. Кожна про своє думала. Бабуся поцілувала внучку, і вони домовилися, що Надійка з цього приводу ніколи не буде плакати:

– Тепло моєї душі тобі належатиме усе життя. Ти мені віриш, доню?

– Вірю, бабуню, я тобі завжди вірю, – полегшено зітхнула Надійка, втішаючись, що бабуся її любить сповна.

Минули роки. Надійка закінчила школу з медаллю і без вагань вступила до педінституту, здобула спеціальність вчителя початкових класів. А через п'ять років у школі, де працювала, очолила педколектив.

Бабуся не могла натішитися онукою. Видала її заміж, вигляділа правнучка Івасика. А що було б, якби вона тоді не прийняла онуку, яку сусіди називали «підкидьком», у свій дім?! Та ж у жилах її тече рідна кров.

Школа, якою керувала Надія Василівна, стала взірцевою.

Бабуся стала хворіти, адже треба було стільки всього витерпіти і перенести. Та ще й клятий грип ускладнення дав. Перед смертю вона сказала онуці: «Я любила тебе безмежно. Уже відходжу і віддаю тебе під опіку Матері Божої. Вона тебе ніколи не зрадить».

Надійка ледь встигла вимовити: «Бабусю...». Та та уже її не чула.

Важлива давня, як світ, незаперечна істина: сійте добро, і воно обов'язково віддячить щедрим врожаєм.

СЕРЦЕ ОДНОЛЮБА

Іван народився на хуторі поблизу одного із сіл Волині у багатодітній сім'ї. Було у родині три сини і одна донька. Вона, як старша, то все вертілася біля мами. А як підросла, стала мамі за помічницю. Роботи вистачало. Обіпрати трьох мужчин, нагодувати, ще й город на її голові. Худобою займалися хлопці. Одне слово, працєю і у Бога сил проси. Іванова робота – це пасти худобу. Ніколи не відмовлявся, бо на пасовиську з хлопцями хоч за м'ячем наганяється. Так проходили його канікули.

До школи ходити дітям було далеко. Хлопці не дуже хочуть вчитися, їм би ганяти без міри. А от Іван зовсім не був схожим на своїх ровесників та братів. Його змалечку цікавили книжки. Ходив до сільської бібліотеки. Старався добре вчитися. Батько не дуже звертав увагу на навчання дітей. Мовляв, що, із них професори будуть?! Нехай працювати навчаються, а то не буде що в рот покласти.

Мама ж дуже любила Івана і говорила йому:

– Синочку, я бачу, що ти любиш дружити з книжками. Може, хоч ти вивчишся. Бач, ті старші лобуряки ніяк не мають загари до науки.

Івась слухав маму і тільки головою кивав на знак згоди. Йому так хотілось пригорнутися до неї, але тут почувся грізний голос батька:

– Де той вчений? Уже пора худобу гнати на пасовисько, а його шукати треба.

Хлопець тихенько встав і поплентався до худоби. Узяв палку в руки, відчинив кошару і вигнав худобу. Із собою взяв два яблука, скибку хліба і книжку. «От, коли закінчу школу, піду вчитися обов'язково», – думав про себе Івась. – Я нізащо не хочу лишатися на цьому хуторі. Тут і хат мало, і людей теж, бо багато перебралися в село. А як батько не відпустить, що тоді робити? Втечу...».

З роками мрія Івана не зникала, а ще сильніше опановувала його єство. Своїми мріями він ні з ким не ділився. А для чого, щоб сміялися з нього? Бо ще невідомо, що з нього вийде, а сміху буде на цілий хутір, і що тоді робити?

Настав час прощатися зі школою. Іван тільки мамі сказав, що збирається поступати.

– Добре, добре, синочку. Ти ж у мене наймудріший. Нехай тобі Бог буде в поміч. А куди будеш вступати?

– Звичайно, в інститут. Ще з хлопцями порадимось. Із мого класу ще троє друзів збиралися поступати. От разом і поїдемо. Вони, як і я, добре вчилися.

– Тож добре, синку, що із своїми хлопцями будеш.

Друзі поїхали до міста, подали документи і стали готуватися до іспитів. Усі четверо їх склали. Правда, один з них не добрав одного бала, то, знаючи, що не пройде, вступив на заочне відділення. Інший пішов на архітектурний факультет.

тет, а Іван зі своїм товаришем Борисом – на економічний. Важко доводилось, грошей бракувало. Тож ходив розвантажувати вагони, бо стипендії на прожиття не вистачало. Викручувався як міг.

Борис був хорошим другом. Так пліч-о-пліч йшли завжди. Вони були як брати. Борис на останньому курсі одружився. Дівчина з міста, одна у батьків, теж з ним в одній групі вчилася. Йому було комфортно у тій родині.

Іван залишився у гуртожитку, втягнувся в ритм студентського життя і був радий, що навчається, а ще більше – що вже скоро випуск. Якраз після випускного Борисова Ольга народила донечку Оленку. Іванові друзі вирішили з ним поріднитися і взяли його за кума.

Після закінчення вузу Іван отримав направлення на роботу. Маючи трохи вільного часу, поїхав до батьків щось допомогти та й побачитися з усіма. Як цій зустрічі зраділа мама:

– Синку, як я за тобою заскучала. Як ти? Розкажуй усе.

– Я вже завершив навчання, отримав роботу. Думаю, усе буде гаразд.

– Я, синку, вірила в тебе, що таки вивчишся, не те, що ті лайдаки. Їх нічого не цікавить, окрім пива, хоч не проти і горілки випити.

– Цим нічого не збудуєш, а тільки зруйнуєш, – відповів Іван.

– Отож і я про це. Та хіба вони слухають...

Почувши гамір, прийшов батько.

– Що за люди? – мовив, ніби не впізнав.

- Це я тату приїхав. Уже закінчив навчання.
- А що будеш далі робити?
- Буду на роботу влаштовуватися, – відповів Іван.
- А ми як? Як село? Нінка заміж вийшла, чоловік її забрав. А ці шибеники не дуже до роботи кидаються. Як жити?
- Якось житимете. Коли буду мати вільний час, то приїжджатиму, буду допомагати.

Мати тим часом поставила обід на стіл, щоб почастивати Івана та щоб усі гуртом пообідали. Іван вперше відчув, що знаходиться серед родини. Та такого родинного тепла, як хотілося б, не було. Батько завжди зі своїми окриками. Мати ніколи не мала від нього ласки, не відчувала уваги. На дітей теж гримав. А слід було б до них з любов'ю, тоді іншими були б. От у Ольги Борисової: спокій, повага в домі. Не тільки до Олі, а й до Бориса гарно ставляться. Мені було шкода братів, але що вдієш. «Добре, що з хутора поїду, – розраджував себе Іван, – не буду бачити цієї незлагоди. Ото тільки матір шкода. Батько не раз на неї руку піднімав. Він хотів іти з сім'ї, та дід Семен застеріг, мовляв, ніхто не змушував одружуватися, дітей купу народжувати. Гляди і не смій сім'ю кидати». А тоді слово батька було законом. Зазнала мати з ним, та де дітися.

З болем у душі повертався Іван до міста. Вийшов на роботу. Його зустріли добре. Виділили окремий кабінет. Директор поцікавився:

- Де житимеш?
- Ще не знаю, Михайле Степановичу, буду квартиру шукати.

– Не поспішай. У нас в гуртожитку звільняється місце, чом не варіант. А ти мені сподобався.

Іван порадив такій пропозиції і пішов до Бориса поділитися новиною.

– Видно, ти щасливчик, друже. Я за тебе радий. Нехай щастить і надалі, – побажав другові Борис.

Тут у їхню розмову втрутилася Ольга, накриваючи на стіл та запрошуючи перекусити:

– Отож святкуємо, куме, – посміхнулася.

Усі сіли до столу, повечеряли. Іван уклінно подякував і попрямував у гуртожиток.

Став хлопець обживатися на новому місці. Характером був схожий на матір, покладистий, а тому з чужими людьми живався легко. Швидко прижився і в колективі. І нова хвиля життя підхопила його. Почав заробляти свої гроші. Був у всьому ошадливим. Поступово зібрав певну суму і став гадати, що ж собі придбати. Але паралельно думка про те, що треба б і матері пособити, не полишала його. Добре було б усім гостинці купити, хоч недорогі.

У вихідний день Іван подався на закупи. Мамі вибрав гарну хустину та літню блузку, батькові – светер та тапочки, хлопцям – по сорочці. А потім розщедрився мамі ще на светер та солодоші. Дорогою йому на очі потрапило чеське пиво. Купив кожному по пляшчині.

Нарешті Іван зібрався їхати. Сумка була тяжка, ледве ніс. На ту мить усі були вдома. Кожному роздав по презентові. Батько навіть став менше бурчати.

– Синочку, навіщо ти так втратився, ти ж тільки нещого-

давно почав заробляти. На зиму б щось тепліше придбав, взуття б купив, бо мороз неодмінно запитає у чому взутий.

– Нічого, мамо, ще зароблю і на зиму, і на літо, – відповів Іван.

Після обіду усі разом стали до роботи. Багато всього зробили сини з батьком. Помітною була поміч. А надвечір наступного дня Іван повернувся до міста. Там він осівся на роки. З'явилося згодом чимало друзів. І він щиро радів, що вибрався з хутора.

Іноді у вихідні Іван забігав до Бориса. Яюсь, повертаючись від кумів, його застав дощ. «Та не розкисну», – промайнуло в голові. Пришвидшив ходу. А небо ніби прорвалось. Линуло, немов із відра. Попереду йшла дівчина. Іванові нічого не лишалося, як попроситися до неї під парасольку.

– Ой, ой, врятуйте від зливи, а то чиясь доля пропаде, візьміть під свій дашок, – на одному подиху звернувся Іван до незнайомки.

Дівчина не відмовила.

– Можна, я візьму вас під руку, не так вимокнемо.

– А чом би й ні.

– Я Іван.

– А я Мар'яна.

– Гарно. Знаєте, у лісі росте така квітка – Іван-та-Мар'я.

– Знаю, моя бабуся збирала колись таку траву.

Дівчина була досить вродлива, з нею було легко спілкуватися. Дощ ніби і не думав припинятися, ніби хотів вилити усі небесні запаси в один день. Зайти у якесь кафе чи кінотеатр, щоб сховатися від дощу, вони не могли, бо були

наскрізь промоклі. З цим і змирилися.

– Мар'яно, а ви куди йдете в таку погоду?

– Додому, я була у бабусі.

– А я був у своїх друзів, кумів.

Говорили, ніби були давніми знайомими. З'ясувалося, що мешкають вони неподалік. Іван записав номер телефону дівчини і вже наступного дня зателефонував їй. Домовилися зустрітися. І від того дня пішло-поїхало. Іван не міг дочекатися зустрічі з Мар'яною.

Вона була дуже вродлива. Тонкі ніжні риси обличчя, голубі очі, біляве волосся, рум'яні вуста. Одягнена була у блакитну в ромашки сукню. Іван не міг надивитися. Вона ще не була дружиною, а він уже ревнував її, хотів бачитися кожен день.

Одного разу вони зустрілися у неділю, коли багато молоді виїжджало за місто. Вирішили поїхати й вони. План визрів якось спонтанно, коли, гуляючи, опинилися біля залізничного вокзалу.

– Ну, що, ідемо?

– Поїхали, – просто мовила Мар'яна.

Очевидно, хлопець теж їй подобався. Смуглявий, з чорною пишною шевелюрою, карими очима. Сам високий, стрункий.

Потяг зупинився біля лісу. Зійшовши, вони довго насолоджувались його пахощами, простуючи зеленими стежками. Вони були удвох серед цієї мальовничої краси. Бігали, веселилися, шукаючи квітку Іван-та-Мар'я. Зрештою, натрапили на галявину, уквітчану цим дрібним зіллям. Воно

нагадувало братики.

Іван обійняв дівчину, поцілував, притиснув міцно до себе. Серце дівчини невпинно стугоніло, тріпотіло. Іван не міг уже стримувати свої відчуття. Бережно поклавши дівчину на квітучий килим різнотрав'я, оволодів нею. Від відчуття незайманості хлопець лише примовляв:

– Ти моя, моя доля, – ніжно нашіптував, обсипаючи поцілунками.

З її очей скотилося дві сльозини-горошини.

– Кохана, не плач, я тебе кохаю, ти навіки моя.

Мар'яна мовчки тулилася до Іванових грудей. Свідками їхньої любові були небо та квіти Іван-та Мар'я.

З того дня їх зустрічі стали ще більш бажаними. А через півтора місяця Мар'яна повідомила про свою вагітність.

– Іване, що мені робити? Мене дома приб'ють...

– Нічого, готуйся під вінець. Головне – не хвилюйся. Я ж у тебе для чого? Захищатиму.

– Воно то так, але я чомусь переживаю.

– Давай розпишемося нишком, а потім поставимо батьків перед фактом.

– Давай!

Вони так і зробили. Іван до того кохав свою дружину, що став ревним до нестями.

Та, зрештою, усе вгамувалося. Іван жив у Мар'яниній родині. Народилася дівчинка. Вона була копією Івана, тож і назвали Іванкою. Донечка зростала в любові.

Спочатку жили дуже добре. Уже Іванка й до школи пішла. Тільки жити і радіти. Та одного разу, коли далекий родич

завітав у гості, то Іван так приревнував Йосипа до дружини, що вибухнув, мов вулкан. А потім вхопив портфеля, капці, дещо з одягу і стрілою вилетів з хати. Згарячу кинувся до хлопців у гуртожиток, пояснюючи, що трапилося.

– Ти що, зовсім здурів? Виходить, що твою жінку треба у клітку замкнути, аби ніхто й не глянув. Але ж ти дурень, Іване, – пісочили товариші.

Іван не хотів ні до кого прислухатися. Мар'яна побивалася за ним, а Іванка все запитувала: «Коли тато прийде?». Мар'яна відповідала: «Прийде, ще не час». А коли прийде той час, вона й сама не знала. Дівчинка усе розуміла, адже була вже в четвертому класі.

Іван довго не з'являвся. Ятрив собі душу. А серце нило за дружиною. Правда, він її не зраджував. Жив, мов той вовкулака. Часом заходив до кума Бориса.

– Куме, ти ще довго в піжмурки гратимеш? Невже тобі малої не шкода, чи, може, вона не твоя?

– Ти що, вона моя, – і сльози покотилися по Івановому обличчі.

– Ну, то в чому справа? Буває, що люди спотикаються.

– Я не спотикався, нічого не зробив, я просто без пам'яті її люблю, як той навіжений.

– Куме, любити жінку і жити в гуртожитку – це нонсенс. Подумай. Мені шкода тебе, ти ж теж страждаєш.

– Добре, я піду, – мовив стиха Іван.

– Куди?

– Сам не знаю. Але я мушу йти.

– Куме, ти не гнівайся за відвертість, ти ж мені як брат.

Іван подав Борисові руку і рушив до дверей. Дорогою плакав. Не знав, як йому діяти. Він більше так не робитиме, але це, мабуть, батьківські гени обзиваються. Якось приборкати треба. Мар'яна більше ніколи не буде скривджена мною, як мама батьком. І він поклявся у цьому Господу.

Зненацька перед ним постала Мар'яна. Вона якраз ішла з лікарні, де працювала медсестрою. Іван, заплаканий, радів, що знов побачив свою кохану.

– Звідки ти, Іване?

– Був у Бориса.

– А чого плачеш?

– Не можу без тебе жити, без Іванки. Пробач мені, дурневі. Клянуся Богом, ніколи більше тебе не скривджу, тільки прости мою безсоромність.

– Я тебе давно простила. Тільки ти не йшов. Ідемо додому. Нас чекає донька.

– Йдем. Я тільки заберу речі з гуртожитку.

– Завтра забереш. Пора вечеряти. Пішли.

Іван обтер обличчя, взяв у дружини сумку, напаковану продуктами, і вони пішли у своє нове життя.

Іванка читала в кімнаті книжку. Коли побачила тата, кинулася до нього в обійми.

– Таточку, я ж тебе так чекала. Ти ж мене не забув, правда?

Іван, не втримавшись, знову пустив сльозу.

– Татусю, не плач! Дай тобі витру слізки, – Іванка ніжно поцілувала батька.

Життя почали з чистого листа. Жили добре, без образ та безпідставних ревнощів. Лише Іван картав себе час від часу за свою дурість.

Тим часом, Іванка закінчила школу і, як мама, стала медсестрою. Вийшла заміж. Більше ніколи у домі не чула ні криків, ні сварок. Вона теж успадкувала вроду батьків. Коли проходила практику у лікарні, її вполював молодий хірург Олег. Вони побралися. Жили в його кооперативній квартирі. Через рік у них знайшовся синок, якого теж назвали Іваном, як і дідуся.

Та недовго Мар'яна тішилася онуком. Тяжко захворіла. Лежала довго. Чоловік сам її доглядав, нікому не доручав. Навіть сам міняв білизну, заплітав їй коси, тепер уже з білою памороззю. Кохав до останнього подиху. Знеболена Мар'яна померла тихо.

Іван довго не міг змиритися з відходом дружини в інший світ. Сорок днів, день у день, ходив на цвинтар, молився за упокій душі і просив прощення за свою єдину помилку в житті.

Могила потопала в квітах. Була завжди прибраною, навколо притрушена свіжим піском. Відвів і собі місце біля дружини. Поставив лавочку, аби було де перепочити.

У такому віці, як Іван овдовів, ще чоловіки шукають собі пару. Іван не бажав нікого біля себе бачити. Був однолюбом.

Я знала Івана. Але про таємниці його душі не відала. Чи він так віддано любив Мар'яну, чи сам на себе наклав спокуту за гріх, що залишав кохану на довгий час, не маючи для цього ніяких підстав. Про це він, очевидно, скаже Богу, коли той покличе його на небеса.

Тож любіть, любіть щиро і будьте любимими. Це найбільший скарб, дарований людині Всевишнім.

В «ОСИНОМУ ГНІЗДІ» НІКОЛИ НЕ БУВАЄ МЕДУ

Степан народився у досить бідній сім'ї. Дітей було п'ятеро. Мати Антося бідувала з ними, бо чоловік не повернувся з фронту. Довелося весь тягар сільського життя звалити на свої плечі. Чоловік пропав безвісти. Старші в сім'ї були дівчата, а найменшенький – Степан. Бувало, дивлячись на ту бідосю, сусідські чоловіки приходили допомогти вдовиці. За душу брало їх те, як Антося мучилася з малими дітьми. Ще й бабуся Степа померла. А то була немала поміч, бо вона дуже любила своїх онуків і весь час була з ними. Та й діти її любили. Коли ж її не стало, то діти маму запитували:

– Мамо, а навіщо Боженька забрав від нас бабусю? Вона ж така добра була, усіх нас любила. А тепер як нам без неї жити?.

– Не знаю, любі мої, але якось мусимо жити. Може ще тато повернеться. Він же безвісти пропав, значить усе може бути в житті.

Діти Антоніни були добрі, бо бідові. Дівчата довблися ціле літо на городі. Степан пас гусей. Корову на вигоні припинали. Але роки міняли дітей. Вони росли, як ті квіти.

До школи ходити було далеко, та ходили. Бувало, Антося

нашіє валянок, купить галоші і так ходять. А одержу перешивала навіть з бабиних лахів. Часом сусіди давали зі своїх дітей, котрі вже виресли. Усі діти закінчили по сім класів. А далі – хто куди. Дівчата почали виходити заміж. Були усі гарні та дуже працюючі. Створили свої сім'ї. Залишилися з часом на господарці тільки мати зі Степаном. Він підріс, окріп, став усе їй допомагати. Сусіди казали, що він геть став схожим на свого батька Василя.

Хлопець уже справлявся з кіньми. Навчився орати, сіяти, умів виконувати й інші роботи. Бо хто ж матері допоможе, як не син. Він їй ніколи ні в чому не перечив, бо та ніколи на нього не кричала, а все йому пояснювала, як ту чи іншу роботу зробити. Степан шанував матір.

Якось насунула важка чорна хмара, обійсяям пронісся буревій та накоїв стільки лиха, що після нього не знали за що братися. Хатина була старенька, невеличка, навіть трохи перекосилась. З даху позривало снопки, вивалило частину фацията*, у хліві вирвало двері. А сам дощ ще й підмочив хату зсередини через понівечену покрівлю. Наплакалася Антоніна. І грошей немає, і роботи додалося, і допомогти нікому.

– Мамо, не турбуйтеся, усе якось поправимо, було б здоров'я.

На поміч прийшов старшої сестри свекор, дядько Юхим. Підправили дах, підготували снопки, щоб пошити верх соломю. Наступного дня Степан уже пошивав снопами. На-

---

*Фацият – з польської фронтон.

віть старий Юхим похвалив хлопця.

Підправили й двері. Ще фаціята треба було довести до толку, та не було цегли. Її теж позичив сусід, інший дав піску та вапна. Заліпили якось той вивалений шматок.

– Будуть люди з тебе, хлопче, – похвалив Степана дядько Юхим. – Я не думав, що ти так справно підсоблятимеш. Молодчина. Не бійся, вперше ж так працював.

– Можна сказати, саме так, дядьку.

– З часом, голубе, усе вмітимеш робити. Твій батько за що брався, то все в руках горіло. Так і у тебе буде, от побачиш.

Антося усміхнулась, радіючи за похвалу сина, і поставила на стіл полудень. Вона наварила борщу та пшоняної каші з вишнями. Пообідали. Сват пішов додому, а Степан мав дещо доробити по господарству.

Мати підійшла до сина і запитала:

– Ти, мабуть, синку, стомився від тої роботи?

– Трошки, я ж раніше такого не робив.

– Бачиш, у житті, як на довгій ниві. Всього доводиться і все потрібно вміти.

– Мамо, знаєте, щоб я хотів?

– Що?

– Я б хотів працювати на тракторі. Знаєте, спостерігав за дядьком Микитою, як він орав. Мені сподобалось.

– Ну, життя покаже. Аби ти мені був здоровим. Тобі ж ще школу закінчити треба.

– А що тут із школою? Мало що зосталося.

Наговорилися мати з сином та й пішли спати. Степан за-

снув миттю і наснилось, що дядько Микита кличе його на поле:

– Степане, давай зі мною орати.

– Ви по правді кличите?

– Еге ж.

Хлопець прибіг до дядька Микити в двір, сів у кабінку трактора, і вони поїхали на колгоспне поле. Дядько показав як працюють механізми, як ореться. Степан оглянувся, як рівно лягли скиби землі і як вороння за ними визбирувало свою комашину здобич.

– Ого, як цікаво усе. Я вам вдячний за те, що з собою взяли.

На вулиці загавкав собака і розбудив Степана. Хлопець не міг второпати, де він, – так захопив його сон. Але, почувши дирчання мотора трактора дядька Микити, усе зрозумів. Дядько їхав на роботу прямо повз їхню хату.

– А ти, Степане, молодець, бач, як хату причепував! – гукнув на ходу.

– Як могли, – відповів хлопець.

Через рік Степан закінчив школу. Пішов в колгосп, взяли прицепщиком. Та працював недовго. Потрібно було направити з колгоспу трьох хлопців на курси трактористів. У їх число потрапив і Степан. Як він тішився! Закінчивши ті курси, повернувся назад у колгосп. Роботу свою любив, працював на совість. Та й заробіток був значно більший, ніж у різноробочого. У колективі прийняли з радістю.

Мати раділа за сина. При роботі, на зарплаті.

– Мамо, може хоч по трошки відкладати гроші на нову

хату, бо ця вже недовго протримається, уже сиплеться.

– Не знаю. Тобі, сину, рішати, – відповіла Антося.

Степан розвідав, що на їхньому хуторі забудова не планується, усе піде під знесення. А йому хотілося жити і будуватися на старому обжитому місці. Та, якщо не можна, то так тому і бути.

На роботу Степан ніколи не запізнювався. З собою мама давала маленький вузлик з немудрими харчами, що мала. Але пляшка молока була завжди. Степан його дуже любив. Часом хлопці підсміювалися: «Оце вже наш молочник іде». Хлопець і не кутив, як його і не хотіли привчити.

– Як оце ви ту гидоту тягнете? Хіба так смачно?

– Ну, попробуй, затягнешся і смак відчуєш.

– Ой, ні, не хочу, – заперечував Степан.

Та він був для них авторитетом. Коли не могли розібратися з технікою, зверталися саме до нього. Степан добре розбирався у ній. Ні з ким не сперечався, з часом став душею механізаторів. І грошей потроху відклав, ощадливим був. Правда, коли йшов провідати сестер, без гостинців для племінників не обходилося. Робив подарунки Степан і мамі на великі свята. Та й на харчі не скупився.

Та не завжди все гладко складається. Захворіла тяжко мати Антося. Скільки Степан вивозив її по лікарнях, ледь вишкреблась. Здоров'я все ж підводило. Працювати не могла, ледь дибала. Ще й до того корова здохла. Дуже засмутився Степан. На роботу ж ходив справно, бо де ж узяти грошей. Інших засобів на існування не було.

Антося, бувало, вийде на вулицю, сяде на лавку, поси-

дить, побачить сусідів та й дигає в хату. Так тривало понад три роки. Сила стала її стрімко лишати, і вона померла. Залишився хлопець сам. Не доведи, Боже, одному зостатися. Розрадою був собака Вулкан та кицька Мурочка. Ото й усе товариство. Змарнів Степан, сумуючи за матір'ю. Уже й другий рік минув, а він, мов хмара темна ходив. Посмішка зійшла з обличчя. Втекла і мрія про нову хату. Ще раніше привіз був цеглу, склав, накрит чим попало і все.

Якось одного разу на роботі дядько Павло каже йому:

– Я ото дивлюся на тебе, хлопче, і не можу бути спокійним. Не подобаєшся ти мені. Так жити не можна. Сумуватимеш так, дивись, і сам захворієш. А хіба це треба? Правда, хлопці?

– Правда, – усі загомоніли.

Дядько Павло обійняв уже зовсім дорослого хлопця і продовжив:

– Від сьогодні звітуватимеш мені про все. А ми, в свою чергу, будемо підсобляти, чим зможемо, щоб не пропав.

Степан мовчки погодився такій підтримці. Ця порука тривала десь до року. Хлопець на очах змінився. Повеселішав, йшов на контакт.

– Хлопці, я от подумав, може б мені женитися...

– Женись, хто тобі боронить.

– Я уже подумки перебрав усіх дівчат з села і їх майже не зосталося, мабуть, час втратив. Одна Настя баби Варки. Може її засватати?

Дядько Павло примружив око, підтиснувши вуста, та змовчав, бо був мудрий чоловік і не хотів нажити ворогів у

селі. На жаль, Степан не зрозумів дядькового німого протесту.

– Дивись сам, – говорили хлопці. – Це справа дуже особиста.

– Дядьку Павле, може, підемо в неділю за рушниками та й засватаємо?

– Ні, Степане, когось іншого бери, я не зможу.

– Ну, то й добре, попрошу дядька Івана та Харитона. Сьогодні і піду до них після роботи.

Так і зробив. Пішли й засватали.

Настя була одна у матері, вже й хату нову звели. Тільки господаря бракувало. Тож сватам були раді, бо дівка вже перезріла, чого ж чекати. Вона хоч і була трохи старшою за Степана, проте заміж вийти погодилась. За два тижні й весілля справили.

Степан перейшов жити до Насті. Невдовзі перевіз цеглу, що придбав раніше. І побудувала теща кухню. Обійстя набуло охайного вигляду і зажили молоді по-новому. Згодом і родина поповнилася, народився хлопчик Олексій. Степан радів не менше Насті – це ж його спадкоємець. «Ото була б рада мама Антося, – думав Степан. – Та ніколи вже не прийде, не побачить». По щоці скотилася сльоза.

Як батько, Степан був добрий. Старався ніде не затримуватися, поспішав до сина, любив його, носив на руках, при балакував. Малюк у відповідь щось белькотів, обоє сміялися.

Непомітно Олексійко виріс і пішов до школи. Тато навіть перші дні їздив велосипедом, щоб забрати сина зі школи.

Та Настя запевнила, що сама забиратиме, і він погодився. У домі всім заправляла дружина. Степан і на це закривав очі. Ні на що не мав права. Розкрити рота не давали ні Настя, ні теща. На роботу часто йшов голодний, а щоб з собою щось узяти на обід, про це і мови не було. «Прийдеш, будеш їсти», – казали. Так тривало роками.

Занедужав Степан. Настя лише раз відвідала його в лікарні. Принесла два варених яйця і два черствих пироги з капустою. Хвилин десять побуркала і пішла.

Підлікувавшись, Степан повернувся додому. Дуже скупив за сином. Хлопець уже все розумів. Як Настя з матір'ю починають прирікатися зі Степаном, він долонями вуха закриває. Наскільки Степан був спокійним, та не витримував і ділився своїми бідами з товаришами:

– Не життя, а пекло маю. Тож не п'ю, не курю, усі гроші додому приношу, а їм всього мало. Мабуть, піду, та сина шкода.

– Будеш навідуватися, – говорив дядько Павло.

Через місяць Степан залишив те «осине гніздо». Та не було куди іти. Ночує у комірчині на тракторній бригаді. Так і перелітував. Та стало холодати, не за горами морози, куди подітися...

– Хлопці, мабуть, тут краще померти, ніж до неї повертатися. Нізащо.

– То вже добре догризли. Я думав, – каже дядько Тимофій, – що, може, Настя не така, як Варка. Бо ту її матір я добре знаю. Вона чиста відьма. Тільки на мітлу посади і свисни.

– А Настя, дядьку, ще тещу перейшла. Я мирився, скільки міг, та більше не можу.

– Видно, теж добрий чорт у спідниці. Треба ж, щоб тобі така доля випала! Але, аби уважнішим був і помітив реакцію дядька Павла на свій вибір, то не втрапив би на гачок. Тепер раду шукай. Придивись-но до Галі, вона жіночка непогана. Вдовиця, сина має. Дуже добра людина, сусіди не нахваляться.

– Я вже й не знаю, до кого йти і що робити... Поїду сьогодні орати у її сторону, то, може, приглянусь.

І Степан пішов до трактора. Кілька разів випадково він зустрів Галю, перекинулися кількома словами, та й усе. Вони свого часу були однокласниками. Він їй навіть подобався. Але заміж вийшла за Миколу. Одного дня трактор у Степана обламався, було це якраз навпроти Галиної хати. Він довго длубався у моторі, вимазався, мов лис-Микита, та й зайшов до Галини хоч руки обмити.

– Добридень, господине, чи можна зайти?

– Та чого ж ні, – обізвалася жінка, – заходь.

– Якщо твоя ласка, то дай води і мила, бо техніка підвела.

Галя винесла воду, простягнула мило. Сама стала трохи збоку, щоб зручно було зливати воду.

– То як поживаєш? Чула, що ти пішов від тих лихих баб.

– Пішов. А що робити, коли гризли, мов іржа залізо.

– І де ти зараз, Степане?

– Та поки на бригаді. Там і помитись толком ніде, добре, що хоч є де переспати.

– Приходь вечеряти. У сусідки була свіжина, то і мені

вділила. Я приготую піджарку, повечеряєм та й підеш, щоб не тріпали язиками твої «розумниці».

– Дякую, але не знаю, може, – ніяково відповів Степан і попрямував до трактора.

На бригаді вже нікого не було, лише сторож зі своїм собакою.

Степан вирішив піти повечеряти на запросини Галини. Коли ж відкрив двері її оселі, то звідти вже пахло свіжиною, а на плиті доварювалася картопля. На столі стояла тарілка з помідорами та огірками.

– Заходь, заходь, не соромся, – запросила господиня.

Галя нагадувала Степанові його матір Антосю. Повечеряли, розговорилися. Він розповів про своє життя, сімейні негаразди.

– Я туди ніколи не повернуся.

– А чому ж у свою хату не йдеш?

– Та вона вже непридатна. Що мав з надбаних матеріалів, то вклав у Настину господарку. Ото й усе. Ще й шматком хліба попрікали. Мовляв, їм багато.

– Та це не біда, Степане, було б здоров'я, – мовила Галя.

– Приходь до нас та й будемо жити. Мені теж чоловічих рук бракує. Шануватимемо тебе з сином.

– Дякую, я подумаю.

– Ти тільки не довго думай, бо, може, я передумаю.

– А знаєш, клич сина і ми утрюх поговоримо.

Розмова клеїлася. Син погодився, щоб Степан з ними жив.

– Будете мені за тата, – сказав просто.

– Так, буду, – відповів і залишився.

Наступного дня він прийшов на бригаду чистий, поголений, з пакунком, в якому був обід.

– Ти звідки прибув, Степане? Сторож сказав, що ти на бригаді не ночував.

– Не ночував, був у Галі.

Степану здавалось, що лише тепер він побачив світ. Галя його шанувала. Та ще й народила чоловіку сина та доньку. Жили у мирі та злагоді.

Настя залишилась сама. Мати померла. Та зустрічатися сину з батьком вона забороняла. Бачив його Степан лише, коли той до школи ходив.

– Не зустрічайся з ним, він тобі ніхто, – часто наголошувала, – тут усе тільки для тебе.

А коли мала випроваджувати Олексія до війська, то попередила:

– Не здумай кликати батька на випровадини. Він тобі не треба. Як з армії вернешся, куплю машину. Подумай.

Коли Олексій їхав уже до військомату, Степан вийшов до хвіртки і помахав йому рукою. Син це бачив.

Степанові було боляче, та Галя його заспокоювала:

– От прийде з війська, то порозумнішає.

Та з часом нічого не змінилося. Олексій був слабохарактерним. Він навіть дівчини не міг собі знайти, бо матері усі були не такі. З друзями теж не давала йому зустрічатися. Був відлюдьком. А коли одного разу він повертався з роботи, якісь виродки побили його до смерті. Тоді Степана дома не було. Приїхав, коли сина поховали. Уже на кладовищі дав

волю сльозам. Повернувся згорьований.

Настя, довідавшись, що Степан був на кладовищі, через людей заборонила там бувати. Та чоловік не зважав на це.

Степан з Галиною спочатку справили весілля старшому сину, а потім поженили своїх сина та доньку. І zostалися самі. Галя навіть словом ніколи не скривдила чоловіка. Дарувала тепло свого серця, яке переросло у велику любов.

Умійте ж дарувати щастя і обов'язково будете щасливими. А в «осиному гнізді» ніколи не буває меду. Нехай Бог береже люблячі серця і дарує довгий вік.

МУДРА ЗРАДА

Тая народилася у звичайній українській селянській родині. Селом пролягала ґрунтова дорога, обабіч якої росли кущі бузку, що навесні дарували свої п'янки пахощі перехожим.

У селі лише одиниці були заможними, а переважна більшість жила бідно. Та, не зважаючи на бідність, вони були добрими, щедрими та працьовитими. Найчастіше родичі зустрічалися біля церкви, коли приходили на храмове свято, інші рокові свята та присвятки, а також на різного роду родинні оказії.

У ті часи молодь сходилася до однієї хати, гомоніли, співали, а ввечері йшли до клубу на танці. Дорогою співали українських пісень. Такими були розваги. В усьому дотримувались народних традицій.

Тая була єдиною донею у родині. Веселої вдачі, гарної вроди, меткою до роботи. Часто у їхній оселі збиралися хлопці та дівчата, та ніхто сватати її не поспішав, бо родина була бідною. Але у сім'ї над цим особливо не задумувались. Дівчина ще молода, час є, не перестариться.

Час минав, а свати все не йшли. Мати Таї якось мала

необережність обмовитися: «Хоч би моя доня у дівках не засиділася». Та згодом у селі з'явився парубок з іншої області. Він приїхав до свого товариша, який був одружений з Таїсиною подругою. Таким чином, а звали хлопця Антон, познайомився з Таїсою. Сам він красенем не був: смаглявий, ніби замузаний, високий, та риси обличчя мав непогані. Був спокійним та працьовитим. Тая сподобалася парубкові. Кілька разів зустрілися і він подумав: «Женюсь. Жити є де, а роботу знайду».

Якось у неділю Антон завітав до Таї. Батьки запросили разом пообідати. За столом і дізналися, що він хоче засватати дівчину.

– Ви мене пробачте, але я не мав з ким прийти. Родина моя далеко, дома лише мама з сестрою. А тут я нікого не знаю. Товариш не зміг сьогодні прийти, а відкладати на потім розмову не хотів. Не осудіть, що сам прийшов. Хочу одружитися з вашою донькою. Чи ви не проти?

– Ми то не проти, але ж як вона, що сама скаже.

– Тая, ти згодна? Я буду тобі вірним чоловіком.

– Так, згідна.

Батько встав з-за столу, приніс пляшку і сватання продовжилося. Антон же, коли отримав згоду, перестав хвилюватися. Домовилися про весілля. Було воно невеликим. Молодята повінчалися і зажили своїм життям.

Антон не став шукати роботу в селі, бо що там знайдеш. Подався до міста – там заробітки кращі. Було недалеко, тому їздив велосипедом. Спеціалістом був непоганим, тому на роботі з ним рахувалися.

Спокійний і неконфліктний, дома в усьому помічник. Невдовзі став батьком. Народився синок, а ще через рік – другий. Жили у злагоді.

Одного разу викликали Антона до керівництва.

– Антоне Павловичу, хороший ти працівник. Роботою твоєю задоволені. На нашу організацію виділили п'ять місць під забудову. Тож вирішили одну з ділянок тобі надати.

– А я зможу? У мене з фінансами не дуже...

– То що, згода?

– Гарзд.

Після роботи Антон повернувся додому. Гнав велосипеда так, що аж спітнів.

– Що це ти, сину, мов скупаний приїхав, ніби хтось гнався за тобою?

– Ніхто не гнався, але кличте Таїсу з батьком, є новина.

Теща хутко збрала усіх до хати.

– Скажу вам, на роботі пропонують місце під забудову власного житла.

– Ого, яка радість, – вигукнула теща, – який ти у нас молодець!

– Молодець, то молодець, але де гроші узяти?

– Нічого, помаленьку треба з чогось починати. А там, дасть Бог, і побудуємось. Ми ж з батьком для чого? Худоби більше заведемо, аби було що продати. Теж якась копійка буде.

Правда, не так швидко, як гадалось, але будинок звели, літню кухню, огородились. Діти у школу пішли вже у місті. Забрали й батьків до себе. Тесть ще пішов на роботу. Усе складалося добре.

Та біда постукала у двері. Трагічно загинули діти. Родина боляче переживала це горе, та що вдієш – усі сльози не виплачеш. Таїса вся зчорніла. Як її дома не було, то, знай, що на цвинтарі. Припадає до могил, мов ластівка до ластів'ят. Не раз Антон забирав її звідти. Довго не могла змиритися з бідою. Чоловік теж замкнувся в собі. Бувало, сяде біля Таї і гладить її руку. Згодом у світ інший відійшов і батько дружини.

Минали роки, та Таїса ніяк завагітніти більше не могла. Побивалася, як житиме без дітей, приречена на самотність.

Нервовість далася взнаки. Антон захворів. Лікарі призначили санаторно-курортне оздоровлення.

– Нікуди не поїду, – не погоджувався Антон.

– Та їдь, любий, маєш поправити здоров'я.

– Ну, гаразд, збирай речі, поки не передумав.

Зібравши необхідне, дружина відправила чоловіка до санаторію. Повертаючись з вокзалу, зустріла сусіда, котрий нещодавно оселився поруч.

– Звідки, сусідонько йдемо?

– З вокзалу.

– А що кудись їхати збираєтесь?

– Ні, чоловіка у санаторій проводжала.

– Надовго?

– Надовго...

– То можна зайти?

– Можна, – відповіла Таїса.

На вулиці розійшлися. Та жінку мучила совість: «Що роблю? Я ж ніколи Антону не зраджувала. Але, якщо не тепер,

то коли? Уже ж в літах, коли народжувати?»

Коли добре зсутеніло, у шибку постукали. Це був Валентин, сусід. Він приніс солодощі, прихопив і пляшку вина. Йшов, крадучись, бо боявся комусь на очі потрапити. А ще – не був впевнений, що його чекають і чи не випроводять за ворота.

Тая відчинила двері, і Валентин з впевненістю переступив поріг. Довго не зволікали. І хоч жінці було ніяково лягати до ліжка з чужим чоловіком, але примусила себе. Валентин був ніжним коханцем, і Тая, відкинувши свою сором'язливість, віддалася сповна.

Матері якраз вдома не було, поїхала до рідні. Тож дали собі волю. Наступного дня Валентину не потрібно було йти на роботу і він залишився у Таїси. Вони подарували одне одному дві ночі щастя. А вдосвіта, коли сусіди ще спали, чоловік прошмигнув з її двору, мов кіт, що нашкодив. Подумки він тішився: «От знайшов коханку під боком!»

Та Валентин помилився. Таїса ніяк не збиралася бути коханкою. У неї було своє на думці, та чи збудеться та мрія. Тож, коли Валентин навідався до неї вдруге, жінка відправила його, мовляв, мати приїхала.

Дні минали. Якось, викоплюючи у городчику зілля, її знудило.

– Що з тобою, дочко, може, щось з'їла?

– Ні, це не отруєння.

Тест на вагітність виявився позитивним.

– Мамо, я вагітна, але не від Антона.

– Їдь до нього в санаторій, маєш переспати з ним, аби не

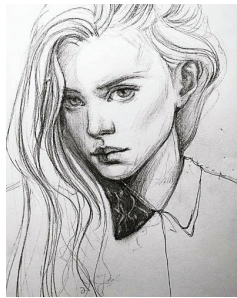
було підозри. Я рада, що ти завагітніла.

Тая не зволикала. Зібралася і поїхала до чоловіка. Усе сталося так, як і планували жінки. Антон ще деякий час перебував у санаторії. Повернувся до дружини, уже вагітної. Радів, що нарешті з'явиться дитина.

Невдовзі дружина подарувала доньку, назвавши Даринкою.

Бабуся, котра вміла берегти таємницю, дуже любила внучку і приділяла їй увесь свій час. Дівчинка закінчила школу, інститут. А невдовзі не стало тата. Таємниця так і залишилася для нього таємницею. Таїса видала доньку заміж, дочекалася онуків і раділа життю. Вони стали окрасою її старості.

Таїса, навіть у думках, більше ніколи не зраджувала чоловіку. Та і чи можна було назвати її вчинок зрадою? Це вже, як хто розсудить. Буває так, що в ім'я добра, чимось жертвують. Розсудять хіба що небеса...

ЗА ЧУЖИМИ ПРАВИЛАМИ

Двоє дівчат, дві родини, дві долі. Людмила народилася в селянській родині, а Тамара – в місті. За віком були однакові. Людмила, здобувши фахову освіту, за направленням поїхала далеко від дому. Батьки сумували за донькою. Та вона, коли мала можливість, навідувала їх, допомагала по господарству. Особливо перед святами. Усе до блиску повимиває. Мама дуже тішилася. Але, разом з тим, подумки переживала: «Що ж я робитиму, як моя Людмилка не повернеться додому, вийде заміж там, на чужині? Певно, така вже доля жіноча...»

У народі кажуть, що дівчина, мов та верба, де у землю ввіткнеш, там і приживеться. Прижилася на чужині і Люда. На роботі її поважали. Спочатку жила на квартирі, потім виділили в гуртожитку кімнату на двох. Звиклася з людьми. Часто їздила по роботі з перевірками у різні організації району.

Одного разу вона виїхала машиною на об'єкт, а назад її мали цією ж машиною забрати. Та вийшло інакше. Авто об'їждалося, і Людмила мусила добиратися самотужки. Довго стояла на зупинці, очікуючи хоч якийсь транспорт. Проїлаха

вантажівка, та не зупинилася. Дівчина, вже нервуючи, думала, що і заночувати доведеться. Та раптом зліва показалася «Лада» вишневого кольору. Водій, побачивши дівчину, загальмував поряд. Вийшов з машини, був один.

– Це ви, Людмила Павлівно? Я вас відразу і не впізнав, вибачте. Сідайте, будь ласка. Де це ви у цій стороні були?

– Та в одній з місцевих організацій. За мною мала машина заїхати, та обламалась, отака невдача.

– Ой, Павлівно, ніхто не знає, для кого невдача може за удачу бути, – посміхнувся чоловік. – Я дуже радий, що зістрів вас тут, удвох якось веселіше буде.

– Авжеж, Юрію Степановичу.

Зав'язалася невимушена розмова. Навіть не помітили, як доїхали до селища, де мешкали. Юрій Степанович повертався з міста з наради, був місцевим.

– Людмила Павлівно, а до нашої фірми коли завітаєте?

– Не знаю, треба графік глянути. Тепер зупиніться, хочу тут зійти.

– Та що ви? Я вас до гуртожитку підвезу.

– Буду вдячна.

Біля гуртожитку і попрощалися. Людмила пішла до дверей, стомлена напруженим днем. Попивши чаю, лягла спати. Дні минали, схожі один на одного.

Якраз через два тижні Людмилі випало йти з перевіркою на фірму Юрія Степановича. Тому зустрілися вже, як добрі знайомі. Перевірка пройшла нормально. Разом пообідали. Потім Юрій Степанович відвіз пані перевіряючу до місця її роботи. А через кілька днів зателефонував і запросив поїхати до міста на концерт. Людмила погодилася.

Після концерту сиділи в кафе, гуляли в парку. Відтоді стали зустрічатися. А невдовзі одружилися. І збулися побоювання Людмилиної матері. Донька там і зосталася. Вона полюбила цей край так, як покохала свого чоловіка Юрія.

Через рік на світ з'явився Олексійчик. Люда поїхала до мами.

Мама тішилася донькою, першим внучком. Людмила уже й засиділась. Якось мама її запитала:

– Коли додому збираєшся?

– Мамо, ти мене що, гониш?

– Ні, доню, Боже борони. Я тебе усім серцем люблю. Як ти тільки могла таке подумати. Але у тебе тепер чоловік. Ви тепер дві половинки цілого і мусите бути разом. Це не сім'я, коли одне від одного на відстані. Погостювала і пора до рідни. Там твоє гніздо. А ми тебе у гості завжди чекатимемо.

Людмила зібралася їхати. Батько посадив на потяг, а вдома з вокзалу мав забрати чоловік. Їдучи у потягу, Людмила міркувала над маминими словами: «Може, мама й права, у неї ж є досвід та мудрість».

Коли Юрій через вікно потяга побачив свою кохану дружину, підбіг до самісіньких дверей і взяв маленького синопка на руки. Однією рукою притис до грудей, а другу подав дружині.

– Я уже зачекався, заскучив за вами, мої любі. Йдемо до машини.

Щасливі рушили до свого дому. Вони мали кімнату у батьківській оселі. Однак Юрій подумував про своє помешкання. Але, як казав його батько, не все відразу.

Коли Олексійчику виповнилося три роки, Товариш Юрія виїздив за кордон і продавав свій будинок. Юрій переговорив з Олегом, щоб бути першим покупцем. Олег не був проти. Трохи допомогли батьки та друзі, і сім'я придбала власне житло. А ще через два роки народилася донечка Веронічка. Людмила уже нікуди не їхала з власного дому. Тільки, коли доньці було два місяці, поїхали до Людмилиних батьків машиною.

Батьки та родичі тішилися дітьми, пишалися ними. Виростили, одружили. Людмила з Юрієм відвідували батьків. Чужина вже не була для неї чужиною. Була щаслива.

***

У шкільної ж подруги Тамари життя складалося непросто. Ніби все й добре починалося. Чоловік, просто красень, був військовим. Вона ж – звичайної зовнішності. Сусіди дивувалися, мовляв, що ж він у ній знайшов. Після одруження молоді поїхали за місцем призначення чоловіка Володимира. Там і квартиру отримав. Почали обживатися. Через півтора року Тамара народила сина Владика. І теж поїхала з малюком до мами.

Пробула у матері рік. Синочок уже й пішов. Володимир приїздив, аби забрати дружину з дитиною, та вона все відмовлялася. Писав, дзвонив. Але жінка все ще зволікала з поверненням. Та усе має свою межу.

Мати не перечеила: хочеш сидіти – сиди. Тут менше клопоту, бо на всьому готовому. Під час останньої телефонної розмови чоловік запитав:

– Ти їдеш чи ні?

– Приїду пізніше.

Більше Володимир не телефонував, хоча Тамара і чекала на його дзвінок. Після тривалої мовчанки вирішала подзвонити сама:

– Ми збираємося до тебе, – щебетала у слухавку.

І почула у відповідь:

– Треба було їхати, коли кликав тебе. А зараз пізно. Місце твоє зайняте. Я подаю на розлучення.

Тамара оніміла, почувши таке. То червоніючи, то бліднучи, зрушити з місця не могла. Відразу десь і пихатість поділася. Ледь відійшла від стола, де стояв телефон, і вибігла надвір, аби вхопити хоч ковток свіжого повітря і оговтатися.

Перші дні після такої новини Тамара ходила, мов темна ніч. Як жити? Треба шукати роботу. Так при батьках і залишилась. Поки вони були живі, ще сяк так складалося. А коли їх не стало, зовсім було непереливки. Правда, Володимир висилав на сина аліменти. Син не слухався. Вчитися не хотів, працювати теж. Тамара нічого не могла з ним вдіяти – одні проблеми мала. Батьківська хата осунулася. Жінка не могла сама з усім справитися.

Якось сусідці тітці Вірі відкрилася:

– Що я наробила? Отаким моє життя стало. А могло ж бути по-іншому. Чому тільки матір слухала, коли запевняла, що ніде він не подінеться? А подівся.

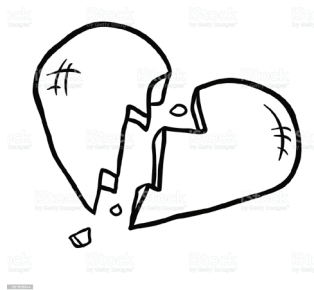
– Що ж поробиш, уже пізно себе картати, це нічого не дасть. Треба жити, на все терпіння мати, а там якось Бог

уладнає. Завжди так не буде, – заспокоювала сусідка, бо все, чим могла допогти – це словом.

***

Власне, є що порівняти. Проста мати-селянка мудро повчала свою доньку Людмилу і цим самим привернула до неї щастя. А от Тамарина мати-міщанка зруйнувала життя єдиній доньці своїми немудрими настановами. Її життя знівечено.

Отож, пам'ятаймо, що єдине ціле складається з двох половинок. З'єднавши їх до купи, треба ще міцно тримати, аби ніщо їх не роз'єднало. Жити за чужими правилами – велика помилка, якої потрібно уникати. Нехай Господь вбереже вас від таких помилок.

БАТЬКІВСЬКІ ОБЕРЕГИ

Звичайнісіньке село. Хутір. Вулиця засаджена черешнями. Невеликий садочок, де причаїлася старенька хатина. У ній жила тітка Ярина зі своїми двома дочками. Гарні дівчата – Віра та Люба. Родина бідувала. Діти рано zostалися без батька. Набідувалися, бо всього випало на їх долю. Мати одна доньок піднімала. Не було ні діда, ні баби.

– Господи! – молилася Ярина, – пошли хоч моїм донечкам добру долю, щоб не змарнувалося їх життя на цьому хуторі. Бо вже моя душа не витримає більших випробувань.

Одна з дівчат – старша – була схожа на батька, а менша – на матір. А що роботящі, то обидві. Коли пасли худобу, то щось вишивали або в'язали. Кожна собі вишила по рушнику, наволочки на подушки, простирадла. А мати завела гусей, аби мали пір'я на подушки.

Доводилося тяжко працювати усім. Придане готували заздалегідь. В останню мить можуть готувати ті, у кого є статки. А у них що: одна біда їде, друга поганяє. Бувало, що не вистачало хліба, дров, аби дотягнути до тепла. Однак, якось викарабкавались із тих злиднів.

Коли дівчата підростили, стало трохи легше – усе-таки робочі руки. Мати привчила їх до усякої роботи, бо чоловічих

рук не було. А без них – ціла біда. Якось трапилося так, що поросята розтрошили старі дошки загорожі, повилазили надвір і погналися спочатку в садок, а потім на город. Як хочеш, так і лови їх. І дівчата бігали за ними, і сусіди, доки у хлів не загнали. Якби не поміч сторонніх, невідомо куди ті свинячі «спортсмени» могли б забігти. Довелося потім ту загорожу ремонтувати самотужки, добре, що хоч сусіди дали хто дошку, хто дві, а баба Катря принесла цвяхів, їй колись син привіз. Якось зліпили докупи ту кошару. А подібних випадків за життя було чимало, усіх не перелічити.

От ще один. Налетів буревій. Сила вітру була велика. Дерева гнулися до землі, а старіші вирвало з корінням. Із хати позривало снопки. Дощ лив такий, ніби небо прорвалося. Вода стояла і в хаті.

– Чому мені таке горе, – плакала Ярина. – У кого міцна хата, то якось витримала стихію, а у мене біда, що хоч, те й роби. Хоч сядь, хоч плач, та чим тут зарадиш...

Сусіди зглянулися на той глум і прийшли на поміч. Якось довели хату до пуття. А уже в саду поралася сама з дітьми.

– Хазяїна тобі треба, Ярино, – говорили сусіди.

– Треба, та де ж його взяти?

– Хотів же тебе Йосип, та ти не схотіла.

– Ой, людоньки, мовчіть вже з тим Йосипом. Чи ж ви не знаєте, яке то ледащо? Як мій кіт. По ньому миші ходять, а він ні мур-мур, спить. Мені такий господар ні до чого. А більше ніхто й не траплявся. Ото б зятів дочекатися, може тоді щось зміниться. Та й то ще не так скоро. Буду тільки на свої сили розраховувати.

– Ярино, а тих сил надовго хватить?

– Не знаю. Наскільки вже стачить.

Ярина бачила одну роботу. Ходила ще й людям допомагати, щоб і їй прийшли на поміч при потребі. Якось до них почав заходити хлопець на ім'я Василь. Він і уподобав Віру. Перший раз вони побачилися на вечорницях. Тоді Віра вперше побувала серед гурту сільської молоді. Усі веселилися, співали, танцювали. Грали ж, знову таки, свої сільські музики. Оце й усі веселощі були, які можна було у селі організувати. Сказати, що дівчина туди ходила часто, то ні. Але вистачило й одного разу, аби сподобатися хлопцеві. Сам же Василь був радий, що Віра рідко була на вечорницях, крий, Боже, хтось би йому міг стати суперником. Коли приходив до Віри додому, завжди щось допомагав: розрубав кілька поліняк дров – уже поміч. Отак він походив від весни до осені та й вирішив: «Чого ходити? Дівчина ладна, хороша. Ото після Покрови і сватів зашлю. Знаю, що Мирон з сусіднього села на неї кинув оком, це хлопці розказували. А мені ніхто так, як Віруня, і не подобався».

Розмірковування хлопця закінчилися розмовою з батьками. Вони любили свого сина і хотіли, аби одружився по любові, як і вони. Тоді і лад в родині буде. Тому Марта з Глібом не перечили його вибору. Тож після Покрови, в неділю, заслали сватів. Ними був брат Гліба Борис та кум Давид.

Відгуляли весілля. Василь забрав Віру у свою родину. Молоді жили дружно. Марта полюбила невістку, як доньку. Згодом, коли народилося двоє хлопчиків, то допомагала їх глядіти.

Ярина зосталася з Любою удвох хазяйнувати. Працювали важко.

– Я Люби у невістки не відпущу. Що робитиму без неї? Мене ніхто не переконає її відпустити, – казала сусідкам Ярина.

Через два роки після Віриного весілля до Люби посватався Федір. Він був набагато старший за неї. Хоча Ярина і не дуже його хотіла, та й відмовляти побоялася: «Хто зна, що може бути? А якщо більше ніхто не свататиметься, ми ж бідні? Тоді Любочка залишиться на цьому хуторі вікувати». І саме через це дала згоду на їх весілля, застерігаючи, що дочка з хати не піде. Федір погодився на приймаки. Спершу здавалося, що був він спокійний та врівноважений. Але, як з'ясувалося згодом, це була маска. Він дуже швидко показав справжнє обличчя.

Був усім незадоволений, усе було не так. Поставлять на стіл обід – то заохолодний, то загарячий. То супу не хоче, то борщу. А перед празником посуд побив. На свято тушили капусту з реберцями, а він, бачте, хотів голубців. Узяв та й викинув біля собачої буди. Кастрюлю ж покотив по двору. Щось там трохи лишилось, то коти дооблизували.

Вискочила Ярина надвір з качалкою в руках і до нього:

– Я тебе зараз нагодую, будеш лизать баняка, як ці коти, але вже у своє матері. Геть з двору, щоб ми тебе і не бачили.

Федір повернувся до своїх батьків. А наступного дня, вгледівши Любу, що саме поверталася з поля, перейняв її і попросив вибачення, клянучись, що такого більше не буде.

– Федоре, а за що ти мене вчора вдарив? Такого спектаклю я не допущу. Мене б'ють тільки раз. Зрозумів? А тепер відійди.

Федір зрозумів, що розмови не вийде, перемир'я теж і

поплентався додому. Уже всі в селі знали, що Ярина вигнала зятя. А сусідка Настя ще й під'юджує:

– Ярино, це правда, що ти Федора вигнала?

– Правда. А що мала робити, – і розповіла усе.

– Яриночко, не сердся на мене, але скажу тобі, що ти сама винна.

– А це чому? – скипіла жінка.

– А тому, дороженька, що ти його в зяті взяла. Ти що, не знала, як Антон молотив Женьку, мов ціпом. З неї синці не сходили, а очі від сліз не висихали. То живий кат. І ти думала, що з того насіння буде інший плід? Зроду не подумала б, що ти на їхній шлюб погодишся.

– Настуню, ти маєш рацію. Це я винна. Чому ж не підказала? Знаєш, я щось всередині передчувала, якийсь неспокій, та душа мовчала. І бачиш, що вийшло.

– Ярино, не гризи себе. Що сталося, того не зміниш. Будь надалі пильною, гляди Любочку, усе поправиться.

І дійсно. Любочка невдовзі вийшла заміж за Романа. Жили щасливо. Перебралися з хутора в село, де і збудували нову хату. Бог подарував двох діток. Ярина тільки те й робила, що возилася з онуками. А вони тільки помітять татка, що згори спускається, так і біжать назустріч. Роман, хоч і мав невеликі статки, та завжди якогось гостинця дітям припасе: то цукерки, то печиво, то мандарини... Діти раділи тим дарункам, обнімаючи свого татка.

Встигав Роман і дома щось зробити. Завели чимало худоби. Зовсім не те господарювання, що на хуторі. Довелося обгородитися, бо окрім курей мали ще качок та гусей.

Якось Настя, що проживала ще на хуторі, зайшла до них та й каже:

– Оце справді господарка! Видно, що чоловік є. Роман – це тобі не Федір. Дякуй Богу Ярино.

Ярина дякувала мовчки, щоб злі язики не чули.

Обжилася сім'я добре. Та одного разу Роман пішов на роботу і довго не повертався. Такого ніколи не були. Невдовзі привезли до хати мертвого. Невідома машина збила, коли йшов узбіччям. Травми були смертельними.

Люба ледве оправилася після того горя. Були діти, задля яких треба було жити. Ярина, допоки жила, хоч якось намагалась підсобити дочці.

Діти, скінчивши науку та здобувши спеціальність, створили свої сім'ї. В село довідувалися зрідка, переважно у поминальні дні.

Не стало Ярини. Люба повторила долю матері. Як і вона залишилася вдовою з двома дітьми. Недарма кажуть: «Щастя йде по долі: як було у мами, так буде і в доні».

Люба більше заміж не виходила. Жила одна. Померла відносно молодою. Хата довго стояла пустою. Обірвались струни, котрі несли радість. Тільки різнобарвні мальви хитали своїми голівками, ніби промовляли: тут нікого немає.

Часом люди, ідучи повз хату говорили:

– От скільки вже немає Люби, а мальви не перевелися. Вона ж їх так любила.

Тож знайте: посіяне з любов'ю довго дає про себе знати і пам'ятається людьми. І ви пам'ятайте свою землю, звідки пішло ваше життя. Той двір і ту хату, у якій ви вперше промовили слова «мама». Нехай вони стануть вічним оберегом, а Господь нехай пошле мудрість та розум зберегти в душі любов до своєї батьківщини. Тож пам'ятайте про неї.

ЩИРА ЛЮБОВ

Життя Уляни та Романа було світлим, безхмарним. Обое були із хороших родин, ходили до однієї школи, з дитинства подобалися один одному. А вже перед закінченням навчання їхні стосунки наповнилися іншим змістом. Ніби перебували у казковому царстві любові. Хотіли, щоб так тривало вічність.

Продзвенів останній шкільний дзвоник, відкриваючи дорогу у дорослий світ. Потрібно було думати про майбутнє, обирати професію. Уляна без вагань пішла в інститут культури, а Роман – до сільськогосподарського вузу.

– З такими професіями як у нас, Уляно, – казав Роман, – ми завжди матимемо роботу на селі.

– Звичайно, Ромчику. Я не уявляю навіть, що ми житимемо у місті.

Отак розмірковували двоє закоханих. Їм пощастило. Вступили до обраних вишів. Щосуботи приїжджали додому, звісно ж, зустрічалися. Ці побачення були щирими і жаданими. Ніколи одне одного навіть поглядом не образили, бо почуття були чистими і палкими.

Через кілька років Романа призвали до війська. Уляна

сумувала за ним, але вірно чекала коханого. Хлопець служив у далекій Росії. Та кожного тижня отримував від Уляни вісточку. Навіть його мама часто запитувала дівчину:

– Як там, новини якісь є від Романа? Як здоров'я?

– Усе у нього добре. Здоровий. Сумує за домом.

– А ти ж як, скучаєш за ним?

– Про що кажете, звісно, – відповіла дівчина, зашарівшись.

– А як з навчанням у тебе, Улянко?

– Нормально. Доки Роман повернеться, вже закінчу інститут.

– Усього тобі найкращого, люба.

Такі розмови були частими. Дівчина подобалася Романовій матері. Листи з дому та щире кохання пришвидшували час.

Відслуживши, хлопець повернувся у село і продовжив навчання у вузі. Він радів кожній зустрічі з коханою. Вони були бажаними. Уляна сподівалася, що Роман заговорить про весілля, та він оминав цю тему.

Якось на своє весілля запросив Романа товариш Орест. Застілля було невеликим, але злагодженим. Гулялося весело і невимушено. Орест танцював із своєю Оленкою. Підійшли до Романа з Уляною.

– А ви коли одружуєтесь? – поцікавився Орест. – Ми б продовжили гулянку.

– Не знаю, – відповів той.

– А хто ж тоді знає, як не ви?

– Як вирішимо, то обов'язково скажемо.

- А що, може передумали?
- Усе може бути в житті...
- Ти не викручуйся, Романе, а скоріше вирішуй, призначай дату, бо я від тебе не відстану. Тепер нумо до танцю.

Молоді влилися у юрбу танцюючих. Долучився і Роман з Уляною. У дівчини після цієї розмови настрою вже не було, та вона намагалася не подавати виду. Хоч на весіллі і не хотіла більше бути.

- Романе, я хочу додому, не сердься, але я піду.
- Ти що, Уляночко, хіба мені без тебе буде цікаво залишатися.
- Та я вже нічого не розумію, коханий.
- Добре. Ходімо. Не будемо прощатися з молодими, нехай думають, що ми тут.
- Хай так і буде, – відповіла Уля, і вони пішли.

В Уляни в саду була облаштована альтанка. Вони часто там полюбляли чаювати. І нині попрямували саме туди.

– Романе, чому ти так відповів Оресту? Може ти мене більше не любиш?

– Моя люба, хіба я тебе не кохаю, ти що? Ти для мене найкраща, і найдорожча. Ти єдина. І більше мені нікого не треба.

– То в чому ж причина? Що заважає? Я тебе вірно чекала і люблю до безтями.

Хлопець притис дівчину до грудей і хотів поцілувати. І на мить Уляна відчула солонуватий присмак сліз, що мимоволі скотилися його щокою.

– Чому плачеш? – запитала.

– Боюся тебе втратити.
– Хіба ти в мені сумніваєшся?
– Якби сумнівався, мене тут не було б.
– То не муч мене, скажи чим переймаєшся?
– Знаєш, люба, я служив у таких військах, де отримав опромінення. Лікарі сказали, що жити буду, та дітей ніколи не матиму. А ти молода, вродлива, тобі потрібен інший чоловік.

Уляна обняла Романа, міцно поцілувала і мовила:

– Ти ж мій єдиний, більше нікого знати не хочу. Тебе одного кохаю міцно-міцно. Краще нікому про це не розповідай, нехай буде наша спільна таємниця.

– І ти згодна стати моєю дружиною?

– А як інакше, згодна.

– Тоді я скажу батькам, щоб йшли тебе сватати.

І вже наступного тижня Улянуну засватали. Незабаром і весілля справили.

Минув час. Роман закінчив інститут. Вони переїхали до сусіднього села, де за місцем роботи отримали житло. Жили дружно, переймалися спільними проблемами, шанували одне одного. А діток так і не було.

Порадившись, вирішили удочерити дівчинку. Маля було напрочуд милим. З часом до школи пішла. А вже, будучи у старших класах, довідалася, що вона їм не рідна. Про це почула від сусідського дядька.

Соломія прийняла цю новину болісно, навіть не повірила сказаному, бо завжди відчувала тепло і ласку люблячих батьків. Але ті слова сусіда не давали спокою, ніяк не могла

їх забути.

Якось Уляна насварила доньку і дала легенького шльопака. А Соломія, мов з кілочка:

– Якби я вам рідна була, ви б мене не вдарили.

Уляна заплакала. А Соломія уже шкодувала за ті свої слова. Підійшла до матері, обняла і вибачилася:

– Пробачте, мамо, такого більше не буде, я ж вас так люблю, – і обняла Уляну.

Жінка притулила доньку до себе і розповіла їй про своє особисте, велике і щире кохання до батька, якого спіткала така біда, а вона не могла його покинути. По тому до цієї делікатної теми більше не поверталися.

Соломія здобула спеціальність і стала викладати музику. Працювала у декількох школах, відроджуючи любов до забутої всіма бандури. Сама гарно співала. Була вродливою, краса зовнішня поєднувалася з красою внутрішньою.

Коли уроки в сусідньому селі тривали допізна, дівчина залишалася ночувати у знайомих. До них з Сибіру інколи приїздив брат господині із сім'єю. Він був священником. Колись був змушений туди переїхати, аби діти не мали складнощів із-за переконань батьків. Та там і залишився, осів. Приїздив у рідні краї на літній відпочинок. От і цього разу він, дружина та син Владислав приїхали погостювати. Тут, у своїй тітці, він і побачив Соломію. Дівчина йому припала до душі. І, не зволікаючи довго, Владислав попросив її руки. Одружилися. І Соломія поїхала у Красноярськ.

Тепер щоліта вона приїздила до батьків уже зі своєю сім'єю. Постійно писала листи. А в першому, написаному в

дорозі, розповіла про красу величного Єнісею, де провела з Владиславом медовий місяць.

Батьки чоловіка раділи невістці з України. З собою вона привезла українську пісню та мелодійну бандуру, що не давала забути рідний край. Соломія свої дітям дала імена батьків – Уляна та Роман, аби ті знали, як вона їх любить і цінує.

Якось, коли Соломія в черговий раз приїздила до батьків, хтось із знайомих її запитав:

– А ти хоч коли-небудь бачила рідну матір?

– Так, бачила ту жінку, що мене народила. Та моя рідна мама Уляна, одна, єдина.

Уляна чула ці слова і їй було приємно і спокійно на душі. Коли донька приїздила погостювати, та завжди була рада. І ніби оживала у ній гарна, привітна господиня, що так прагнула в усьому догодити.

Соломія щороку навідувала батьків, аж до їх останнього подиху. Провівши в останню дорогу, повернулася туди, куди закинула її доля. Правда, дехто не міг не обмовитися, що, мовляв, вигляділи, виростили батьки, а на старість zostалися одні.

Та хіба були вони одні?! Їх безмежно любила Соломія, ніколи не забувала, бо таких батьків забути не можна. Їхня безмежна любов не могла не передатися доньці, яка робила її щасливою.

Тож нехай і Господь благословить вас на щирю любов, бо щасливими можуть бути лише люблячі люди.

ГОСТИНЕЦЬ ДОЛІ

В одній молодій щасливій родині народилася бажана донечка. Дівчатко виділялося серед своїх однолітків не лише гарною вродою, але й поведінкою. Мала Катруся була чемною, спостережливою дівчинкою, цікавилась усім на світі. Дуже любила слухати казки, які їй читала на ніч мама. Ще до школи вміла читати. Тож вчилася добре. Батьки раділи, що Бог послав їм таке хороше дитя. Не зогледілися, як і школу закінчила. Паралельно дівчинка вчилася і в музичній.

Катруся була настільки домашньою дитиною, що не хотіла десь далеко від дому їхати. Тому вирішила навчатися далі у своєму місті. Здобувши вищу освіту, влаштувалася працювати у приватну фірму. Колектив був невеликий, але дисциплінований і згуртований. Катерина легко у ньому прижилася. Працювати у новому товаристві їй подобалося. Завідуючій фірмою Тетяні Федорівні Катя відразу сподобалася. Згодом стала її правою рукою. До думки дівчини та завжди прислухалася. Катя користувалася авторитетом в колективі. Вона це добре відчувала, але ніколи не зазнавалася. Працювалося їй комфортно.

Час минув. Дівчина стала ще вродливішою. Завжди гар-

но укладене волосся, зі смаком одягнена, вміру нанесений макіяж та приємна усмішка довершували її привабливу зовнішність. Не звернути на неї уваги міг лише незрячий.

Тетяна Федорівна радо зустрічала її на роботі, бо обидві першими приходили на фірму.

– Катю, ти могла б так рано не приходити.

– Що ви, Тетяно Федорівно, я рання пташка. Як почнеш, так і продовжиш.

– Та воно так. Вдалого тобі дня.

– І вам успіхів, Тетяно Федорівно.

Так розпочинався робочий день. Бували і виїзди в райони, виступи на семінарах, обмін досвідом. Багато де довелось побувати Катерині, навіть у закордонні відрядження їздила. Тетяна Федорівна була завжди задоволена її роботою і полюбила дівчину, мов свою дочку. Не завжди люди так зближуються.

На фірмі часто влаштовували корпоративи, на які запрошували представників інших фірм. Окрасою товариства, зазвичай, була Катерина. Серед запрошених якимсь був і Роман. Спершу, зачарований вродою Катерини, він забув навіть чого сюди прийшов. Та прийшов недаремно. Він відразу поклав на дівчину око та все побоювався, що хтось випередить його.

Роман підійшов до Тетяни Федорівни, привітався, торкнувся у розмові деяких виробничих питань і, ніби між іншим, поцікавився вродливою дівчиною у малиновій сукні.

– Тетяно Федорівно, а ця красуня з ваших?

– З наших. У нас колектив увесь, мов на підбір.

– Бачу, – не зводячи очей з Катерини, відповів Роман.

Тут і познайомились. Розпочалося усе з виробничих питань, а продовжилося особистим. Роман не міг собі дозволити, аби дівчина просто пішла. Тому, коли закінчився корпоратив, а дівчина була на ньому до кінця, Роман підійшов і промовив:

– Мабуть, нам по дорозі. Бачу, ви у моєму напрямку йдете.

– Можливо, – скупю кинула у відповідь дівчина, бо на таку розмову не очікувала.

– Ви не проти, коли складу вам компанію?

Катя ніяково знизала плечима.

– Ну й добре. Отож, згода.

Не поспішаючи, вони йшли додому. Власне, Роман Катерині теж сподобався. Високий, статний, смуглявий – типовий гуцул. Гомоніли про все і ні про що. Хлопець цікавився звідки та родом, де раніше працювала. Вона відповідала скупю:

– Все банально і просто – народилася, вчилася і працюю у цьому ж місті. Усе мені тут знайоме і рідне. Ото і все. А ви, Романе більше розкажете?

– Може, й більше. Родом з Гуцульщини, вчився в Києві, в університеті, сюди приїхав за направленням. У фірмі не так давно працюю.

Дійшовши до дверей Катиного будинку, довго не стояли, бо мама, побачивши дівчину, гукнула:

– Чого це ти затрималась? Я вже давно тебе виглядаю.

І вже навздогін їй Роман промовив:

– Катю, я хотів би з вами зустрітись, десь посиділи б чи в кіно сходили б. Ви не проти?

– Гаразд, – поспіхом погодилася дівчина і зникла за дверима.

Наступного дня підвечір Роман з квітами уже чекав Катерину біля її роботи. Вийшовши, вона була приємно вражена причепуреним красенем і букетом троянд. Вони посміхнулися одне одному, привіталися і пішли...

Відтоді зустрічалися часто. Яких тільки квітів Роман їй не дарував. Він умів сподобатися. І Катя закохалася. Першою, з ким могла поділитися своїми почуттями дівчина, була, звичайно, Тетяна Федорівна.

– Що можу тобі сказати – він вродливий. Знаю, де працює, а решта – то вже твоя справа, – сказала свою думку Федорівна.

Зустрічалися рік. Пішов уже й другий. Хлопець був одна галантність. Уважний, щедрий на подарунки, розсипався у компліментах, освідчувався у почуттях. Катерина довіряла йому в усьому. Якось, гуляючи в парку, Роман запросив Катю до себе на квартиру, яку знімав разом з товаришем неподалік. Дівчина вагалася, але Роман був таким переконливим у своїх добрих намірах, що вона погодилася:

– Добре, але ненадовго.

Товариша вдома не було. І Роман дав волю своїм пестощам та поцілункам.

– Катю, я кохаю тебе, ти мені віриш?

І дівчина, довіряючи сповна, не встояла перед його чарами.

Роман тішився, що Катя була незаймана. А саму Катерину переповняли якісь дивні почуття, вагання. Матері про те, що сталося, розповісти не могла, боялася її осуду. Вона у неї була жінкою суворих правил.

Минуло кілька місяців. Роман, ніби нічого й не трапилося, приходив, приносив квіти, освідчувався у вірності.

Зустрівшись у місті випадково, дівчина хотіла викликати його на розмову, запропонувала десь присісти.

– Я зараз поспішаю. Якось забіжу до тебе і поговоримо.

Катерина відчула якусь байдужість у поведінці коханого. І, аналізуючи усе в своїх думках, попленталася додому.

Зустрілися аж через два тижні.

– Романе, я вагітна. Що будемо робити?

– Я зараз тобі нічого сказати не можу. Їду завтра у від'їждження, а коли повернуся – усе обміркуємо.

І Роман поїхав. Як виявилося згодом, назавжди. Розраховався з роботи, своїх координат нікому не лишив.

Катя ходила сама не своя. Важко переживала зраду. Довго мовчала. Але що тут приховаєш? Невдовзі зайшла до Тетяни Федорівни в кабінет і розридалася, поділившись своїм становищем.

– Ну, це не найгірше в житті. Не вішай носа, – заспокоювала, як могла дівчину.

– Я не знаю, що мені робити.

– А що вагітні роблять? Народжують. І ти теж народиш.

Тетяна Федорівна обняла дівчину за плечі, пригорнула, мов доньку, пестила по голівці. Разом вирішили поговорити з Катариною матір'ю. Але та, зачувши таку новину, навіть слу-

хати не захотіла, лише обмовилася спересердя:

– Тобі це дитя зараз не треба. Матимеш сім'ю, отоді й народиш. І не вмовляйте мене. Сама винна.

Підтримувала дівчину лише Тетяна Федорівна, примовляючи, яка то неперевершена радість – материнство. Катерина перебувала немов між двох вогнів: адже мати навідріз відмовлялася прийняти і визнати ще ненароджене немовля.

Нарешті настали пологи, і Катерина розродилася здоровою дівчинкою. Мати таки змусила її залишити дитину у пологовому будинку. Давши їй своє ім'я, Катерина зважилася на такий непростий крок і залишила дівчинку.

Не раз по тому, прибита горем, поверталася до пологового, аби побачити свою крихітку. Та марно. Дитину удочерило бездітне подружжя. Дізналася лише, що сім'я була забезпечена, порядна. Навіть ім'я дівчинці залишили, не назвали по-своєму.

Катерина нічого про доньку не знала і знати не могла. Жила, мов заведена. Робота, дім. Ніхто більше не траплявся на її шляху, та і вона того не бажала. З часом помер батько, а потім і мати потрапила в автокатастрофу. Залишилася Катерина сама. Сум і каяття ятрили душу, не давали спокою.

А її донька, тим часом, і до школи пішла, і влюбові зростала. І зовсім не відала, що батьки їй не рідні по крові. Однак, раптово помирає мама Оля. І дівчинка зосталася з батьком Миколою. Важко було їм після такої втрати. Часто ходили на могилу, носили квіти, сумували. Повертаючись до порожньої хати, вправлялися по господарству.

По-своєму сумувала і Катерина старша. Якось запитала

у своєї найближчої людини Тетяни Федорівни:

– Як далі жити, не відаю. Може мені дитину з дитбудинку взяти?

– Послухай мене, Катерино, у моїх знайомих є товариш Микола, котрий овдовів. Має доньку – хороша дівчинка. Треба вас познайомити. Тож, якщо один одному будете до вподоби, то і доньку матимеш.

– Сама не знаю, – засумнівалася Катря.

Незадовго їх познайомили. Одружилися. Народили ще спільних дітей.

Тетяна Федорівна вже давно пішла на пенсію. Але Катерина була з нею завжди у тісному контакті. Розповідала усе, ділилася найсокровеннішим.

– Знаєте, Федорівно, як притулю до себе Катю, то не відчуваю, що вона мені не рідна дитина. Така, як і двоє меншеньких.

– Не відчуваєш, бо вона і є твоя. Мабуть, доля так розпорядилася, щоб ти її знайшла.

У німому запитанні Катерина гірко заплакала. А згодом і таємниця усиновлення її доньки вже не була таємницею. Вони гуртом раділи такому Божому дарунку.

Мабуть, у своїх молитвах та каяттях Катерина випросила прощення у Всевишнього. І він втамував назавжди той невимовний біль, залікував ту душевну рану, що ятрилася літами і не давала спокою. Але не завжди доля, що грає з вами у піжмурки, підносить такі гостинці.

ВИШНЕВИЙ ЦВІТ

Вишні того року цвіли, як ніколи. Здавалося, листя немає, один цвіт. Люди казали, що то на щасливий рік. Саме такої пори у селі напрочуд гарно. Молодь збирається у чиемусь дворі. Співають, жартують. Лавки килимками повистеляють і, вмостившись зручно, можуть так й до самого ранку просидіти.

Не раз у Ніни збиралося парубоцтво. А як набридне, то, мов те птаство, зриваються з місця й мерщій до клубу, на танці. Що то молодість! Хоч наступного дня й на роботу, веселилися до світанку.

Отак і Ніна, встає часто із заплющеними очима, не в змозі прогнати сон.

– Дивись, Ніночко, під ноги, бо ще бабахнешся, – застерігала її стара бабуся Марта.

– Ой, бабусю, я так хочу спати.

– Бачу, дитино, тому й застерігаю.

– Прямо не знаю, як вам спати не хочеться, бабуню?

– Коли мені було стільки років, як тобі, то я теж спати хотіла, – сказала Марта і вийшла у двір.

Ніна вмилась холодною водою і трохи прочумалась.

– Знаєте, бабусенько, я на других вечорницях так довго не сидітиму. Ну його! У мене в голові паморочиться.

– Ну-ну, Ніно, минеться та й знов заманеться. Заспокоїть тільки старість. Бо тоді у гості приходять безсоння, – примовляла баба Марта.

Збираючись похапцем, Ніна на ходу поснідала і побігла на роботу, бо уже кликали її дівчата. Вона була гарною дівкою: русьвоволосою, з рум'янцем на щоках та ще й з ямочками. Дуже любила одягатися у синьо-голубу в горошок сукню. Це були її любимі кольори, що так пасували.

Хлопці загравали, та дівчина не дуже звертала на них увагу. Однак, коли на вечорниці прийшов Дмитро, то її серце йойкнуло. Хлопець відразу їй сподобався, хоч нічим особливим не вирізнявся. Звичайний парубок, присадкуватий. Працював у місті. Жив на околиці села, тому у центрі з'являвся рідко. І на ці вечорниці потрапив випадково. Вони йому сподобалися. Не так самі, як Ніна. Отож став учащати. Інколи і на будні приходив. Усі вже стали помічати, що вони симпатизували одне одному.

Дмитро не став зволікати і хотів поговорити з батьками щодо сватання. Мати, як почула, то не на жарт збунтувалася. Ніяк не можна було її заспокоїти. Довелося довго вмовляти, доки, зрештою, дала згоду. З весіллям теж крутила і так, і сяк, поки не збавила оберти.

Весілля вийшло справне. Пішла Ніна у невістки, та батьків не забувала. Жили спочатку ніби й нічого. Але так тривало недовго. Дітей не було. Дмитро їздив у місто на роботу, а Ніна лишалася вдома із свекрами. Спочатку були якісь

недомовки, а потім – аби вислухала. І те не так, і се не так. Не так зварено, не так спечено. Прийде Дмитро з роботи, то має що вислуховувати. Спершу він не звертав уваги, а згодом прийняв сторону матері. Ніна з цим змиритися не могла. Прийде, бувало, до своїх батьків, наплачеться та й знову повертається до того осинового гнізда. Так тривало довго. Злагоди не було. Як діяти, Ніна не знала.

Але нарешті сталося те, чого так довго чекала: вона завагітніла. Зібравши свої пожитки, Ніна повернулася до батьків. Вони, звісно, переживали за доньку і достеменно не знали, що саме трапилось.

Ніна зізналася про свою вагітність. Одні родичі радили народжувати, інші – ні. А мати сказала: «Не хоче він моєї дитини, не треба нам і його нащадків». Ніна погодилася перервати вагітність, хоч і чекала ще пару днів, сподіваючись, що прийде Дмитро, вони помиряться і будуть жити, але не зі свекрами. Та Дмитро не з'являвся, і Ніна прийняла остаточне рішення.

Ще так пишно вишні не цвіли. У дворі було порожньо, як і на душі. До гурту молодих вона уже не йшла, бо дівочтво давно скінчилося.

Дмитро досить швидко одружився вдруге. А Нінина душа відболіла і сподівалася на краще. Ходила на роботу, поралася по господарству. Час поволі спливав.

Допоміг випадок. Неочікувано вона познайомилася з Андрієм, що проживав у сусідньому селі, а до них приїхав у справах. Ніна сподобалася йому з першого погляду. І вони побралися. Працювали разом, розуміли одне одного. Бог

подарував їм двох діток. Сім'я звела своє житло. Зажили спокійним життям, без сліз та ревнощів. Ніна нарешті відчула себе людиною – не просто жінкою, а щасливою жінкою.

Тож у деяких моментах сімейного життя, особливо це треба пам'ятати чоловікам, слід не лише шанувати своїх матерів, а керуватися власним розумом та почуттями, аби створити гарну родину і мати поряд люблячу половину, від якої завжди можна почути: «Я щаслива з тобою!».

УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ

Сімейне життя Ольги та Олексія розпочиналося з гучного весілля. Побралися у травні, коли довкола все буяло. День був погожим і теплим. Гостей було багато. А молодята – очей не відведеш, навіть схожими були: обоє світло-волосі. В Олексія – пишна шевелюра, в Олі – довга золота коса. В обох сині очі, мов небесна блакить. Весільний одяг мали вишуканий. Відразу і не скажеш, куди потрапив: на весілля чи у якесь казкове царство.

– Ото-то весілля, – говорила тітка Ліда Оліній мамі. – Я ще такого не бачила.

– То Олексій усе організував.

– Повезло тобі, Мар'яно, із зятем, не те, що мені. Моя Анька вже розлучається. Знайшла таке чучело у Запоріжжі, як на практиці була. Ой, моє горенько, ні жити, ні спровадити. Твоя то розумниця знала, кого вибирати. До школи разом ходили, за однією партою сиділи. Часом, як на дворі, бачу, ідуть разом, про щось балакають, він її сумку несе. Коли не глянеш, то завжди разом, аж любо глянути.

– Добре, але ще рано, Лідо, хвалитися, бо попереду ціле життя. От скоро поїдуть від мене. Відстань чимала, але туди

їх направили на роботу. Буду тільки до себе в гості виглядати.

– А я, Мар’яно, свого лайдака ніяк спровадити не годна. Нехай би їхав у своє Запоріжжя та дав нам спокій.

– Лідо, давай про інше. У мене весілля, доньку віддаю. Тож хочу, щоб у них усе добре склалося. Нехай і у твоєї Ані усе добре буде.

Мар’яна пригостила Ліду і пішла далі до гостей, аби кожному приділити увагу. Забава набирала обертів. На вулиці такого весілля сусіди не пам’ятали. Гуляли аж до самісінького ранку. А потім почали розходитися і роз’їжджатися, хто куди. До ма залишилися тільки батьки та діти.

Спершу навели лад у дворі. Трохи відпочивши після весільного гармидеру, стали обговорювати від’їзд молодих на нове місце проживання. Що на перших порах слід взяти з собою, аби легше було обживатися. Житлом їх забезпечать від роботи. Воно не зовсім, скажемо, але ж і не приватна квартира.

Молоді мали ще тиждень відпустки. Погостювали у батьків і поїхали. Усе у них ладилось. Незабаром Ольга завагітніла. Цій новині обоє раділи. На вихідні з’їздили до батьків, аби поділитися новиною. Олексій оберігав дружину, не давав нічого важкого робити. Навіть на базар бігав, стояв у чергах за продуктами, іноді навіть дещо готував сам.

Ось і з’явився на світ хлопчик Олег. Чоловік навіть пелюшки прав, бо ж памперсів у ті часи ще не було.

– Олю, який я радий, що ти мені сина подарувала. Це ж продовжувач нашого роду, правда? Придивись, він на мене

схожий.

– Авжеж, Олексію. А може у нас ще діти будуть, що то одна дитина?

– Олю, але одній дитині ми зможемо дати набагато більше. Хіба не так?

– Не будемо гадати, що краще і як краще. Життя покаже, – мовила дружина.

Хлопчик ріс, мов на дріжджах, здоровеньким і не був вередуном. Бабуся Мар'яна забрала його на деякий час до себе: на свіже повітря, на домашні харчі. А Ольга вийшла на роботу. Олексія підвищили на посаді, він отримав розкішну трикімнатну квартиру. А як облаштували нове помешкання, то й Олежку забрали. Влаштували у дитячий садок, щоб хлопчик звивав до колективу, бо ж через рік уже треба було йти до школи.

Згодом і машину придбали. Тепер до батьків їздити стало простіше, не те, що електричкою, особливо у спеку. Виходиш з вагона, ніби з-під душу, мокрий з голови до п'ят. Приїжджали завжди з гостинцями. Щось і собі від них візьмуть.

Олег пішов до першого класу. Школа була ніби по замовленню – поруч з їхнім будинком. Олексія знову підвищили по службі. У розпорядженні уже мав службове авто.

– Аби тільки не зазнався, – мовила Мар'яна до доньки.

– Та чого йому зазнаватися, мамо? Він такий же, як і був раніше.

– Дай, Боже, дочко, але буває і так, що часи міняються, і люди теж.

– Та ні, мамусю, у нас усе добре є, так і буде.

– Я б хотіла, щоб твої слова справдилися.

Воно ж і справді було добре. На роботу і з роботи – разом. І на відпочинок – усією сім'єю. Що ще потрібно?! Навіть маленька хмаринка не кидала своєї тіні на сім'ю.

Задумав Олексій придбати дачу, вірніше, побудувати. Бо, що не кажи, зведена власноруч більше до душі. Тож і зайнявся будівництвом. Завжди зайняті клопотами батьки і не помітили, як Олег став випускником. Старалися не нав'язувати сину своїх поглядів у виборі навчального закладу, поклалися на його уподобання. Єдиному сину не перечили, хоч у душі були не у захваті. А його вибором була «мореходка».

Настала мить від'їзду Олега на навчання. Ольга плакала, що син вирушав далеко від них, у чужу сторону. Олексій заспокоював дружину, аби так не побивалася, бо ж не від них одних діти їдуть туди навчатися. Вона ніби заспокоїлась, та почуття тривого не покидало її.

Олег таки вступив до «мореходки», провчився зо два роки і повернувся додому з підірваним здоров'ям. Виявляється там його добре побили. Такі у море не йдуть. Йдуть сильні та здорові.

Олег жив з батьками. Батько знайшов йому роботу, і він став «сухопутником». Олексій познайомив сина з Ніною, яка теж працювала у сфері торгово-ресторанного бізнесу. Непогана з виду, ровесниця. Після «мореходки» Олег батькові ні в чому не перечив. І коли той запропонував йому одружитися, погодився.

Відгуляли пишне весілля, забрали невістку у свою квартиру. Мати не помічала нічого такого, що могло б насторожити. Кожен був зайнятий своєю роботою. Жили мирно. Олексій, як та нишпорка, усе тримав під контролем. Підглядав, підслуховував.

Нінина рідня проживала у Криму, але це нікого не обходило до певного моменту. Якось Ольга після роботи зайшла до квартири і оніміла. Там ніби орда пройшла: всі шафи відкриті, усе цінне забране. Свекор з невісткою втекли до Криму. Такого від Олексія ніхто не очікував. Ольга ледь до пам'яті прийшла після такого стресу. Донедавна коханий чоловік наніс невиліковну рану і їй, і сину. Хіба зможе після цього Олег комусь вірити?!

Ольга ж мужньо зносила такий удар, підтримувала сина, бо хто ж, як не мати, підставить плече. Потрібен був час, аби загоїлися душевні рани. Відвідували бабусю Мар'яну та діда Івана. І хоч ті були уже в літах, та їхнє тепле ставлення до доньки і онука приносило хоч якусь розраду.

З часом з'ясувалося, що та підставна невістка була Олексієвою коханкою вже багато літ, про що Ольга, звісно, не здогадувалася. Про такі новини дружина завжди дізнається в останню чергу. «От тобі і любов до останнього подиху, – говорила Ольга. – Хіба ж можна щось передбачити? Ні. У мене лише одне бажання – оздоровити сина, а решта – у Божих руках».

З часом Ольга змиралася з долею. Вона приділяла максимум уваги Олегові, здоров'я якого трохи покращилось. Він часто їй казав: «Мамо, яка ти в мене хороша». І їй вистачало цих слів.

Минуло майже чотири роки, як їх залишив Олексій. Збираючись на роботу, Ольга гукнула сина, аби поспішив до сніданку, бо їй потрібно бути там раніше.

– Послухай, хочу тобі сон свій розповісти.

– Хвилинку, я уже йду.

– Олежку, присядь. Ти знаєш, мені батько приснився. Він просив його забрати.

– А ти що?

– А я йому кажу, що ти ж шукав кращого місця. А він мені у відповідь, мовляв, не може там більше бути, аби простили і забрали. До чого б це, сину?

І тут задзвонив телефон. Телефонувала Ніна і сповістила, що Олексій помер – інсульт.

– От бачиш, Олеже, сон в руку. Тому і додому просився. Я заберу його, нехай у своїй землі спочиває.

Ольга привезла тіло чоловіка з Криму, поховала на місцевому кладовищі і пробачила йому все. Пригадалося усе добре, що для них зробив, яким був у родині, допоки не з'явилася розлучниця, а він втратив здоровий глузд.

Отож, як мовиться, на чужому нещасті не матимеш щастя. Бо украдене, воно довго не триває, обов'язково за все доведеться платити...

СТАРИЙ ШКОРБАН

Павло народився у передмісті Львова. А тому, коли закінчив школу, то й навчання продовжив у ньому, нікуди далеко зі свого краю їхати не хотів. «Бо хіба ж є краще місто, ніж наше. Все одно, що музей під відкритим небом, – так подумки повторював собі не раз. – Дуже люблю і завжди любитиму». Це повторював не раз і своїм друзям, яких мав багато. За вдачею був товариським. В інституті з ним вчилося чимало студентів з різних областей, які пізніше роз'їхалися по всій Україні і за її межі. З багатьма листувався. Сам же залишився працювати у Львові. Його характеризували, як хлопця розбитного. Про таких кажуть: де посій, там і виродиться.

– І як ти, сину, кругом встигаєш? – запитувала мати.

– Не знаю, мамусю, просто я у вас «така особлива дитина».

– Дивися, «особлива дитино», щоб нічого дурного не накоїв, трохи, Павле, пригальмовуй, бо я за тебе переживаю. Не була б я твоя мати.

– Не хвилюйтеся, мамо, усе буде гаразд.

– Коли ти, Павле, з роботи вчасно повертаєшся, то я спокійна. А коли ні – не можу очей зімкнути. Пошкодуй мене.

– Обіцяю.

Після тієї розмови Павло кілька днів дотримував слова, а потім – знову за своє.

Мати порається і в хаті, і в городі. Батько, як приходить з роботи, допомагає по господарству. А Павло, мов той вітер.

– Сину, що ти за непослух такий? Дивись, скільки роботи, я ж з усім справитися не можу, – не раз казала йому мати.

– Я все зроблю, що скажете, – відповідав.

Мати не раз наказувала, перераховуючи, що треба зробити. Павло, не огризаючись, спокійно брався до роботи. У його руках все горіло. Вмів усе: і по дереву, і по металу, щось полагодити – в одну мить. Ніхто його не вчив, та був спостережливим, досить один раз побачити і цього вистачало. Мати раділа, що син усе вміє робити. «Що умієш, те за плечима не носиш», – часто казала вона.

Катерина любила свого сина. Він у них з Петром був один. Тож і всі надії на нього покладали. Не раз думала: «Хай би одружився, може б так не вештався. Вже ж три роки, як закінчив вчитися, має роботу, то міг би й женитися». Та син про свої наміри матері не сповіщав.

Павло не був обділений увагою дівчат. Крутив їм голови і тепер крутить. Непогані на роботі є дівчата, та... Добре, що хоч з роботою усе гаразд. За раціоналізаторство та нововведення, запропоновані ним і що не могло не позначитися на виробництві, Павла підвищили у посаді.

Та одного разу Павло випадково зустрів давню знайому – Галину. Вона щойно закінчила медінститут і теж працювала у Львові. Він її мало знав. Позналилися якось на

новорічному вечорі, де Павло був зі своїм шкільним товаришем Степаном. Той навчався на факультеті педіатрії, де і Галя вчилася. А коли обмінялися з дівчиною словами, вона його пригадала. З часу їх першого знайомства минуло два роки. Дівчина стала просто красунею. Павло навіть подумав, як міг її не запримітити раніше. Галина мала спокійний характер, була небагатослівною.

Довго поговорити їм не вдалося, бо Галя мала їхати до батьків, аби поділитися своєю радістю – стала лікарем. До відходу маршрутки залишалися лічені хвилини. Павло делікатно попросив у дівчини номер телефону. Вона продиктувала і пішла на посадкову платформу.

Вже за кілька днів він їй подзвонив. Дівчина саме збиралася їхати до Львова. Павло зустрів її на вокзалі, допоміг нести сумку. Відтоді стали зустрічатися. Хлопець помітив, що подобається дівчині. Їх романтичні побачення тривали рік. Павло так звик до них, що вже просто не знав, як бути без Галини. І він освідчився їй. Дівчина погодилася стати його нареченою.

Павлова мати не могла впізнати сина – так змінився в кращу сторону, прямо тобі взірець. Стільки уваги приділяв Галині, що й не розказати. Справили весілля. Свекри були задоволені зятем. А свекруха інакше, як донечкою, невістку не називала. Молоді оселилися у другій половині батьківського будинку. Жили добре. А коли з'явилися діти, Павлова мати пилинки з них здувала, в усьому допомагала. Коли синовчкам виповнилося по 10 і 11 років, Бог послав ще й донечку Даринку, що хвостиком бігала за Миколкою та Дмитриком.

Збігав час. Виросли діти, постаріли батьки. Щось і Галя стала хворіти. Павло став затримуватися на роботі, часто повертався на підпитку. І чим далі, тим гірше. Мати не знаходила собі місця, батько лише головою хитав. Та синові було до всього байдуже.

Якось зайшов провідати родичів двоюрідний Павлів брат Орест. Він був бажаним гостем. Пообідали, зав'язалася розмова. Павлова мати не стрималась і заплакала.

– Тітко Катерино, чого це ви? – запитав Орест. – Не плачте.

– Чого ж тут не заплачеш, дитино. Павло геть здурів. Галя прихворіла, а він хати не тримається, нічого не допомагає, грошей не приносить, ще й пити почав.

– А Галя що?

– Хіба не знаєш? Вона нікому нічого поганого в родині не зробила. Йому ж і слова проти не сказала. Усе розуміє і на очах чахне.

– Тьотю, я поговорю з Павлом, не хвилюйтеся.

Надійшов Павло. Ніякий. Орест все-таки вирішив з ним поговорити, але не за келішком горілки, бо свою дозу він вже прийняв, навіть більше. Вийшли на веранду, де довго говорили. Павло зізнався, що має молоду коханку і хоче з нею жити. Тож хай ніхто цьому не суперечить.

– Павле, а як же Галя? Вона ж у тебе, як янгол. Таку дружину тільки пошукати. Невже можеш так підло вчинити.

– Я не буду більше на цю тему говорити. Вирішив – і все...

Ні на які більше вмовляння Ореста Павло не реагував.

А через деякий час він залишив родину та з новою обраницею поїхав на Рівненщину. Доброго житла не мали, бо не вистачало грошей. Купили невеличку стару хатинку, в якій недавно померла стара баба, і стали обживатися. Пенсія невелика, умови не львівські, туалет на вулиці. Хлівець невеликий, клаптик городу, пару яблунь – от і все обійстя. Зате молода жінка.

Несподівано став втрачати здоров'я. І душевного спокою не мав. Втратив і друзів, і родичів. Хатина їхня стояла на віддалі, мов на хуторі. Навіть до магазину далеко. Та він нікуди й не ходив. Сидить собі під хатою, коли тепло, та думу свою гадає, все порівнює, як з сім'єю жив, і як нині. Подумував уже повернутися до рідні, та гординя не дозволяє. Батьки усі статки переписали на невістку, яку невісткою навіть не називали, а лише донечкою. Галя ж одужала, дала толк дітям, доглянула батьків. За втраченим не плакала, лиш зрідка пощимувало серце.

Далеко від свого першого дому плакав Павло, але так, щоб ніхто не бачив, навіть нинішня дружина. Хотілося тепла і любові, а натомість терпів лише образи та грубість. Ніла навіть їсти йому днями не варила. «Їдь додому, хай тобі там варять, а мені нема коли», – кидала спересердя. Була ще тією грубіянкою. Павло зовсім осунувся, обріс щетиною, мов столітній дід, стали боліти ноги, відняло руку. Якби й хотів до своїх поїхати, то не в змозі був.

На тому проклятому для нього хуторі вони зовсім мало прожили. Мабуть у тюрмі умови були ліпшими. Серце не витримало болю та розпачу і зупинилося. Ніла дала знати

синові про смерть батька. Приїхали брат Орест та старший син. Провели в інший світ. Навіть людей на похороні не було. Поховали в чужій землі, серед чужих.

Відразу після похорон Ніла продала ту хатинку і поїхала за новим щастям. На цей раз, мабуть, молодшого обранця шукати, бо Павла завжди називала «старим шкорбаном».

Як часто можна зруйнувати те, що несе щастя і радість, благополуччя – родинне гніздо, подароване Господом. І сердечний та душевний біль, що зостається після усвідомлення тієї руйнації, не втамуєш нічим. Від нього немає ліків...

ЗЛОЧИН І КАРА

Баба Текля жила під самісіньким лісом. У старій невеличкій хатині, яку ще батьки збудували. А які ті хати були: під стріхою, з маленькими віконцями. До жінки у прийоми пристав Ілько з сусіднього села. Добрий був чоловік, в усьому між собою ладили. Разом працювали. Із сусідами не сварилися, часто ходили один до одного в гості.

Ліс оберігав їх спокій, дарував чисте повітря і затишок. Поступово усе змінювалося. Молодші перебралися в село. Залишилися лише старші люди, які не хотіли залишати осілі місця. Там же і в інший світ відходили. Ілько теж там же представився. Ніби й здоровий чолов'яга був, ні на що не скаржився. Та осінь була холодною. Він саме повертався додому від своєї рідні і потрапив під дощ. Лило, мов з відра. Промок до нитки. Прийшов і зліг. Текля біля нього ходила, як біля малої дитини, але виходити так і не змогла. Побивалася за ним довго. Та треба було якось жити.

Часто сусіди бачили, як ходила вона до лісу. Назбирає сухостою та й повертається. Палити було нічим, але ліс поряд – тільки не лінуйся. Мала немудру господарку: пару курок у клітці, бо лиси підбиралися і могли забрати, козу і

поросятко.

До церкви було далеко, тому ходила лише на великі свята. Знайомі питали:

– Текле, як ти там біля того лісу живеш?

– От живу, як прийдеться, – відповідала.

– Ти б у село перебралась. Дивись, скільки твоїх сусідів переселились і не шкодують.

– Куди мені уже переходить, хіба на цвинтар. Допомогти нікому, грошей не маю, дітей Бог не дав. Зачини ту мазанку, то вона у всі боки роз'їдеться. Уже й стріха протікає. Був би мій Ілько, було б по-іншому, а як немає, то й говорити нема про що, – мовила Текля Палііха.

Не любила вона заводити таку мову з тими цікавими, та інколи доводилося. Уже біля неї не було жодної хати, де хтось би жив. Трохи далі були, а ще далі – пустки. Текля звикла до самотності і не боялася нікого, бо знала усіх, хто там проживав. А чужі у таку далечінь не заглядали.

Бувало, наносить хмизу, щоб було чим розпалити. Хату обкладе кукурудзинням, то так і зимує. А як прийде літо, то пораяється на городі. З нього й живе. Ще – з лісу. Назбирає ягід, зробить настоянку, а як почнуться гриби, то Теклі вдома і не застанеш.

– Нащо вам стільки грибів? – запитують знайомі.

– Це, як нести – то кошик, а висушиш – то пригорща, – відповідала.

Сусіди її любили, бо була спокійною, щирою, нікого не зачіпала і не сварилася. Тільки вже не зосталося тих, що любили. От Степан, коли переїздив у село з родиною, а було у

нього повно всякої живності, пропонував:

– Хочу вам, бабо Текле, подарунок зробити. Ви мені й за дітьми приглядали, коли треба було. І не чужа нам.

– Дякую, Степане, мені нічого не треба, я ж одна.

– Зачекайте, зараз буду у вас.

І що ви думаєте, приніс бабі невеличке поросятко.

– Чим же я його годуватиму?

І Степан приніс мішок товчі та кукурудзяного зерна.

– Маєте козу, то дасте молока, матимете і сало, і м'ясо. А в лісі і зілля, і кропива – буде чим годувати. Ще й і я, бабусю, приїду до вас на свіжину.

– Ну, нехай уже так і буде, – мовила стара.

Хоч і важкувато Теклі було, та помалу шкорбалась. Добре, що хоч коза гарно доїлася. Одним порослям більше, одним менше... Вигодувала. Сусід, що жив за пару хат, почав вчашати до Паліїхи. Інколи гній відкине, то баба й обідать дасть. У неї завжди на припічку щось варене в горшку стояло. Ото й поділиться з Грицьом. Він то був хлопець непутящий. Якщо у когось чогось не ставало, то знали – його рук діло. Але там, на хуторі, не було вже що брати. Якось він до баби казав:

– Уже ваші поросята гарно підросли.

– Та вирости. Але ще трохи підгокую, харч є.

На тому і завершилася розмова.

Десь через тиждень Гриць заглянув у хлів, а більшої свині вже не було.

– А де свиня, бабо?

– Приїхав заготівельник і забрав, – відповіла Текля. –

Гроші треба, хата ось тече, щось треба робити.

– Так-так, – якось понуро промурчав Грицько.

І в нього визрів план: а чом же не розжитися тими грошима. Не інакше, як чорт спокушав, нашіптуючи ту думку на вухо.

Текля, як вмощувалася спати, бувало, зачиняє двері, часом забуде. Ніхто ж не ходить тут. Цим Грицько і скористався. Дочекався незамкнених дверей і став шнирити, шукаючи грошей. Та їх ніде не було. «Ото біда буде як баба прокинется», – думав. Він узяв подушечку і накрив бабі голову. Текля й віддала Богові душу. Грицько, гадаючи, що знайде гроші, тішився: буде за що випити. Але грошей так і не знайшов, перевернувши все догори дном. На нього напала злість: «Як це, усе обшнирив і нічого не знайшов?»

За кілька днів сусіди, не бачивши Теклі на подвір'ї, навідалися до хати. Та й живність кричала, бо голодна була. Знайшли Теклю мертвою. Викликали міліцію. Та відразу до Грицька. Добре натиснули, допитуючи, і він в усьому зізнався. А на слідчому експерименті усе й показав, як воно було. Поняті відсунули дерев'яний стіл, бо хотіли сісти на лаву. Та коли підняли його, то з-під ніжки показали гроші. Зуміла стара гроші зберегти, та не вберегла власного життя.

Грицька забрали до міліції. Після суду його вже на хуторі ніхто не бачив. Чи відбув він покарання, чи ні – цього ніхто не знає. Але попереду неодмінно буде ще суд Божий, де відповісти доведеться сповна.

ДОЛЮ НЕ ОБІЙДЕШ

Дві молоді медсестри, яких доля звела у заводській амбулаторії, після призначення на роботу оселилися у робітничому гуртожитку. Софія і Галина проживали в одній кімнаті, тож дуже швидко здружилися.

Одного вечора вони почули, як хтось тарабанить у вікно. Підійшли ближче. Простір, осяяний блискавицею, висвітив вербу, що давно росла під вікнами гуртожитку. Віття було настільки довгим, що під силою вітру діставало аж до вікон і стукало у шибки.

– А я чула, що коли гілля у вікно стукає, то до якоїсь новини, – мовила Софія.

– Я такого не знаю. Це там у вас, на Поліссі, багато всього знають, містики тьма, мені одна одnogрупниця розповідала. Вона родом з поліської глибинки. Може й ти, Соню, щось знаєш?

– Нічого я не знаю.

Дощ закінчився. На вулиці стихилося. Чимало вербового листя, обірваного вітром, встеляло асфальт. Дівчата, заспокоївшись, вмостилися у своїх ліжках і міцно заснули. Вранці, швиденько зібравшись, попрямували до службово-

го автобуса, який щодня відвозив на завод. Це був звичний робочий маршрут.

Одного разу на роботі Соня познайомилася з Олегом, котрий працював у будівельній бригаді. Спочатку, коли-не-коли пересікалися на заводі, а потім стали зустрічатися. Кілька разів він навіть у гуртожиток заходив. Якось у вихідний день, коли стояла чудова погода, Олег вирішив запросити Софію погуляти в парку. Але вдома її не застав. Вона поїхала до батьків. Знайомі якраз їхали машиною прямісінько у її село, тож і скористалася такою можливістю.

Про свій план дівчина не повідомила хлопця. Та один він не залишився.

Подруга Галина швидко зорієнтувалася:

– Олеже, то ходімо разом погуляємо. А може, в кіно сходимо, якщо хочеш.

І Олег погодився. Час провели чудово. Галя була комунікабельна, повна Софіїна протилежність. Та ж тихенька, небагатослівна, обережна у висловлюваннях. Хлопцеві було з нею комфортно, то і не шкодував, що Софії немає.

Коли Соня повернулася, то відчула відчуженість у стосунках з Олегом. Він же потай зустрічався з Галиною. А коли наступного разу Софія знову поїхала до батьків, у Галі були розв'язані руки. Гуляли містом допізна. У гуртожиток повернулися далеко запівніч. Випили по чашці чаю і Олег збирався йти. Та у дівчини були інші плани. Обнявши за шию, вона гаряче поцілувала хлопця. І вони поринули у свої почуття.

Галині подобався Олег, марила ним. Та не все так просто складалося. Він не служив у війську, мав відстрочку. Та

термін вийшов, і він пішов служити. У пам'яті залишилися лише приємні спогади від тих зустрічей.

Відслуживши, Олег повернувся у своє село. Там зустрів вродливу, молоду, привабливу дівчину, сестру свого товариша Карпа. Вирішив одружитися. Батьки раділи вибору сина. Дівчина зі свого села, з хорошої сім'ї.

Молоді прожили два роки, та дітей не було. Вирішили поїхати і проконсультуватися зі спеціалістами. Вранці, збираючись в дорогу, Катя мовила Олегові:

– Мені наснився сьогодні недобрий сон про нас з тобою.

– А що ж такого тобі приснилось?

– Не казатиму, бо кажуть, що до обіду не треба розповідати.

– Ну, хай буде по-твоєму, – погодився Олег, – розповіси, коли повернемося.

Перед самісінькими воротами, коли виїжджали, дорогу перебіг чорний кіт Циган. Та так, що ледве під колеса не потрапив. Добре, що Олег умів добре водити машину. Ніколи не сідав за кермо напідпитку, не їздив ночами, завжди перевіряв авто на справність, а про перевищення швидкості чи порушення правил і мови не могло бути.

Та не знаєш, де на тебе біда чекає. Перед самісіньким обласним центром на зустрічну смугу вилетіла вантажівка. Від лобового зіткнення Катерина загинула на місці, а Олега з травмами та посіченим склом обличчям забрали до лікарні. Не скоро він повернувся додому. Були операції, тривала реабілітація. Коли повернувся, все нагадувало про минуле сімейне життя, спокою не знаходив, журився. Батьки теж переживали за сина, але пособити нічим не могли.

У неділю до Олега зайшов товариш і з порога запропонував:

– Друже, ми їдемо до Польщі, давай з нами.

– Та я вже не такий мастак, як був раніше.

– Та ти ж з нами. Допоможемо, якщо треба буде. Та й обстановку поміняєш.

– Може й справді спробувати...

Вже за тиждень він з бригадою відбув до Польщі. Робота не була для нього важкою. Будували теплиці. Невдовзі мали повертатися назад. Та Олег вирішив ще залишитися. Саме починався сезон збору полуниць. Хлопці не заперечували і поїхали додому.

Олег, зустрівшись з такими ж заробітчанами, як і сам, поринув у роботу. Якось під час обідньої перерви він познайомився із симпатичною білявкою. На столі завжди стояли ягоди. Він, взявши одну, простягнув дівчині:

– Візьми полуничку.

Вона йому:

– А тобі вишеньку.

Олег враз збагнув, що він ці слова уже чув.

– А звідки ти?

– З Волині.

– А звати як?

– Галя.

І він пригадав ту Галину з робітничого гуртожитку. Тільки ця білявка була перефарбована, а та – темноволоса.

– Ти мене, мабуть, не впізнала? Я Олег, той самий, котрого ти не хотіла випускати зі своїх обіймів.

Вони обнялися, шкодуючи за минулими втраченими роками.

– Бачиш, Галю, який я гарний став після аварії.

– Та це лише трішечки і то з одного боку.

– А ти як жила?

– Жили з батьками. Та вирішила підзаробити, а він їхати не міг.

– То тебе послав, жінку? – аж засіпався Олег.

– Він не міг їхати, Олеже, бо ще маленький. Це наш з тобою син. Пам’ятаєш ту ніч. Вона і подарувала нам сина.

– То як його звати?

– Олег, як і тата.

– Прости, Галинко, тисячу разів пробач. Чого мовчала? Я хочу його бачити вже. Ось ягоду дозбираємо...

– А я тобі фото покажу, – і подала телефон із зображенням малого.

Він дивився на фото і подумки просив у сина пробачення, що ріс без нього. Непрохана сльоза скотилася щокою.

– А мене ти приймеш, такого негарного?

– Прийму і все життя любитиму.

Сезон збору ягід закінчився. Галина з Олегом накупили гостинців. Найбільше – Олегу меншому. На них чекала рідна Волинь. Тоді й батьки Галі довідалися, хто такий Олег і чому внук теж так зветься. Доля сама розпорядилася їх подальшим життям, об’єднавши у щасливу родину.

Недаремно в народі кажуть, що долю не обійдеш. Так і у нашому випадку. Що благословенне Богом, те все одно прийде до тебе і постукає у двері.

І, зазвичай, у любові та щасті життя здаватиметься раєм.

БЕЗ ПРАВА НА ЗАБУТТЯ

Живімо спогадами сивочолих ветеранів, котрих так мало залишилося серед живих. Більшість відійшла в інший світ. Котрі ще живі, на великі державні свята одягають свої нагороди і згадують свою молодість, грізні роки війни. Пригадують бойових побратимів, які боронили свій рідний край від лихого і лютого ворога, котрий приніс людям горе, сльози і непоправні втрати. Довгоочікуваний мир був здобутий дорогою ціною.

Багато десятиліть ми жили під мирним небом. Та війна на сході змусила взятися до зброї навіть юних вояків. Скільки їх уже загинуло, боронячи свій край. Земле українська, скільки ти перенесла страждань, чому така ласа для чужинців?! Усе, що з тобою було, ми пам'ятаємо, бо ми тебе любимо.

Любив свою рідну українську землю і Іван Андрійович Коваль, житель села Велика Омеляна, із яким мені довелося познайомитися багато років тому. Нині він спочиває на сільському цвинтарі, поряд з ним – супутниця його життя дружина Марзія Олександрівна Коваль. Спогади про нашу першу зустріч запали мені в душу і я через роки хочу сказа-

ти: «Люди, почуйте сказане ветераном і бережіть мир!»

У ошатній оселі Івана Андрійовича ми зустрілися не випадково. Розмова була хвилюючою, бо була переповнена його пережитими спогадами. Згадати ж було про що. Пам'ять його зберегла спогади про ту страшну війну. Слухаючи їх, здавалося, що читаєш книгу життя людини, котра, переживши усі лихоліття, залишилася жити.

Народився він на Хмельниччині у 1924 році. До сімнадцяти років працював у колгоспі. Сім'я була багатодітною, жили бідно, навіть хліб їли рідко. Що таке цукор – Іван Андрійович не знав. Чай пив з цукровим буряком. Ще до всього рано помер батько. А у своїх сімнадцять Іван Коваль був вивезений до Німеччини.

У цьому ж селі по сусідству жив його двоюрідний брат Володимир. Він добре знав німецьку мову. І коли у село прийшли німці, Володимир став працювати помічником гебітскомісара (керівника адміністрації округу) – перекладачем. Коли ж розпочалося масове вивезення молоді до Німеччини, Іван звернувся до брата, аби той допоміг йому залишитися в селі. Володимир зробив помітку у своєму записнику – Коваль. Ніхто не знав про його зв'язки з партизанами. Але, коли Володимир убив кількох німецьких офіцерів, його викрили. Тоді і записник знайшли з позначкою Коваль.

Івана відразу ж відправили до Німеччини. Він працював у фірмі Германа Бруха в Дортмунді. Це був військовий завод, де виготовляли деталі до літаків «Фоккевульф-190». Іван Андрійович часто бував вдома у майстра-німця, але не

знав, що той був членом підпільної організації «Червона капела».

За підпіллям слідкувало гестапо. Іван Коваль мимоволі став зв'язковим підпільної організації. Він навіть не віддав, що потрапив у поле зору гестапівців. Одного разу серед ночі його арештували. Далі була Дортмундська в'язниця, а потім концтабір Бухенвальд. Йому оголосили вирок: смертна кара. Та, оскільки Іван був неповнолітнім, її замінили на довічне утримання у концентраційних таборах.

У Бухенвальді знаходилися політичні та радянські офіцери. Там він і побачив Ернста Тельмана, до якого приїздили Гітлер, Кальтенбрунер, Борман, Гімлер. Пізніше Івана Андрійовича переводять у табір Саксенгаузен. Саме у цьому таборі загинув генерал Карбишев. Його у мороз прив'язали до стовпа і обливали водою. Наступним став табір Берген-Бельзен. Це був не робочий табір, там масово знищували людей. Іван Андрійович згадував:

– В усьому світі Берген-Бельзен заслужив «слави» підступних злочинів, які звершувалися нацистами та їх спільниками, принісши незмірне горе жителям Європи. Коли ми пройшли повз браму, то опинилися поза межею життя і часу. Не було на що орієнтуватися, і сподіватися також. Хто потрапляв до цього концтабору, фактично опинявся у пеклі. У перші місяці 1945 року тут загинуло 35 тисяч бранців.

15 квітня англійські солдати, звільняючи полонених, були приголомшені побаченим. Радянські полонені знаходилися тут ще з 1941 року. Нехтуючи міжнародними конвенціями, нацисти піддавали їх нелюдським тортурам. Про це засвідчує братська могила на його території.

Відразу після звільнення англійські частини спалили бараки, аби запобігти поширенню інфекцій. На день звільнення у таборі перебувало 13 тисяч осіб, ослаблених, знесилених від голоду, спраги та хвороб. Лише згодом, трохи оговтавшись, вони змогли розповісти про усі злочинства фашистів. Саме у підвалах табору у полонених забирали кров, знімали шкіру, з якої шили дамські сумочки, м'ясо йшло на виготовлення мила, а кістки – на добриво, фасуючи по 5-10 кг. Пережити було важко згадувати, але про нього обов'язково мали дізнатися наступні покоління.

Відразу знищити усіх нацисти не могли, бо у Берген-Бельзені крематорій був невеликим. Нерухомих перекладали дровами у штабелі висотою до двох метрів, поливали соляркою і відправляли у піч. А потім бульдозер згортав попіл у ями, їх засипали землею і висаджували квіти. У один з таких штабелів і потрапив Іван Андрійович. Але йому вдалося вижити. Саме тоді розпочалася злива, що завадила горінню. У цей час до табору уже підходили англійські частини.

І хоч давно відлунала Друга світова війна та настав довгоочікуваний мир, важкі і болючі спогади спалахували у пам'яті Івана Ковалю. Ті жахіття він не забував до останнього свого подиху.

Після війни Іван Андрійович закінчив Одеський інститут інженерів залізничного транспорту. Довгий час працював головним інженером на будівництві елеваторів, був начальником ПМК та спеціалізованого монтажно-будівельного управління. Останні роки проживав у с. Велика Омеляна, бажаючи тиші та спокою.

Ще на якусь мить повернемося до концтабору Берген-Бельзен. На місці його розташування після війни звели великий Європейський меморіал, обеліск і стіну з прізвищами загиблих. Там створено музей-пам'ятник жертвам фашизму у Нижній Саксонії, де знайшов своє прізвище й Іван Андрійович.

Збираючи матеріали для музею, представники Німеччини побували в Україні. Разом зі службою розшуку людей знаходили родини полонених. Таким чином, через сестру Івана Андрійовича Марію Калишникову, його засвідчили серед живих, хоч ім'я і викарбуване на пам'ятнику на території концтабору. У 1960 році там відкрили архів, який доповнив жахливу історію злодіянь.

У 2000 році Івана Ковалю запросили у Нижню Саксонію на святкування Дня Перемоги. Його життя – це історія життя людини-легенди. Війна, котру він пережив, була подвигом нашого народу в ім'я Вітчизни. Тож шануймо тих, хто боронив нашу землю і бережімо її нині. Ніщо не повинно бути забутим. Не забував ті лихоліття Іван Коваль – в'язень Бухенвальду за № 2889 та Берген-Бельзена за № 68000/366.

Історія не має права на забуття.

ЛИХІ СЛОВА

Колись біля Христининої з Терентієм хати росло дуже багато квітів. Вони радували око не одного перехожого. А біля самісінького порога ріс кущ калини, трохи далі – два кущі бузку з білими та фіолетовими суцвіттями. Коли усе зацвітало, почувала себе, неначе в раю. Такої краси як у Христини не було більше ні в кого.

Любувався й Терешко тими квітами, заодно пригадував свою матір Марту. Коли хлопець став парубкувати, то його мама казала: «Чого тобі, синку, ходити туди-сюди, брав би собі за жінку Христину Василеву, вона вся у свою матір Марію, гарну господиню матимеш». Терешко подумав, зустрівся з Христиною пару вечорів та й заслав сватів. Їй було лише сімнадцять, але дала згоду на заміжжя, перев'язавши жениха хусткою. Після весілля він забрав молоду дружину у свою родину. Жили у злагоді, невістку усі любили. А за рік і донечка Софійка народилася. Біля неї усі бігали. Дівчинка була гарненька та спокійна, як і тато.

Якось батьки, порадившись, запропонували молодим побудувати для них хату.

– Ми не проти, щоб ви жили з нами. Але своя хата –

то велике діло. З будівництвом допоможемо. А ви живіть з нами, доки не зробимо хату під ключ, – сказав батько і теплим поглядом окинув дітей.

Невістка, знизавши плечима, відповіла:

– Як Терентій скаже, так і буде.

– Я не проти, – підтримав пропозицію син.

Отож навесні привезли камінь, згасили вапно, заготовили деревину. Восени залили фундамент. Пособили і родичі. Усе було готове для будівництва. У ті часи не кожен міг звести кам'яницю. Поступово робота йшла. На Покрову вже готувалися до входин.

Уже й Софійка підросла, бігала за мамою хвостиком. Раділа Христина: вона, така молода, буде господиню у власній оселі. Хату освятили. Свекри благословили на самостійне життя. Терентій став заводити худобу, батько дав пару коней. Та й стали господарювати. Терентій завжди радився з дружиною, а тому всі питання вирішували спільно. Хоча бувало й так, що Христина йому говорила: «Запитай у батьків, вони, я думаю, краще знають».

Минали роки, господарство розросталося. Поблизу хати батьки вділили їм города. Бувало, Христина насадить всякої всячини, по капусті ще й чорнобривців насіє, а по цибулі зрідка айстрів. Люди не раз свекрусі казали:

– То треба ж таку невістку відшукати. Молода, а таки вправна.

– Видно, так Бог дав, – відповідала та.

А воно таки правда, бо весь город квітував, ніде ні зілинки не найдеш. Прямісінько, як на виставці.

Згодом батьки ослабли. Та Христина з Терентієм не залишали їх, в усьому допомагали. Терентій був єдиною пізньою дитиною у них.

Софійку теж до роботи привчали. Коли у мами не було часу до свекрів сходити, то їх відвідувала онука. Христина з Терентієм прагнули мати ще дітей, та їх не було. Уже, будучи в літах Бог послав їм синочка. Раділи, мовляв, надія на старість.

Згодом Софію віддали заміж, внуків діждали. А Роман був ще зовсім маленький. «Нічого, виросте...», – не раз промовляла мати.

Не стало Терентієвих батьків. Постаріли і Христина з чоловіком, але жили, як у перші дні після весілля. Та горе не минуло родини. Померла донька Софія. Батьків не полишав нестерпний біль втрати, аж почорніли. А тут і Терентій захворів, сумуючи за донькою.

– Як же ми будемо без неї жити? – запитувала Христя.

– Не знаю, – відповідав чоловік. – Треба сина женить, поки ще живемо, бо надовго сили не хватить.

Роман уже парубкував. Вподобав Катерину з сусіднього села. Однак не був певен, чи сам подобається дівчині. Але часті побачення самі відповіли на це запитання. Роман освідчився Катрі, і вона дала згоду. Справили весілля.

Коли Катерина прийшла у невістки, то відразу стала вводити свої порядки. Молоді зайняли світлицю, а батьки перейшли на кухню. Кожен мав свій горщик і варили теж порізно, чого не було у Христини, коли прийшла у невістки. Катерина майже не розмовляла зі свекрухою.

На що вже спокійний Терентій, і той не міг витримати таке ігнорування. Невдовзі й помер.

У молодих з'явився син, а через два роки й донька. Коли невістка повернулася з пологового будинку, Христина підійшла і привітала з народженням онуки:

– Покажи дівчинку, мою маленьку онучечку, хочу глянути.

Катерина, не приховуючи неприязні, притулила маля і пішла у свою кімнату. Так і не показала бабусі онуку.

І в ту мить Христі здалося, що це вона тримала на руках свою доньку Софію, а тепер її втратила. Образа переповнювала. І з вуст Христини посипалися на невістку прокляття, а разом з нею і на янголятко, котре ще й імені не мало.

Син Роман був мов між двох вогнів. Став будувати окрему оселю. Довів до пуття, та прожив у ній недовго. Поїхав у далекий світ шукати щастя. Катерина з донькою залишилися у тій новій хаті самі.

Христина теж залишилася на своєму обійсті одна, покладаючи колись на сина великі надії. «Тепер нема на кого сподіватися, – мовила сама до себе. – Боже, яка ж то старість важка. І не думала, що до такого доживу».

Щонеділі Христина сідає на лавку біля хати і дивиться на дорогу. Може, хто з перехожих словом з нею обмовиться, бо так бракує того звичайного спілкування. Уже і квітів, що милували колись око, немає, і калина всохла. На городі вже несила порпатися, а жити якось треба. Отак у печалі і доживала свого віку Христина. Коли померла, не було кому й сплакнути.

При житті була гарною господинею. А тепер лиш зіє вибитими вікнами стара кам'яниця, як пам'ятник долі. Бо ж на могилі його, пам'ятника, ніхто не поставить. Ще свіжою раною щемлять Катерині свекрушині прокльони: бо донька гарна, освічена, та проклята бабою ще з пелюшок, так і зосталася без пари.

Кажуть, що є така пора, коли спересердя кинуті недобрі слова, а тим паче прокльони, на все життя лишають тавро на долі того, про кого лихословлять. А часто-густо шкодять і тому, хто їх же сам, не замислюючись, випускає...

ЖИТТЄВА МУДРІСТЬ

Настя і Клава дружили чи не з пелюшок. Народилися в одному селі, на одній вулиці росли, ходили до однієї школи, в один і той же клас, сиділа за однією партою. Таке буває. Одне слово, товаришки – не розлий вода. Вчилися гарно, до одного педінституту й документи подали, мріючи вчителювати.

Настя прагнула бути вчителем української та англійської мова, Клаві ж більше до вподоби були початкові класи. Гарно склали іспити і стали студентками.

Насті було важко матеріально. Працювала одна мама, бабця на пенсії, а в родині ще менша сестра була – інвалід з дитинства. Батько не міг дивитися на обмежені можливості доньки. Ірину лікували, та видимого покращення не було. Тож батько знайшов простий вихід – залишив родину і влаштував собі краще життя. Долею доньок більше не цікавився. Тож увесь тягар ліг на плечі тендітної Меланії та її матері Поліни. Бабуся часто скаржилася на серце, хворіла. Та якось виживали. Хата хоч і невеличка, але своя. Біля обійстя мали городець, у хліві немудра живність: кози, кури, качки та кролі – з того й жили. Настя у всьому допомагала матері.

Клаві ж не доводилося цього всього робити. Вона була одиначкою. Та ніколи не ставила себе зверхньо по відношенню до подруги. Були, мов дві сестри. Сусідка тітка Варка якось обмовилася іншій:

– Ти подивися, Ганю, ото дружба у дівчат, ніколи й не посваряться, навіть через дрібницю.

– А чого їм сваритися? Вони розумні, то й ладять. Вчилися у школі, то були найкращі, а тепер в інституті серед кращих. Їм не пасує бути іншими.

– Може, й правда, – погодилася Варвара. – От мій Дмитро міг би взяти котрусь за жінку.

– Не туди дивишся, сусідонько, – відповіла Ганна. – Вони не для такого, як твій Дмитро. Він навіть як з тобою йде, то я не бачила, щоб ніс хоча б булку хліба. А от пляшку з пивом бачила. І булочки собі під ніс через кожні два кроки.

– Ну то й що, – огризнулася Варка.

– Нічого, хай собі п'є, якщо смакує йому, – мовила Ганна. – Та ці дівчата не для нього, ти, Варочко, не гнівайся, бо так воно і є.

Варка, не промовивши більше й слова, пішла до хати. Ганна, трохи постоявши, теж пішла, пробурмотівши під ніс: «Ти бачиш, куди вона гне», – ще й сплюнула.

Тим часом дівчата отримали дипломи і з полегшення зітхнули. Сподівалися, що тепер у них мало початися інше життя.

Якось Клава, захекавшись, забігла до Насті.

– Насте, мені треба тобі щось сказати.

– То кажи, – зацікавлено подивилася на подругу дівчина.

– Давай дещо обговоримо, тільки не відмовляй.

– Ну, не знаю, буде залежати, яка то саме справа. Не тягни, кажи вже, що надумала.

– Знаєш, люба подруго, ми стільки років разом, а як далі буде – хто зна. Давай поїдемо на море. Відпочинем, розвіємось, а тоді вже й на роботу.

– Я б із задоволенням, та в мене з грошима туго, – відповіла Настя.

У цей час до кімнати зайшли мама з бабусею, почувши кінець розмови.

– На що це вам грошей не вистачає?

Клава, не чекаючи на відповідь Насті мамі, відразу просто відчеканила:

– Ми хочемо на два тижні до моря з'їздити.

– Настуне, ти ж ніколи не була на морі, поїдь, – мовила мама.

Бабуся пошпоргалася у своїй скрині і принесла гроші.

– На, візьми, від мене. Це я потроху збирала усі роки, поки ти вчилася і хотіла тобі щось на пам'ять купити. Бери, думаю, вистачить.

– Ого, бабусю, дякую тобі, але у мене просьба, – сказала Настя, поглянувши на гроші, – залиш частину собі.

Дівчина мала добру душу і ціну грошам також. Вони, ой як нелегко їм діставалися. Батько ні копійки дітям не давав. Тож викручувалися, як могли.

Готувалися до від'їзду. Настя цілий день трудилася на городі, щоб мамі було менше роботи.

Погода була чудова. Настрій у дівчат теж. Клавин батько мав автомобілем завезти їх на залізничний вокзал, а звідти потягом до Одеси. Місто зустріло дівчат гостинно. Посели-

лися в будинку відпочинку. До моря було рукою подати. І вода напрочуд тепла. Що ще потрібно!

На пляжі було багато відпочивальників, гамірно. Спочатку дівчата ознайомилися з містом, а вже наступного дня попрямували до моря. Обидві гарно плавали. Коли ще вчилися в інституті, то часто відвідували басейн, навіть брали участь у змаганнях з плавання. Отож у воді почувалися русалками. Грілися під променями південного сонця, розстеливши великі банні рушники.

З берега за ними спостерігали відпочиваючі. Серед них були хлопці, що прибули на відпочинок значно раніше. Вони вже встигли і засмагнути, і накупатися. Їх приємно дивувала українська говірка дівчат. Тож, коли Клава з Настею в чергове зайшли у воду, хлопці приєдналися до них. Однак дівчата не поспішали з ними знайомитися, попливши до берега.

– Дивись, як плавають, гайда за ними, ніде вони від нас не подінуться, – мовив один з них.

Уже на березі молоді люди підійшли до дівчат, заговорили українською, прохаючи дозволу долучитися до їхнього товариства.

– Мене Іваном звати, а товариша – Арсен. А там далі Аркадій засмагає. Він Арсенів брат, вчиться у морехідному. До нього ми й приїхали тиждень тому. Самі з Волині. Я там вчився у політехніці. Ото й усе про нас. А вас як називати?

Бойова Клава мовила:

– Я Клава, моя подруга Настя. Приїхали відпочити після закінчення педінституту.

До розмови приєднався Арсен, пізніше і Настя. Було весело, жартували. Дівчата хлопцям сподобалися, і вони

запросили їх погуляти містом по обіді. У призначений час зустрілися. З ними був Аркадій, який добре знав Одесу. Тож узяв на себе роль гіда. Усі наступні дні товариство у повному складі проводило час разом. Відпочили гарно, навіть додому разом їхали. В Одесі лишався лише Аркадій, що пов'язав життя з морем. Продовжували спілкуватися телефоном. Іван телефонував Клаві, а Арсен – Насті. Час від часу зустрічалися: хлопці приїздили до дівчат на побачення.

Згодом Іван одружився з Клавою і забрав дівчину на Волинь. Там вони і зажили. Через деякий час і Арсен освідчився Насті. На весілля безумовно запросили Івана з Клавою.

Арсен зостався жити у Насті. Оскільки в селі роботи не було, вони подалися шукати її в місто. Дівчина влаштувалася вчителювати у школі, їй, як класному керівникові, дістався п'ятий клас.

Арсен дуже любив дружину. А коли дізнався, що вона вагітна, не міг дочекатися появи малюка. У них народилася Вікторія. Батько саяв від щастя. Хрещеною матір'ю стала Клава.

Та недовго батько тішився донькою. Одного разу, повертаючись з відрядження, у його службовий автомобіль врізався автофургон. П'яний водій помер відразу, а Арсен по дорозі у лікарню. Настя з п'ятимісячною донькою на руках зосталася вдовою.

Робота та донька були єдиною розрадою, підтримували й друзі. Вікторія була дуже схожа на Арсена – така ж спокійна та врівноважена. Бабуся водила онуку до дитсадка і забирала, бо Настя останнім рейсом поверталася з міста додому. Часом доводилося добиратися і попутним транспортом.

Якось, голосуючи в черговий раз на дорозі, побачила машину з будкою. Водій зупинився сам. Він їхав цим маршрутом вперше, тож хотів дізнатися, чи правильно їде. Насті було по дорозі. Ще кілька разів він підвозив її додому. Отож ближче й познайомились.

Звали водія Мироном. Розповів, що сирота, живе в гуртожитку. Одинокий. Настя ділилася з попутником своїми клопотами. Одного разу, зупинившись обабіч лісосмуги, Мирон нарвав їй букетик квітів. А ще згодом напросився в гості. Жінка дала згоду.

І от на порозі вже стояв вичепурений Мирон. У руках тримав оберемок квітів. З сусідньої кімнати вибігла Вікторія і вигукнула:

– Це мій тато, так?

Ніхто нічого не міг промовити. Мирон віддав квіти Насті, а Вікторію взяв на руки, мовивши:

– Якщо мама не проти, то я буду твоїм татом.

Вони одружились. Через певний час у них народився син. З кожної зарплати Мирон приносив додому лотерейного квитка за згодою дружини. Та жити в старій домівці ставало вже незручно. Мирон змінив роботу, ставши дальнобійником. Статки вирости. Але лотерейні квитки не переставали купувати для дружини. І пощастило – виграли чималу суму. Звели будинок, купили автомобіль. Життя набрало нових обертів. Та не забували про покійного Арсена. Поставили пам'ятник, садили квіти, доглядали за могилою.

Мирон з розумінням ставився до дружини, любив її, рости дітей, цінував кожен щасливу мить...

ВСІМ БІДАМ НАЗЛО

Кожна людина, яка приходить у цей світ, прагне любові, хоче бути щасливою. Та доля вносить свої корективи. Волею випадку я познайомилася з цікавою особистістю з Поділля Марією Семенівною Дячок, уродженкою с. Видошня Ярмолинецького району Хмельницької області. Доля цієї жінки настільки складна і важка, що словами це не передати.

Дівчинка народилася у 1958 році. Їй нелегко повертатися у минуле, але воно було і його не викреслиш з пам'яті.

– Мої батьки, – розповідала Марія, – були родом з села Магнишівка, що на Хмельниччині. Жили навіть на одній вулиці. Їх доля то зводила, то розлучала. Були одружені, обоє мали свої сім'ї, а потім, невідомо з яких причин, розпалися. Так трапилося, що мій батько, Семен Тимофійович Дячок, зустрів мою матір – Ганну Трохимівну Ворону. Тато був на вісім років старший. Поговоривши, створили свою спільну родину. Сподівалися, що шлюб буде вдалим. Моя мама була гарною жінкою і не могла не сподобатися батькові. Вони вирішили побудуватися у с. Видошня. Там я і народилася та хотіла б ще там побувати.

– І як складалося життя батьків, Маріє? Чи довго тривав їхній шлюб?

– Для мами він був невдалим. Батько не став добрим чоловіком. Про людське око – хороший, а вдома – садист, навіть згадувати страшно.

Мама дуже любила дітей і дуже чекала на мою появу. Навіть ім'я вибрала – Катруся, якщо народиться дівчинка. Та якраз перед Водохрещем батько не на жарт розійшовся, давши волю рукам. Бив і по животу, не дивлячись на вагітність. Мабуть, ті удари припали і на дитячу голівку. Я відчула таку його «любов» ще у лоні матері.

– О, Боже, як він тільки міг так вчинити?

– Я ж кажу – він був садистом.

– І що далі було, Маріє?

– У мами почалися передчасні пологи і 19 січня я з'явилася на світ. Була недоношеною, важила трохи більше кілограма. Народилася ледь живою, бо витягували і за ручку, і за ніжку. Навіть лікарі ніяких прогнозів не робили. Однак, у реанімації мене виходили. Отаким важким був мій прихід у цей світ. А згодом мені поставили діагноз – дитячий церебральний параліч. Важко, але живу.

Для маленької дівчинки випали нелегкі випробування: ходити не могла, тіло не тримало рівноваги. Обслужити сама себе не могла. Та розум мала світлий. Тягнулася до знань, однак двері школи так ніколи і не відчинила. Вчилася вдома. Тривала та наука до сьомого класу. А потім був Дунаївецький спеціалізований інтернат для дітей з порушенням опорно-рухового апарату, що на Хмельниччині. Там і восьмий клас закінчила. Атестат зрілості здобула вже у Михайлівській вечірній середній школі.

Марії дуже хотілося вчитися і далі. Вона дуже любила

українську мову та літературу. Свій перший вірш «Я не мовчу, мій друже, не мовчу» написала у чотирнадцять років. Їй навіть пропонували вступати до Московського літературного інституту. Однак здоров'я не дозволяло, та й батьки не були зацікавлені у тому навчанні, запевнені лікарями, що такі діти недовговічні. Батькові жорстокі слова дівчині запам'яталися назавжди: «Недогріте курча, не вмирає і не оживає».

У 1977 році Марііна мати не витримала домашнього насилля і покинула батька. Взяла доньку на плечі, прихопивши таку-сяку одєжину, оселилася в старій хатині на сусідній вулиці. Отак і жили удвох з донькою, не раз плачучи. Зболене серце Ганни Трохимівни не витримало того душевного болю, вона перенесла інфаркт. Доглядала за ними її сестра Надія.

У 1985 р. мати померла, а Марія ще півроку проживала у тітки. Розуміючи усю складність догляду за нею, вирішила переїхати в інтернатну установу – спочатку в селі Шарівка, пізніше – у Солобківцях. А з 2016 року стала проживати у пансіонаті для ветеранів війни та праці м. Хмельницький. Поселитися там їй допомогла відомий юрист-криміналіст Анна Маляр. Вона пройнялася нелегкою долею жінки, за що Марія їй безмежно вдячна. Відтоді пансіонат став їй за рідну домівку, де проживало 140 осіб.

Минули літа. Марія Семенівна продовжила літературну роботу. З-під її пера вийшло чотири поетичні збірки: «Благословення зір», редагована Михайлом Цимбалюком, відомим подільським поетом-публіцистом, «З джерела любові», «Сяйво тиші», «Полиновий спомин». Останню збірку

редагувала Людмила Рудковська, коректор газети «Подільські вісті», поетка, член Національної спілки письменників України.

Марія Семенівна писала й оповідання, й новели. Її бажання – донести добре слово у кожную знеболену та знедолену душу, бо самій довелося пережити, ой, як немало. Навіть хотіла вдатися до крайнощів, та Всевишній не допустив цього, примостивши на її плече ангела-охоронця. І відтоді її силі духу, прагненню будь-що вижити і утвердитися можна лише позаздрити. Марія Семенівна завжди знаходить собі заняття, одне з яких – вишивання білим по білому, а ще – мереживо. І робота ця непроста, бо у напівлежачому положенні гаптує лівою рукою, а правою лише підтримує тканину. Підмогою слугує функціональне ліжко. У електровізку може перебувати тільки кілька годин. До всього звикла пристосовуватися Марія, розумна, приємна у спілкуванні, справжня майстриня і творча особистість. А от така незавидна доля!

– Власне, до цього, певною мірою, причетний батько, – переконана Марія. Якби він не завдав матері таких травм, то і я не народилася інвалідом. Та він ніколи не відчував за собою провини і ні в чому не розкаювався. Для рідні по його лінії я, напевно, не існую, хоч і названа на честь батькової матері, бо ніколи мене не навідували, не цікавилися моїм існуванням. Та Бог їм суддя...

У тому, що Маріїна свічка горить і не згасає, вона завдячує Всевишньому, що посилає терпіння, та добрих людям, які піклуються про неї, розділяючи і смуток, і скупі радощі. І душа її не плаче, не скаржиться. Вона живе з усмішкою на вустах.

УЛЯНИНА ДОЛЯ

З діда-прадіда Уляна жила на далекому сільському хуторі Бережки. Хата, в якій народилася, була маленькою. Усе вміщалося в одній кімнаті: піч, плита з лежанкою, широке дерев'яне, ще дідівське, ліжко, стіл, велика лава під вікном та ослін. Підлоги не було. Долівку, аби причепурити, мастили розведеною водою з глиною.

Степа, Улянина мати, рано овдовіла, коли та ще й на світ не з'явилася. Тато Семен якось поїхав до лісу заготовляти дрова. Поїхав раз, другий, а третій став останнім. Погода стояла холодна, вітряна, уже й морозець почав братися. Одяг на ньому був блаженський. Коли зосталося лише укласти дрова на віз, пішов сніг з дощем. Батько дуже промерз та й зліг. Лікували, як знали, та нічого не допомогло. Помер від двостороннього запалення легень.

Тужила Степа за Семеном, бо як же самій буде жити з немовлям на руках. Та зглянулися сусіди, допомагали чим могли, щоб у злиднях не пропала. Як Улянка трохи підросла, то Степа стала брала з собою на поле. Тож дівчинка ще змалечку звикала до нелегкої сільської праці.

– Вчися, доню, щоб ти усе вмiла робити. Чого навчишся,

то за плечима не носитимеш, усе згодиться, – повчала мати.

Вона дуже хвилювалася за свою доньку. Якось мовила сусідці:

– Хоч би у моєї Улянки доля на мою не була схожа.

– Та де ще та доля, Степо? Мала ще, – казала у відповідь сусідська Ганна. – Не кажи так, щоб лихого не накликала.

Час же невпинно спливав. Ще донедавна Уляна була дитиною, а тепер – дівка на виданні. Приваблива, чорнява, очі, мов терен. Здавалося, усі хлопці будуть її. Гарна, та бідна. Який посаг може їй Степа приготувати? Багаті у такі двори не дивляться.

Одного разу до своєї тітки Раї приїхав племінник Віталій. Побачив Уляну і прикипів. Родом із сусіднього району, він був сиротою, тож у своїй стороні його ніщо не тримало. Тож і прийшов у приїми. Весілля не справляли. Повінчалися, зійшлися сусіди, пообідали – ото і все весілля.

Молоді жили гарно, мов голубки. Він її ніколи не називав Уляною, а все – моя Улянка. Народилася у них донечка Віруня. Назвали на честь його матері. А через рік з'явилася і Катруся. Віталій був роботящим, тому усьому давав лад. Підправив хатину, бо вже стала хилитися, підшив її новими снопками, підремонтував хлівець. Усе було старе, та обійстя стало чепурнішим. Він і сам тішився зробленим. Теща ніколи на нього поганого слова не сказала, бо як таку роботящу дитину можна образити. Тішилася та сином називала.

Згодом обзавелися теличкою. Діти з часом матимуть молоко. Уляна просто розцвітала поряд зі своїми дівчатками. У неділю за обідом Віталій завів розмову:

– Я собі вже все обдумав, але хочу і з вами порадитися. На хуторі лише кілька хат залишилося. Усі до села перебираються. Може б і нам туди. Віруні з Катрусєю скоро до школи, добиратися ж звідси далеко. А як мороз, хуртовина... Знаю, скажете, що грошей нема. Воно то так, але щось думати треба. Подамся на зарібки. Ну то як?

Жінки переглянулися і погодилися.

Віталій пішов працювати у будівельну бригаду. Трудився сумлінно, приносив гроші додому. Так тривало два роки. А потім з роботою не заладилося. Виплату затримували, обдурювали. Чоловік пішов з бригади. Вирішив працювати на себе. Його дядько копав і чистив криниці. Віталій бачив, як це робиться, бо ще хлопцем крутився біля нього. Бувало, кілька разів у криницю спускався. Тож роботу цю знав.

Почистив людям одну, другу і до нього почали уже звертатися як до спеціаліста. Робота стала приносити непоганий дохід. Запросили у сусіднє село. Та усе якось пішло не так. Коли завершував роботу, ґрунт осунувся і його привалило в криниці. Доки відкопали, підняли, то медична допомога була вже не потрібна.

Важко переносила родина непоправне горе. Степа не покидала доньку ні на мить, боячись за неї та дітей. Тільки примовляла, бо плакати вже не могла: «Сину, синочку наш дорогенький...». З горем та бідою якось перезимували. А навесні Степанида злягла. Отоді Уляна і пригадала чоловікове бажання залишити хутір. Вирішила побудувати в селі хоч невеличку хатинку. Хотілося, щоб і хлівець для худоби був. Побудувалися швидко.

Трапився ще на хуторі Уляні чоловік Іван. З війни той не повернувся, та син від нього залишився. По війні прийняла ще чоловіка. І йому народила сина. Та те заміжжя довго не тривало. Сім'я велика, чоловік злякався труднощів та й кудись подався. Уляна була вродливою. Траплялися й ще чоловіки, були й вдівці, але вона дала собі обітницю: «Не буде більше в моїй оселі жодного».

Померла мати. Уляна перебралася в село і жила вже там. Дівчата вирости. Одна поїхала у місто шукати долі, а друга в Росію на заробітки. Зосталася з хлопцями. Ігор залишився в селі і пристав у прийми, Сергій звив своє гніздо у місті. Уляна жила сама. Сусіди її поважали, бо людиною була доброю, хоч і бідною. Любила поспілкуватися. Часто розповідала якісь історії, бувальщини.

Мені якось випало чистити з нею буряки. Таку одну історію почула і я.

– Ти була у мене в хаті, – запитала мене Уляна.

– Була, – кажу.

– Пам'ятаєш, де і що у мене стояло? От лава, наприклад, де стояла?

– Ну, під вікном. А в кутку під образами стіл, – уточнила я.

– Тож слухай. До моїх знайомих шоліта приїздив їх родич Володя. Були знайомі, він був моряком далекого плавання. Від мене до його рідні рукою подати. Одного разу він простував до них, та так набрався, що йти вже не міг. Ще якось впізнав мою хату і завернув у двір. Собака аж зайшлася. Я визирнула, а Володя стоїть під вікном і пробує постукати. Відчинила. Він, зайшовши, прямисінько на лаву звалився.

– Я у вас переночую, – ледь вимовив.
– А де ж я тебе покладу, одне ж ліжко маю.
– Та я тут, на лаві...
– Ну, коли на лаві, то й на лаві. Лягай і спи, бо мені рано до роботи вставати.

А я, як лягаю, то виймаю вставні щелепи, сполосну і в слоїк півлітровий з водою кладу. Ставлю на вікно, а рано вмиваюсь, полощу рота і вставляю зуби. Так щодня роблю.

Він був п'яний до безпам'яті. Та спрага, очевидно, добре сушила, бо якимось дотягнувся до слоїка і всю воду випив. Коли вранці встала, то побачила, що зуби мої уже без води лежать. Кажу:

– Що то ти зробив, хлопче?
– Та ніби нічого не робив.
– А хто воду висушив? Одні зуби zostалися у банці.
– Змилуйтеся, хоч нікому не розказуйте, тітко, бо ж мене і кури засміють, – тільки мовив і до рідні подався.

Володиміру було вкрай незручно після того випадку. З того часу я його більше не бачила, бо родичі переїхали в інше місце. Отака чудасія!

Через кілька літ до Уляни в село повернулася старша дочка з чоловіком і стали свій дім будувати. Але старість не дала Уляні у ньому побувати. Вже і не бідувала, та і жити не було коли. Віддала Богові душу.

Люди, які знали Улян, згадують її лише добрим словом. Хоч і набідувалася, та згадку по собі гарну лишила. Як мовиться, життя – до пори, а пам'ять – вічна.

ЛЮДИ НАШОГО КРАЮ

Моя розповідь про тих, кого вже давно немає, та які лишили по собі добрі спогади. Вони родом з Харківщини, але у Рівному проживали досить тривалий час. Це Михайло Трохимович Епik та його дружина Дарія Сергіївна. Їх долю можна назвати легендою. Повірте, ця розповідь не вигадана.

Усе почалося в селі Шелудьківка, де вони обоє народилися. Навіть хати їх батьків стояли по сусідству. Мати Дарії Сергіївни жартома називала сусідського хлопчину зятем. Та, як мовиться, у таку пору сказано було, що і справдилося. Та не будемо забігати наперед.

Діти росли, дорослішали. Та життя проходить за своїми, утвердженими на небесах законами, і від нашої волі не все залежить. Часи були нелегкими. І, щоб якось вижити, сім'я Дарії переїхала до Краматорська. Здавалося б, діти навзажди розлучилися, бо кожен ходив до своєї школи і шлях у кожного був свій.

Михайло Трохимович, закінчивши школу, вступив до Харківського військового училища, яке закінчив з відзнакою у 1941 році. А Дарія Сергіївна цього ж року закінчила середню школу і мріяла про студентське майбутнє. Усі мрії

та сподівання перекреслила війна. І вчорашня випускниця повернулася знову на Харківщину, уникнувши вивезення до Німеччини. Їй важко було згадувати ті часи, коли молодих бранців зачинили у шкільному підвалі, дно якого було заповнене крижаною водою. Врятувалася дивом.

Саме напередодні Михайло Трохимович відвідував родичів у Шелудьківці. Там його і застала війна. Він повертається до Харкова. Перші тижні вчорашні курсанти будували оборонні споруди навколо міста. А потім увесь особовий склад училища був евакуйований у Середню Азію, в Ашхабад, для підготовки командирів взводів. Ще згодом Михайла направили у стрілецьку дивізію, яка формувалася в Алма-Аті. Своє бойове хрещення ця військова частина прийняла у селі Тарнова на рідній Харківщині. Переважаючі сили ворога прорвали оборону, і дивізія була змушена відступати у напрямку Дону. Після чого була велика битва під Сталінградом. Сотні літаків бомбили місто, у якому тоді не залишилося жодного уцілілого будинку.

Особливо запам'ятався молодому лейтенантові бій під висотою з позначкою 43, де оборону вела 20-та Румунська дивізія. При підтримці танків Михайлові Трохимовичу довелося очолити наступ наших бійців. Штурмом взяли висоту. За цей бій командуючий армією Шумілов вручив йому першу бойову нагороду – медаль «За відвагу». Пізніше, коли Сталінград відстояли, військова дорога повела лейтенанта на Воронезький та Степний фронти, на Курську дугу.

Ворог на Курській дузі прагнув взяти реванш за Сталінград. Та не вдалося, бо наші війська у складі Другого Українського фронту гнали його аж до самого Дніпра. Ці дороги були

окроплені кров'ю. Через важке поранення Михайло Трохимович потрапив в евакогоспіталь. Один з лікарів, оглянувши поранення, лише розвів руками, крові для бійців не вистачало.

Та, як виявилось, у цьому госпіталі працювала Дарія. Саме вона наполягла на тому, аби віддати молодому офіцерові свою кров. Групи співпадали. Та вона навіть подумати не могла, що рятує саме свого Михайлика з тієї Шелудьківки, де пройшло їхнє дитинство. Бажання було одне – допомогти тому, хто мав зовсім мізерний шанс на життя.

Лікар перечив, бо із-за частоті здачі крові гемоглобін упав до 60 одиниць. Дарія ж настояла на своєму. І було зроблене пряме переливання крові. Про прізвище своєї рятівниці Михайло Трохимович дізнався із бірочки, прив'язаної до руки. Саме через обгоріле і знекровлене обличчя Дарія не могла його впізнати. Та скільки було радості, коли нарешті дізналися, ким є насправді. Сили на одужання давали Михайлу щоденні відвідини Дарії. На все життя запам'яталися ті руки, що відмивали від крові його пишне волосся. Дарія, як тільки вдавалося, приносила щось смачненьке, виводила на прогулянку.

Поволі Михайло одужав. І знову фронт, дорога на захід. А на схід, до Дарії йшли трикутники від її Михайлика.

Не стало у Дарії батьків, два брати не повернулися з війни, третій отримав інвалідність. Лише Михайло був її розрадою, потрапивши у число тих щасливців, які повернулися з фронту. Війну Михайло Трохимович закінчив на території Чехословаччини 12 травня 1945 року. Його груди прикрашали ордени Червоної зірки, Вітчизняної війни, Богдана Хмельницького, медалі «За відвагу» та «За бойові заслуги».

Після війни вони уже не розлучалися. Йшли по життю

спільною дорогою. Прожили у мирі та злагоді понад шістдесят літ. Оскільки Михайло Трохимович був кадровим офіцером, то тривалий час довелося служити за кордоном. З 1950 року проживали у Рівному. А після виходу в запас Михайло Трохимович очолив обласне товариство Червоного Хреста. І керував ним п'ятнадцять років. Його працю оцінили достойно: 20 серпня 1980 року Постановою Президії Верховної Ради йому було присвоєно звання «Заслужений працівник охорони здоров'я УРСР». Був пенсіонером республіканського значення, а пізніше – Міністерства оборони.

І хоч з літами біла паморозь сивини посріблила волосся люблячого подружжя, душею вони залишилися такими, як і в молодості. Іскру свого кохання зуміли пронести через усе життя.

А мені пригадується 1969 рік, коли, будучи молодою дівчиною шукала місце працевлаштування. У медичній мережі на той час їх вистачало. Та було одне але: не маєш міської прописки, то і працювати в місті не будеш. Стомившись від пошуків, насамкінець зайшла до «Червоного Хреста», хоча надії вже не було ніякої. Саме там я вперше зустріла Михайла Трохимовича. Вислухавши уважно, по-батьківськи, сказав: «Прийму тебе медсестрою».

Відтоді минуло багато часу. Я закінчила інститут і працювала у санітарній службі. Нині на пенсії. Та завжди з великою вдячністю згадую людину, яка допомогла у складний для мене період. І низько вклоняюсь пам'яті цих людей.

Добрим словом і донині згадують подружжя Епиків, які у поважному віці залишили цей світ, чимало знайомих та друзів родини. А це багато чого вартує... Тож пом'янімо їх світлі імена і нехай Господь оселить їхні душі в оселях Авраамових!

ПОРАНЕНА СОВІСТЬ

Данилко жив далеко від села. Майже під лісом. У старій перекособоченій хатині під стріхою, з маленькими віконцями. Навіть до дороги було неблизько. До неї вела вузька стежина. Коли ж хлопець підріс, то дідусь, теж Данило, водив його до дороги, а там чекав на хлопців, щоб до школи йшов не сам. Самого відпускати боявся, бо ще малий, а шлях далекий.

Жили дуже бідно. Допомогти було нікому. Дід хоч чимось мамі Любі допомагав, а баба Степа уже й ходити не могла. Уся робота звалилася на материні плечі, бо батько Степан, відразу після синового народження, поїхав ніби на заробітки, але й нині про себе не дає знати. Ні батька, ні аліментів. Отак і жили.

Люба не вилазила з лісу. Збирала ягоди, гриби – хоч якийсь підробіток. Добре, що хоч дві кози було. То молоко своє. Данилко кожного ранку випивав по склянці. Мати дуже любила свого єдиного синочка. Прийде, бувало, з лісу, тихенько зайде у двір і дивиться, чим то дитя бавиться. Коли бачила, що він з дідом щось майструє, заспокоювалася. Хлопець дідові то цвяха принесе, то молотка подасть. «Виросте

внук – майстром буде», – казав старий не раз. Отак завжди разом і були. Дід часом пошле малого в хату, аби подивився, як там баба Степа, може, води подати. І хлопець вітром летить.

Пролежала стара Степа півтора року і представилася. Сумно без неї стало. Дід теж осунувся, але намагався ще триматися. Часто ходив похнюпленим, ні на що не реагував. Навіть весна та приліт птахів його не радували. Зате малий Данилко заслуховувався пташиним співом. «Це добре, синку, що ти любиш природу, я радий, – казав дід внукові. – Будь біля мене, дивись як і що роблю, вчися, бо як мене не стане, то хто мамі допоможе».

Минали роки. Уже Данилко й школу закінчував. Та біда прийшла несподівано. Мама у лісі наступила на якийсь іржавий дріт, проколовши не тільки підошву гумових калощ, а й ногу. До лікаря не пішла відразу, а потім було вже пізно. Померла від зараження крові.

Кілька днів після смерті матері хлопець не їв і не пив. Навіть дід злякався за внука – не дай, Боже, ще якоїсь біди. Та й став відпоювати різними трав'яними настоями, молоком, теплим словом відігрівав душу Данилка. Ще зо п'ять літ прожив старий Данило і відійшов до баби Степи.

Ще зовсім юний Данилко залишився круглим сиротою. Підробляв, де трапиться, переважно на будівництві. Тут і згодилася дідова школа. Однолітки вже й поодружувалися. Батьки їм справили весілля. А Данило й дівчини ніякої не мав, не дуже-то хто й за сироту піде.

– Ти б женився, Даню, – яюсь, при нагоді, мовила сусід-

ка Катерина. – Що тобі тут одному під лісом робити. Твоїх уже давно немає, а на господарці маєш лише козу та п'ять курок.

– А хто за мене такого бідного піде, – відказав хлопець. – Хата ледь тримається, куди ж приведу жінку.

– Воно-то так. Дай доброго буревію, покотиться, мов коллобок. Що тоді робитимеш... Та ти з виду гарний, люба за тебе піде. Не журися, давай подумаємо разом і щось таки придумаємо, – довершила розмову тітка Катерина і побігла до хати, згадавши, що на плиті картопля вариться.

Наступного дня Катерина не могла дочекатися повернення Данилка з роботи. І лиш примітила, то мерщій кинулася до хвіртки.

– Даню, підожди. Я тут подумала, а що, якби ти посватав Павлову Люсю. Одна у батьків, гарна і продавчиною працює у магазині.

– Та ні, вона за мене не піде, за душею нічого не маю. А вона ж ще й з Іваном зустрічається. Хочете мене на все село осоромити?

– Почуй-но, хлопче, я усе розвідаю. Якщо складеться, то з моїм Григорієм підете у свати. Ще й свого хресного візьмеш. Усе ладком буде.

Катерина не стала зволікати і переговорила з Павлом. А він зі своєю Ніною навіть зраділи: що ж, хлопець хороший, нехай приходить. Підготували батьки свою Люську, аби не приндилася.

У неділю, пополудні і засватали дівчину. А за три тижні й весілля призначили. Іван, як дізнався, став верещати, що

помститься – спалить хату. Хату ніхто не спалив, а весілля відбулося.

Данилко перебрався до Люсі. Забрав з собою козу, собаку та курей, яких відразу порубали. А ще згодом розібрали його хату, аби не збиралися там усякі безхатьки. Павло узяв хлопця до себе на роботу. Зять йому подобався, бо мав золоті руки, був працьовитим. Тож життя Данилка змінилося на краще. Через півтора року народився у молодого подружжя син, якому й віддавали всю свою увагу. Дружина не відходила від малого, душі у ньому не чаяла.

Коли хлопчик став підростати Данилко не знаходив у ньому схожості ні із собою, ні із Люсею. Різні думки крутилися в голові, та щоразу себе заспокоював: «Не може бути. Якби ще відразу після весілля на світ з'явилося дитя, а то через півтора року. Це я себе накручую». Хоч як не намагався Данило про це не думати, та в голові крутилося одне і те ж.

Якось він сказав дружині:

– Уже хлопець підріс, то, може, доньку мені подаруєш.

– Що ти, нам і однієї дитини вистачить, – випалила у відповідь Люся.

Ця розмова ще більше додала йому сумнівів – а чи його це син. А хлопчик все дужче тягнувся до Данила. Він його не відштовхував, бо хіба ж дитя винне. Та, коли отримав повістку з військомату, без вагань погодився на участь в АТО. На другому році служби був тяжко поранений. З госпіталю його, лежачого, привезли додому.

Якось забіг до Данила шкільний товариш Максим.

- Як ти, друже?
- Як бачиш, дні мої лічені...
- Не кажи так, бо в тебе син. Мусиш жити.
- Максиме, скажу тобі відверто, як другові, що це не мій син. Я залишений батьком, осиротілий матір'ю, зраджений дружиною.

Максим оторопів. Обоє довго не могли і слова вимовити. Із Данилової щочки скотилася скупа сльоза у передчутті свого відходу.

За два тижні й помер. Поховали Данила біля матері, там знайшов свій спокій. А після сорока днів, коли на могилі чоловіка ще й трава не встигла вирости, Люся прийняла у свій дім Івана. Хай би, хоч про людське око, року дочекалася, так ні – і тут свою байдужість показала.

Відвідати свого товариша часто приходиться на цвинтар Максим. Завжди з квітами. Люся ж і не згадує, і за могилою не доглядає. Та Бог їй суддя. Власне, який приклад ми покажемо своїм дітям, таке й ставлення матимемо до себе.

ЧУЖІ РІДНІ ЛЮДИ

При житті чого тільки не наслухаєшся, яких тільки історій не начуєшся. Дядько Степан не був мовчуном, любив поспілкуватися з людьми, яких добре знав, або й навіть з тими, яких зустрівач випадково, перебуваючи у відрядженнях. Рухливий, комунікабельний, товариський, за словом в кишеню, як мовиться, не ліз. Тому знайомих у нього було аж занадто багато. Він часто повторював: «Якби мав сидячу роботу, то давно вже не жив би. Ніколи на іншу її не проміняю і навіть не думав про таке». Оскільки, за службовими обов'язками, доводилося часто бувати у різних районах області, то і вражень мав багато. А що вже історій різних знав – не злічити. Любив їх переповідати. От і одна з них.

Степан Іванович, як його величали на роботі, поїхав у чергове відрядження. У тій установі, де бував не раз, знав майже всіх. Та не з'являвся тут вже кілька років. Давні знайомі його радо зустріли:

– Ви що, Степане Івановичу, вже про нас забули? Ми вже за вами скучили.

– Я за вами теж, правду кажу і не лукавлю.

– Чи надовго в наші краї?

– А то вже як прийматимете, – пожартував гість.

Степанові видавалося, що ніби вчора тут побував. Одні і ті ж люди, та й інтер'єр не змінився.

– Щось Жені не бачу, – кинув ненароком.

– Вона у себе в кабінеті.

– То піду, привітаюся.

Степан Іванович відчинив двері і з порога мовив:

– Добридень, Женю!

– Добрий і вам, – відповіла ще зовсім молода жінка, але з якоюсь невпевненістю у голосі.

Степану Івановичу навіть здалося, що вона і розмовляти не хоче.

– Женю, глянь, який день сьогодні гарний. Сонце всміхається. А в твоїх очах я щось, крім суму, нічого не бачу.

– Ой, Степановичу, для мене воно не сяє. Чорна хмара заступила його і заховала від мене усі радощі.

– Думав, зайду, привітаюся, а воно, он що, – якось непевно мовив Степан Іванович. – Може, розкажеш, що трапилося? Я присяду.

– Ой, розкажу... Пам'ятаєте, як були у нас останній раз? Так от, якраз через два тижні мій чоловік Костик з донькою Катрусєю поверталися від бабусі додому. Та не повернулися, загинули в аварії. Гаїшники сказали, що то був нещасний випадок. Для когось, може, й випадок, а для мене – горе, та ще й яке. І як далі житиму – не знаю. Уже два роки топчу стежку на цвинтар до своїх найдорожчих. Добрий у мене був чоловік, дочку, свою копію, обожнював. Катя мріяла стати вчителькою, та не збулося. Тепер довкола мене суцільна ніч, дня як ніколи і не було.

– Можу тобі лише поспівчувати. Тримайся. Так уже склалося, від вибриків долі ніхто не застрахований. Ти ще молода, мусиш жити і сподіватися на краще.

Степан Іванович вийшов з кабінету. У нього з голови не виходили її слова про втрачений сенс життя. Повечерявши, пішов до готелю, та заснути довго не вдавалося. Хотілося хоч чимось допомогти Жені. А чим – сам не знав.

Вранці, зайшовши до кафе перекусити, зустрів знайомого. Він іноді пригощав його, коли бував тут у відражденні. От і цього разу запросив до столу. За сніданком поцікавився особистим життям Віктора, чого раніше ніколи не робив. Щось же трапилося у цього чоловіка, коли він, практично, бомжує. Хоч і на бомжа не дуже схожий. Одяг на ньому був, хоч і поношений та невипрасуваний, але охайний. Чисті руки. Правда, трохи змінився – завів бороду. Не чути було від нього ні запаху алкоголю, ні тютюну.

Віктор, ніби в оправдання, повідав свою історію. Був у нього дім, дружина, мав пристойну роботу, матеріально були забезпечені. А от дітей не було. Дружина все не хотіла. Мовляв, ще рано, треба для себе пожити. Першу вагітність перервала, а далі уже й не змогла завагітніти. Та, мов грім серед ясного неба: фірму, де працював, розформували, людей скоротили. Довго він шукав роботу, згоден був уже і двірником, і сторожем піти, але дружина була проти. Мовляв, друзі у них поважні, то з двірником і не водитимуться.

Час ішов, а ситуація не змінювалася. Дружина подала на розлучення. Віктор на суд не з'явився, а оскільки дітей не було, то відразу й розлучили. Жінка виписала його з кварти-

ри. Опинився на вулиці. А без прописки уже навіть і двірником не брали. Тепер поневіряється.

– А як у тебе з випивкою? – запитав Степан Іванович свого співрозмовника.

– Ніяк. Якби ще з нею подружився, то пропав би зовсім.

– Це добре. Я давно до тебе приглядався і бачу, що чоловік ти нормальний. Хотілося б тобі допомогти, бо від когось іншого, бачу, тобі допомоги не дочекається.

– Та, мабуть. Був старший брат, так виїхав до Росії. Намагався знайти його, але не зміг.

– Вікторе, давай я тебе познайомлю з однією жінкою. Може, Бог дасть, у вас щось і складеться. Спробуємо?

– Та хіба вона мене, безхатька, захоче? Я ж зовсім ні з чим, за межею.

– Бог багатий, а ми всі в тій чи іншій мірі бідні.

Вони завершили свою розмову, домовившись про наступну зустріч. Розрахувавшись, Степан Іванович дав трохи грошей Вікторові, аби той постригся, поголився, одне слово, привів себе у порядок.

Відрядження наближалось до кінця. Степан Іванович не знав, як його пропозицію сприйме Женя, але зволікати з розмовою не став. Та жінка погодилася на зустріч з Віктором, і вони мали змогу поспілкуватися. Степан Іванович поїхав додому.

Віктор перебрався до Жені. Його тепер було і не впізнати: модний одяг, зачіска, пристойний вигляд. Уже й жінки стали до нього приглядатися. Віктор влаштувався на роботу, де працювала Женя. І зажили, як мовиться, з чистого листа.

А Степан Іванович, коли приїздив у відрядженні, був для них найбажанішим гостем. Обоє були вдячні йому за те, що їх доля для нього, здавалося б, зовсім чужої людини, не була байдужою.

Згодом у них народилася донька Надійка, надія їхнього щастя.

Перша дружина намагалася зустрітися з Віктором, аби той повернувся, бо коханець залишив її. Та чоловік відмовив, запевнивши, що у нього щаслива родина, люба дружина і чудова донька...

Тож істина тут проста: бережіть те, що маєте, бо розбите корито уже не склеїш ніяк. А ще – Господь завжди допомагає добрим людям, чуйним. І в ролі посередників обирає таких же небайдужих, співчутливих до чужих негараздів людей, як Степан Іванович.

ПЕРЕДЧАСНА ДОВІРА

Падав сніг, ще до того й підмітало. Тетяна метушилася у дворі, прокидаючи стежку до воріт. А душу бентежили думки. І в ту мить їй хотілося, щоб лапатий сніг закидав її з головою, аби нікого не бачити. «Чому, чому ця гризота не дає мені спокою?» – повторювала сама до себе. – А що скажу чоловікові, як прийде з роботи, як повідомлю цю новину. Він не витримає. Хіба ми гірші за сусідів? Працювали, старалися усе для дітей. Побудували хату, нажили добра. А як гарно двір облаштував чоловік! Люди задивлялися, коли мимо проходили. Діти вже вирости. Старша Вікторія має свою сім'ю, а Катя – ще ні. Вона – татусева улюблениця, їй би всю душу віддав. А тут таке... Боже єдиний, пошли мені сили це все пережити. Чому не сказала мені нічого. Про все довідалася від людей. Я ж мати...».

Тетяна схопилася за серце і знеможено опустилася на холодну засніжену лаву. Згодом піднялася і, ледь переставляючи ноги, повільно попленталася до хати. В оселі було порожньо. Чоловік Іван ще на роботі, Катя теж. Один кіт походжав по кімнаті, пильно заглядаючи господині у вічі. Ніби передчуваючи якісь родинні негаразди, вистрибнув

їй на коліна, влігся і тихенько замуркав. Тетяна ніби перед ним сповідалася: «Мурчику, яке у нас горе, ворогові не побажаєш. Та ще й Марина-сусідка душу роз'ятрила, мовляв, донька моя Катерина при надії».

Від почутого Тетяна остовпіла. Та нічого не відповіла, сором поглинув її. Вона була готова крізь землю провалитися. Стояла німо. Цю мить вона запам'ятала назавжди.

Раптом загавкав собака. Брязнули двері, і до хати ввійшла Катя.

– Мамо, ти де? Я вже прийшла.

– У кімнаті, прилягла трохи.

Катя зайшла до матері і... все зрозуміла, почувши запах валер'янки.

– Що з тобою, мамусю, ти прихворіла?

– Було б краще, якби захворіла, а це гірше за хворобу.

– Мамо, пробач мене, але мушу тобі признатися, що вагітна. І не дивися так, ніби хочеш мене убити. Я народжува- тиму. І це не обговорюється.

– А хто ж батько, дочко? Може, опам'ятається і все буде гаразд, як у людей.

– Ні, так як у людей не буде. У кожного своя доля.

– Чому ж у тебе, як у Шевченкової Катерини складається? А батькові що скажемо, як з роботи прийде?

– Правду, дурити не будемо. А коли вкаже на двері – піду.

– Куди і для чого?

Мати з дочкою ще довго говорили, плакали, доки не прийшов батько, не розуміючи, що коїться.

– Що, мої дівчата, такі сумні, що сталося? Думав, що че-

каючи мене, щось смачненьке приготували на вечерю, голодний, мов вовк.

Катя підвелася, підійшла до батька і взяла за руку. Розплакалась, захотіла стати перед ним на коліна. Але він не дав їй цього зробити.

– Що сталося, моє любе дитятко? Кажі, а то і я розплачуся, – мовив батько, пригортаючи дочку до своїх грудей. – Ну що там?

– Тату, я вагітна. Прости мене. Знаю, що ти цього не одобриш, але губити дитя не стану.

– А хто тобі сказав це робити? Роди. Я стану дідом. Хто ж батько, він знає?

– Знає, та йому однаково.

– Як однаково, коли це його дитя?

– Так, та тут, татусю, усе набагато складніше. Ми з Вадимом цілий рік зустрічалися. Він клявся, що щиро любить, дарував квіти, і я йому вірила. Але одна з подруг сказала, що він одружений, має дітей. Я не повірила, допоки сама не переконалася, запитавши у нього про все. Думала, що не переживу. Але згадала про дитя і спам'яталася...

– Доню моя, Катрися не побивайся так. Ми з мамою підтримуватимемо тебе в усьому. Наше внучатко і його мама мають бути здоровими. Ходімо вечеряти, бо ж ви теж, мабуть, нічого не їли.

Наближався час пологів. Родина з нетерпінням чекала появи малюка. Народився здоровенький чорнявий хлопчик, якого назвали Богданом. Катя припадала біля синочка, та й усі його любили та пестили.

От і вивчився синок, вступив до вузу, став юристом. Успішний, вихований, гарний. Мати не могла натішитися ним, а от батько ніколи не давав про себе знати.

На одній з вечірок Богдан познайомився з Ольгою. Одружилися і вже чекали поповнення в родині.

Якось батько звернувся до Катерини:

– Може, дочко, і тобі про своє особисте щастя подумати годиться. Син виріс, має свою сім'ю. Що відповіси?

– Скажу, що ні. Боюся зрад. Де гарантія, що вдруге не обпечуся. Краще нехай буде, як є. Маю сина і щаслива.

Ця історія нехай буде повчальною для усіх дівчат, які мають пам'ятати, що передчасна довіра може принести розчарування, а хвилинка втіха перекреслить усі надії та сподівання. Добре, коли поряд будуть близькі люди, які зможуть підставити своє плече. А ще – нехай Бог пошле мудрість і розум...

СУМНА ДОЛЯ

Хто не був на Поліссі, той багато втратив. Про нього мало розповідати, потрібно побачити. Мальовнича і таємнича краса голубих озер та річок, боліт та лісів. Шум вітрів торкається крони дерев, і вони ніби розмовляють між собою. Стрункі і чепурні ялини та сосни, суворі і горді на чатах вартують дуби. Ліс – неповторний храм природи у будь-яку пору року. Гриби, ягоди, усяке лікарське зело даровані людині на віки. А ще – сонячний камінь – бурштин. І в цьому, описаному у художніх творах та оспіваному у піснях краї живуть чудові працьовиті люди.

Хочу розповісти про одну родину, що проживала у селі Берестя Дубровицького району, на долю яких випало чимало випробувань.

Тетяна та Микола палко кохали один одного. Дійшло і до весілля. Зажили молоді уже іншим, сімейним життям. Микола працював у відділенні зв'язку, Тетяна – продавцем. Плани мали грандіозні. Усе задумане прагнули здійснити. Насамперед раділи народженню донечки, яку назвали Людмилою. Жили у Миколиних батьків. Донька підростала, любила свого татка і завжди бігла йому назустріч, коли, по-

вертаючись з роботи, заїжджав у двір на мотоциклі. Той мотоцикл згодом і погубив його: загинув у ДТП, зіткнувшись з вантажним автомобілем.

Тетяна з трирічною донькою на руках залишилася сама і повернулася до матері. Так і проживали утрюх. Не зчулися, як і Людмила до школи пішла у с. Берестя. Це велике красиве село розташоване на лівому березі Горині. За п'ять кілометрів від райцентру і за сім від залізничної станції Домбровиця. Через увесь населений пункт проходила шосейна дорога. Саме у цьому мальовничому селі минуло дитинство Людмили. Коли їй минуло вісім, мама вдруге вийшла заміж.

І нова родина поповнилася хлопчиком Святославом. Ріс на втіху батькам. Та чорні смуги долі не полишали Тетяну. Коли синові виповнилося десять, батько трагічно загинув на будівництві, де працював.

Жінки важко зносили втрату, повністю віддаючи себе дітям, аби ті не відчували свого сирітства. Людмилі виповнилося сімнадцять. Невисокого зросту, чорнява, з карими очима, вона вступає і успішно закінчує Костопільське медучилище. І, як мовиться, пішла на свої хліба.

Тетяна вийшла заміж втретє, бо у селі важко жити без чоловічих рук. Та довго не прожила, померла від інсульту. І малий Святослав лишається з бабусею та сестрою Людмилою. Та так уже розпорядилася доля – у неповних вісімнадцять він загинув у автокатастрофі, перебуваючи без шлема на задньому сидінні мотоцикла. Не витримавши таких випробувань, померла і бабуса.

Родичі підтримували Людмилу, як могли. Та вона й сама давала собі раду. Працювала, підробляла. У спадок від ба-

бусі їй дісталася хата. Дівчина після усього, що трапилося, не могла більше у ній залишатися, а тому продала. Хоч вона ще довго з'являлася їй у снах.

Будучи цілеспрямованою, незалежною і працьовитою, Людмила купила собі квартиру у Мізочі. Зробила ремонт, обставила своє нове помешкання. Грошей зібрала, бо їздила до Польщі на заробітки. Та не все так складалося, як гадалося. На чужині вона захворіла, довго лікувалася, але покращення здоров'я так і не наставало. Повернувшись на батьківщину продовжувала лікуватися. Та коли лікарі переконалися, що допомогти уже не зможуть, дозволили рідним забрати дівчину додому.

Відчуваючи, що дні лишилися ліченими, дівчина посповідалася, прийняла причастя. Невдовзі спокійно відійшла в інший світ, де немає ні сліз, ні болю, у царство Озиріса. А разом з нею відійшли і її мрії стати дружиною, матір'ю, ніби якийсь злий фатум переслідував усю родину.

Плакали родичі, односельці. Здавалося, що й дуби, оплакують її молодість, хитаючи своєю кроною. Та окреслене Всевишнім не змінити. У кожного своя доля та спокута теж своя...

БУМЕРАНГ

Скільки б не минуло часу, та минуле неодмінно дає про себе знати. Його голос ніби наказує не забувати події тих страшних років, що пишуть історію народу, котрому випало пережити ті лихоліття. Наслідки Другої світової війни, тяжка повоєнщина торкнулися українського народу. Бо, що не родина, то своя історія. Важкими спогадами вона стала і для родини Накритюка-Кравчука Олексія та його дружини Марти, котра проживала у м. Рівне, по вулиці Шевченка, поблизу Успенського храму.

У сім'ї було дві доньки – Наталка та Антоніна. Хороші, добрі дівчата. Вони часто ходили до церкви, особливо Антоніна. На ту пору саме біля храму найчастіше знайомилася молодь. Так було і з нашими героїнями. Тут, познайомившись з хлопцями, вони і вінчалися. Наталка взяла шлюб з Корнієм, а Антоніна з Іоном. Зажили кожен своєю родиною. У Наталки народилося дві доньки та син. Антоніна ж мала одного сина.

Антоніна з Іоном проживали на вулиці Литовській. Збудували гарний дім, звели великий мурований хлів. Мали невеличкий городець, де жінка умудрялася насадити всякої

всячини, мала до цього неабиякий хист. Здавалося б, війна, усе страшне позаду, тільки живи, працюй та радій прожитому дню. Та для родини Листопадів випробування лише починалися.

Якось їх єдиний син Афанасій зустрівся у місті зі своїми однокласниками. Постояли, поговорили та й розійшлися. З одним із своїх ровесників він зустрівся випадково вдруге біля ринку. І цього було достатньо на ту пору, аби хлопця запідозрили у зв'язках з українськими націоналістами. Ніхто не брав до уваги того, що Афанасій ні про що таке сном і духом не відав, був напрочуд домашньою дитиною, допомагав батькам по господарству, рідко покидав оселю. Його, як ворога народу, засудили на 25 років, відправивши працювати на шахту.

Як не побивалася Антоніна, як не плакала, та слізьми горю не допоможеш. Чоловік, як міг, заспокоював дружину, мовляв, розберуться і відпустять. Та не встигли ще висохнуть ті сльози, як нова біда присунула до хати – прийшли і за ними та вивезли до Сибіру. В холодних товарних вагонах їх везли на чужину, забравши з насиджених місць. Їм в ту мить здавалося, що у тієї дороги немає кінця. Працювали на поселенні важко. Жінці доводилося виконувати різну роботу, а чоловік працював на шахті, як і син, тільки знаходились вони у різних місцях.

– Добре, що хоч ми разом, удвох все ж легше, – розраджувала Антоніна чоловіка.

– Краще тут не бути, не знаємо, що на нас далі чекає, – відповідав сучо. – Хіба на одного Бога надіятися.

Часто перед сном подружжя згадувало рідну Україну, родину, свого сина.

Керівництво табору підмітило, що Антоніна працююча, акуратна, дотримується чистоти, і вирішило відправити на роботу у пекарню. Там працювала довго. Не одна весна минула. Часто згадувала рідний край, де у цю пору все буяло, поля були засіяні. А тут ще холодно і тьмяно. Лише вдень під скупими сонячними променями починає капати з даху, а по обіді ті краплі перетворюються у довгі колючі бурульки.

Минав час. Монотонна робота вже ставала звичною, бо куди від неї подінешся. Якось наснився Антосі дивний сон. І весь день вона ходила в передчутті якоїсь новини. Лише вечеряючи, розповіла чоловікові:

– Іоне, щось має статися. Може, хоч наш Афанасій повернеться додому. Це ж скільки ми його небачили?

– Твої слова та Богові в вуха, – підтримав дружину чоловік.

Так і трапилося. Невдовзі вони отримали від сина листа, де він повідомляв, що потрапляє під амністію. Афанасія звільнили і він повернувся на Україну. Та у рідній хаті жили вже інші люди, яких туди заселили після їх арешту. Афанасія приютила тітка Наталка. Адже родинні стосунки були міцними. То хіба дадуть хлопцеві пропасти?

Афанасій, якого мати пестливо називала Фаня, почав писати листи у різні інстанції. Бо ж якщо його реабілітували, то, очевидно, і батьки ні в чому не винні. Та лише через кілька літ Антоніна з Іоном повернулися до рідного міста. Їх також радо прийняла сестра Наталка.

Ті поселенці, що зайняли добротну хату по вулиці Литовській, і не збиралися виселятися. Та й суд не задовольнив позов батьків Афанасія. Відсудили лише хлів. Оскільки Іон був хорошим столяром, він зробив реконструкцію хліва. І Листопади перейшли у власну домівку. Афанасій вступив до інституту і здобув спеціальність інженера. Згодом одружився з медсестрою Нелею. У них народилося дві доньки – Ліда та Люда. Бабуся Антоніна дуже любила своїх онучат і доглядала за ними.

Рівне з часом змінювало своє обличчя. Розбудова проспекта Миру торкнулося і маленької вулиці Литовської. І хата сім'ї Листопадів попадає під знесення. Антоніна з Іоном отримують двокімнатну квартиру по вулиці Відінській, а син обирає місце під забудову по вулиці Тернопільській.

Афанасій згодом побудував будинок і зажив окремо з власною родиною. Антоніна з Іоном часто навідували молоде подружжя, бо жили поблизу. Жили дружно, пронісши через усі роки випробувань та страждань почуття поваги та любові один до одного. У такому оточенні зростали та дорослишали онуки.

Та час бере своє. Захворів і помер дідусь Іон. Повиходили заміж онуки. Поховала Антоніна і сина з невісткою. Залишилася сама. Вирішили онуки забрати бабусю до себе у хату, яку збудував їх батько Афанасій. Квартиру баби Антоніни вони продали. А потім і сама вона стала для них обузою. Тож, аби позбутися зайвого клопоту, віддають стареньку до будинку престарілих. Там би і залишилася б одна зі своїм горем Антося, якби не Господня воля.

Якось приїхала із Петрограда родичка Антосі, це її сестри Наталки внучка по дочці Надії – Раїса. Вона хотіла провідати стареньку. Коли Рая із двоюрідною сестрою Мілою прийшли до хати, вона була зачинена. Сусіди сказали, що бабцю відвезли у село. Зачувши таке, дівчата здивувалися, бо у них в селі не було ніяких родичів. І вони усе зрозуміли...

Знайшли тітку і бабусю у Здолбунівському будинку-інтернаті для літніх людей. Стара Антося була несказанно рада таким гостям, але сліз стримати не могла. І радість, і відчай заповнили усе її єство. Пробула вона у цій установі недовго, відтоді як онуки, дівчата сина Афанасія, привезли її на утримання. Поселенці, сусіди по кімнаті, втішали згорьовану сусідку. А через два тижні Антоніну забрала до себе донька сестри Наталки Надія. У неї і доживала віку, відійшовши у вічність на 97-му році. Онуки по синові жодного разу не провідали, не згадали про свою бабусю, яка їх випестила, вигляділа і, напевно, заслужила на зовсім інше ставлення.

У житті ж нам доводиться за все платити, бо наші вчинки повертаються до нас бумерангом і мають здатність вражати боляче-боляче. Іншими словами – як гукнеться, так і відгукнеться. І якби усі пам'ятали таку просту істину, світ ставав би світлішим, добрішим і кращим.

ДВІ МАТЕРІ

У кожного своя доля і свій маршрут, запрограмований вищою силою. У декого він легкий, комусь випадають суцільні перепони, хтось заслуговує на щастя. Як от і у героїв моєї оповідки Антона та Катерини з Хмельниччини. Вони прожили складне, але щасливе життя. І тепер, коли відійшли в інший світ, спочивають поряд.

Антон був із багатодітної сім'ї, де зростало п'ятеро дітей. Під час фашистської окупації молодь забирали на примусові роботи до Німеччини. Не обминули і Антона. Та хлопець ніяк не хотів з цим змиритися і вирішив тікати. Спроба була невдалою, бо поліцаї його затримали, повернувши в табір для втікачів.

Умови в таборі були нестерпними, дошкуляв голод і холод. Там Антон познайомився з французом, уродженцем містечка Ліон. Здружилися. І оскільки французький товариш інколи отримував посилки, то і ділився харчами з Антоном. Можливо, саме завдяки цьому хлопцеві і вдалося вижити. Повернувшись згодом додому, був призваний на строкову службу в армію.

Час сплинув швидко. Відслуживши, Антон повернувся

у рідне село Понора, де проживала родина. Він був гарним парубком. Високий, статний, врівноважений. Був роботящим майстром-будівельником. Та ніяк не міг добрати собі пари. От якось приїхала у гості до своєї двоюрідної сестри Надії, котра була замужем за Володимиром, Катерина з Рівненщини. Там і познайомилася з Антоном. Була вона теж з багатодітної родини. Приємна у спілкуванні, вродлива. Таку Антон не міг не уподобати. Однак батьки були проти їхніх стосунків, бо Катерина була, хоч і молодою, але вдовою. Дітей, правда, не мала. І хоч як не перечили батьки, син і слухати нічого не хотів.

Катерина жила в сусідній області. І хоч навпрошки через ліс, небагато-немало – одинадцять кілометрів, Антон ходив на побачення аж цілих десять місяців. Часи були тоді повоєнні, непевні, небезпечні. У лісі він зустрічав і вояків УПА, і радянських солдат, та ніхто його не зачіпав. Знали, куди щоразу ходить.

Зрештою, тихий і спокійний Антон проявив характер, заявивши батькам, що буде одружуватися і у правильності свого вибору переконаний, бо кохає над усе Катерину. Рідні більше нічого не залишалося як змиритися з вибором сина.

З тієї великої любові на світ з'явилося дев'ятеро дітей. Правда, одне маля вони втратили. Їх донька Тетяна згодом розповідала, що батьки усе життя любили одне одного і поважали. Антон називав дружину лише Катею та Катюшею, а вона його – миленьким.

– У нашої мами були золоті руки. Уміла гарно шити і обшивала півсела, мала смак до моделювання. Як придумас

фасон якийсь – усі позаздрять, – пригадувала донька Тетяна.

Уміла Катерина і житло обладнати по-особливому, по-своєму. У новій світлиці, яку звели неподалік батьківської, окрім образів висіли репродукції різних картин. Скатертину на столі, тюль і штори на вікнах теж були підібрані зі смаком. Скрізь панував затишок.

Дітей вона усіх любила і часу їм уділяла чимало. Хлопці були учасниками клубного духового оркестру. Микола та Іван грали на трубах, менший Саша освоїв гітару. Старший Михайло мав поетичний хист та гарно малював. Малює і зараз, не зраджуючи своєму захопленню. Дівчата навчилися усі від мами шити та в'язати, чудові рукодільниці та господині. Найстарша Надія вийшла заміж і поїхала в далеку Калмикію. Працювала там закрійницею верхнього одягу, пізніше вивчилась на бухгалтера. І у тій же Калмикії Тетяна закінчила університет, стала фізиком, викладачем і повернулася в рідні краї. Галина закінчила медучилище у Києві, вийшла заміж за військового офіцера і проживає в Саратові.

Наймолодшою була Вірочка. Її усі любили, бо була найменшенькою, невеличкою росточком, тендітною і спокійною. Добре вчилася, любила багато читати і закінчила школу зі срібною медаллю. Вступаючи до Київського університету, недобрала одного балу і, щоб не втрачати рік, вступила до профтехучилища, отримала професію.

Ще навчаючись у школі, Віра вподобала Олега. Та шляхи їх на деякий час розійшлися. Хлопець вступив до Горьківського військового училища і поїхав на навчання. Правда, вони листувалися, а під час канікул зустрічалися. Та після

закінчення навчання Олег приїхав і зробив Вірі пропозицію стати його дружиною. Дівчина погодилася і поїхала з ним у Балтійськ, куди отримав призначення відбувати подальшу службу чоловік.

У них народився син Денис. Прожили вони там чотири роки. А потім Олег став випивати, сімейне життя не заладилось. Після розлучення, продавши майно та квартиру і розділивши гроші, Віра повернулася на Хмельниччину. Купує двокімнатну квартиру і оселяється в ній з сином Денисом.

Та не минуло і кілька років, як пропивши все, що мав, Олег приїздить до Віри миритися. Мабуть, мав якийсь особливий підхід до колишньої дружини, бо вона його пробачає. На світ з'явився ще один син – Антон.

Та, як мовиться, горбатого хібащо могила виправить. Олег знову взявся за старе. Почав пити і зникати з дому невідомо куди. Віра терпіла, усе мовчки, в собі переживала. Та ще й фінансові труднощі додалися, роботи не було. Стала «танути» на очах. Якось, гуляючи з півторарічним сином, вона раптово знепритомніла. Лікарі озвучили страшний діагноз – саркома.

Доглядальницею доньки і ще зовсім малого внука стала мама Катерина. Повернувся й Олег, та толку з нього не було ніякого. Навесні, у свої тридцять п'ять, проживши ще сім місяців після того страшного вироку, Віри не стало.

Катерина переживала за онуків, журилася, що вже старість підкралася, і вона не встигне дати раду онукам. Батько Олег все не знаходив собі ніякого пристанища. Але,

долею випадку зустрілася йому порядна жінка, яка змогла позитивно вплинути на подальше життя. Олег став їздити на заробітки, кинув пиячити, іноді забирав до себе малого Антона. А ще через два роки і зовсім перевіз до себе. Син помалу звикав до нового оточення. Спочатку називав його дружину Олею, а згодом – мамою. Вона вклала у нього всю душу. Від них він пішов до школи, щоліта відпочивав у таборі, відвідував шкільну театральну студію. Тітка Таня теж забирала племінника на літо відпочити, та й уся рідня не переставала опікуватися хлопцем.

Ненадовго пережив Віру Олег. Раптово помер у свої 48 років. Та Ольга навіть і в думці не мала залишати сирітку. Антон залишився з нею. Він добре ладив з її сином Назарем та донькою Інною, котра вже мала свою сім'ю. Антон часто бавив її синочка Славка.

Ольга була дбайливою матір'ю. У її кімнаті до цього часу висить багато фотографій дітей, онуків і Антона. Вона ніколи не відділяла його від своїх дітей. Тому і мачухою її назвати ні в кого язик не повертався.

Переконавшись, що її Антончик в хороших руках, спокійно покинула світ бабуся Катерина.

Виріс Антон, став дорослим. Навчається в одному з вишів Києва. Коли приїздить до Нетішина, саме у цьому невеличкому містечку атомників він народився, любить пройтися проспектом Незалежності, вулицею Будівельників зі зручними дитячими майданчиками.

Антон почувається щасливим і багатим. Багатим, бо мало хто має двох матерів. Одна спостерігає за ним з небес, а

друга, Ольга, опікується ним на землі. Вона не виявляє на-показ своїх страждань, що навіки оселилися в її серці. Адже втратила в АТО рідного сина...

Антон часто відвідує кладовище. З букетом квітів прямує до могили матері, її вічного спочинку, яка дарувала йому життя, і яка неодмінно спостерігає за ним з небес. Не забуває він і про маму Олю. Ще ні один день народження чи весняне свято не обходилося без букета квітів для неї. Вона ж радіє і його телефонним дзвінкам зі столиці, коли турбується про її здоров'я.

Так уже розпорядилася доля, щоб у хлопця було дві матері, дві дорогі людини. Очевидно, це дарунок від Господа за дитячий біль та сльози. Тож нехай вона, доля, й надалі буде прихильною та милосердною. Цього зичить йому і вся родина.

ЗМІСТ

Життєві пороги.....	3
Покинуті гнізда.....	9
Врожай добра.....	16
Біла птаха щастя.....	21
Чужина – не мати.....	24
Сирота не без долі.....	29
Міст до щастя.....	35
Все починається з любові.....	45
Осінні роздуми.....	53
Українські «мадонни».....	58
Циганка нагадала	67
Про що шумів ліс	74
Таємниця старої хати	80
Коли вітер в обличчя	86
Підкидьок.....	90
Серце однолюба	98
В «осиному гнізді» ніколи не буває меду	109
Мудра зрада	121
За чужими правилами	127
Батьківські обереги.....	133
Щира любов.....	139
Гостинець долі.....	145
Вишневий цвіт	152

Украдене щастя.....	156
Старий шкорбан	162
Злочин і кара	168
Долю не обійдеш	172
Без права на забуття	177
Лихі слова.....	182
Життєва мудрість	187
Всім бідам на зло	192
Улянина доля	197
Люди нашого краю	202
Поранена совість	206
Чужі рідні люди	211
Передчасна довіра	216
Сумна доля	220
Бумеранг	223
Дві матері	228

Літературно-художнє видання

ГЛОВАЦЬКА ЛАРИСА ПЕТРІВНА
ЖИТТЄВІ ПОРОГИ
Оповідання, новели, есе

Г 54. Гловацька Лариса Петрівна.

Життєві пороги. Оповідання, новели, есе. – Рівне, 2021. – 236 с.

Проза Лариси Гловацької – це розповіді про людські випробування, про тих, з ким довелося познайомитися на різних життєвих перехрестях. Авторка занурюється у світ своїх, почасти невігаданих, героїв, проходить разом з ними ті нелегкі, часом кострубаті, життєві пороги, які окреслила їм доля.

УДК 821.161.2

Здано до набору 14.06.2021 р.
Підписано до друку 04.10.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 13,7.
Гарнітура Time New Roman Суг.
Наклад ... прим. Зам. 97. Ціна вільна.

*Віддруковано ФОП Колодяжний Р. М.
Св. ВОЗ № 329286 від 11.02.2008 р.
Тел.: 066-185-39-18*